

BİR TARİH YAZIMI OLARAK ÂMİN MAALOUF'UN ROMANLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİTHAT KAYNAK

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**TARİH
ANABİLİM DALI**

**MERSİN
OCAK – 2018**

BİR TARİH YAZIMI OLARAK ÂMİN MAALOUF'UN ROMANLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİTHAT KAYNAK

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**TARİH
ANABİLİM DALI**

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Songül ULUTAŞ**

**MERSİN
OCAK – 2018**

ONAY

Mithat KAYNAK tarafından Yrd.Doç. Dr. Songül ULUTAŞ danışmanlığında hazırlanan “Bir Tarih Yazımı Olarak Amin Maalouf’un Romanları” başlıklı çalışma aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Görevi	Ünvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Başkan	Yrd.Doç.Dr. Songül ULUTAŞ	
Üye	Prof.Dr. Cemal SAKALLI	
Üye	Yrd.Doç.Dr. Olcay ÖZKAYA DUMAN	

Yukarıdaki Jüri kararı Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun 14 / 02 / 2018 tarih ve 2018 / 27 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Bu tezde kullanılan özgün bilgiler, şekil, tablo ve fotoğraflardan kaynak göstermeden alıntı yapmak 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine tabidir.

ETİK BEYAN

Mersin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinde belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında,

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak kullandığımı,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü Mersin Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı,
- Tezin tüm telif haklarını Mersin Üniversitesi'ne devrettiğimi beyan ederim.

ETHICAL DECLARATION

This thesis is prepared in accordance with the rules specified in Mersin University Graduate Education Regulation and I declare to comply with the following conditions:

- I have obtained all the information and the documents of the thesis in accordance with the academic rules.
- I presented all the visual, auditory and written informations and results in accordance with scientific ethics.
- I refer in accordance with the norms of scientific works about the case of exploitation of others' works.
- I used all of the referred works as the references.
- I did not do any tampering in the used data.
- I did not present any part of this thesis as an another thesis at Mersin University or another university.
- I transfer all copyrights of this thesis to the Mersin University.

15 Ocak 2018 / 15 January 2018

İmza / Signature

Mithat KAYNAK

ÖZET

Profesyonel tarih yazıcılığından ziyade edebiyat alanındaki çalışmalarıyla tanınan Âmin Maalouf, Ortadoğu ve İslam dünyasını, eserlerinin merkezine yerleştirmiştir. Tarihi olay ve durumları akademik tarih anlayışının dışında kalarak - romanın dokusunu bozmadan aktarmıştır. Böylece, akademik ve profesyonel tarihçiliğin belgelere dayanan katıllığını, sınırlılığını ve sıkıcılığını roman üslubuyla aşılabilirliğini göstermiştir. Âmin Maalouf, hayranlıkla okunan evrensel bir yazardır. Tarihi, roman ya da edebi formda dokuyarak yazmış, anlatmıştır. Tarihsel birikimi sentezleyerek günümüzde yaşanan sorunlara çözümler üretmeye çalışmıştır.

Arap ve İslam coğrafyasının, Ortaçağ Döneminde sahip olduğu seçkin yerini kaybetmesi, günümüzde Batılı toplumlar karşısındaki gerileyişi, iki kültür arasında çatışmalara zemin hazırlamıştır. 1990'lı yıllarda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin dağılması, kapitalizmin kazandığı zafer olarak görülmüş, bu dönem insanlığın ulaşabileceği en yüksek refah seviyesi olarak kabul edilmiştir. Bu gelişme Fukuyama tarafından da 'tarihin sonu' olarak ilan edilmişti. Batı zafer kazanmış ancak dünya genelinde savaşlar, kıtlık, kitlesel göçler sona ermemiştir. İki blokluluk ortadan kalkınca tek gücün dünyadaki tahakkümü ortaya çıkmıştır. Küreselleşme ile birlikte, yereller ve egemen kültür arasında doğrudan bir temasın sağlanması yeni bir mücadele alanı yaratmıştır. Yerelin küresel ölçekte tanınma, küreselin de yerele anlamsal dayatmalar da bulunma isteği Akdeniz havzasında Doğu ve Batı uygarlıklarını karşı karşıya getirmiştir.

Maalouf, ötekileştirmenin tehlikesini görmüş, gücü elinde bulunduran uygarlıkların gözündeki ötekiyi "başkası" veya "bir başka" olarak anlatmıştır. Bu ötekilik, öteki olarak bilinen ve ancak bilinmeyen bir ötekidir. Maalouf'un romanları, her iki taraf içinde bilinmeyenleri anlatarak, insanlığı uyarmaya çalışmıştır. Batı merkezli tarih anlayışına karşı çıkan Maalouf, tarihte ötekilerin de söz sahibi olabileceği yeni bir dil yaratmaya çalışmıştır. Ötekileştirmenin, medeniyetler çatışmasının panzehri çok kültürlülük ve birlikte yaşamdır. Batı uygarlığının temelinde sadece Antik Yunan ve Roma gelenekleri yoktur. Mezopotamya'dan Fenike 'ye, Mısır ve Mezopotamya 'ya kadar birçok uygarlığın katkısı vardır.

Âmin Maalouf'un tarihsel romanlarında yaratmaya çalıştığı bu dünyayı anlamak, çağımızın karşı karşıya kaldığı önemli sorunlarla da yüzleşmeyi beraberinde getirmektedir. Bu amaçla yazar, eserlerinde, Herodot'tan Postmodern tarih anlayışına kadar ortaya çıkan farklı tarih yazım türlerinden yararlanırken, edebiyat alanında da Homeros epiğinden günümüz anlatılarına kadar uzanan geniş bir yelpazede eserlerini başarıyla ortaya koymuştur.

Bu çalışmada, Âmin Maalouf'un roman türü üzerinden geliştirdiği tarih yazımı irdelenmiş; çağımız sorunlarına önerdiği çözüm yolları ve gelecek kurgusu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Âmin Maalouf, Tarih Yazımı, Hoşgörü, Çok Kültürlülük

Danışman: Yrd. Doç.Dr. Songül ULUTAŞ, Mersin Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Mersin

ABSTRACT

Known for his works in the field of literature rather than in professional historiography, Amin Maalouf bases his works on Middle East and Islamic world. He conveys historical incidents and cases by staying out of the understanding of academical history - without distorting the texture of the novels. Thus, he showed the strictness, restriction and boringness of academical and professional history depended on documentary can be surpassed with the style of the novel. Amin Maalouf is a universal writer who has gained a global admiration. He has tried to produce solutions to the current issues by synthesizing the historical background.

That the Arabian and Islamic regions lost their exclusive position they had in the Middle Ages and the current decline against western civilizations has paved conflicts between two cultures. In 1990s, the fact that the Union of Soviet Socialist Republics disrupted was considered as a victory of the capitalism, and this period was accepted as the most wealthy level of the humanity. This improvement was declared as "the end of the history" by Fukuyama. Even though the West had the victory, global wars, famine and global immigrations never stopped. When the double blocks disappeared, single power comes to exist in the world. Along with globalization, providing a direct contact between the local culture and dominant culture has created a new arena. The ambition of being recognized on a global scale for the local, and the ambition of imposing semantic for the global led to conflicts between East and West civilizations of the Mediterranean basin.

Maalouf saw the approaching danger of otherizing and told the meaning of otherize from the window of strength civilizations as "the other" or "another" in his novels. This otherness is known as the other, and in fact it is the unknown otherness. Maalouf's novels tried to warn humanity by telling the unknown in both side. Objecting to the Western-centered historical view, Maalouf tried to create a new language so that otherized people would have a voice. The antidote to othering and to the clash of civilizations is multiculturalism. Ancient Greek and Roman traditions are not the only basis to the Western civilization. The contribution of several civilizations from Mesopotamia to Phoenicia and Egypt is significant as well.

Understanding the world Amin Maalouf is trying to create in his historical novels leads to the encounter with important issues our era has been confronting. Therefore, the author takes advantage of different types of writing that emerged from the time of Herodotus till the understanding post-modern history, and presents his works within a range of Homer epic and present-day narrations in literature.

In this study, the historiography of Amin Maalouf, which he developed via the literary genre of novel, was examined; and the solutions he produced for the issues of the current era and the fiction of the future are discussed.

Key words: Âmin Maalouf, Historiography, Tolerance, Multiculturalism.

Advisor: Asist. Prof. Songül ULUTAŞ, Department Of History, The University of Mersin, Mersin

TEŞEKKÜR

Tez konumu belirlememde bana yardımcı olan ve her konuda desteğini hiç esirgemeyen ilk tez danışmanım değerli hocam Prof.Dr. Fevzi DEMİR'e teşekkür ederim. Onun çabaları bana hep yol gösterici oldu. Tez Savunma Jürimde yer alan, teze ilişkin yardımlarını ve katkılarını esirgemeyen Prof.Dr. Cemal SAKALLI 'ya, Yrd. Doç.Dr. Olcay Özkaya DUMAN'a, Yrd. Doç.Dr. İbrahim BOZKURT'a ayrıca teşekkür ederim. Tez danışmanlığı sürecinde değerli katkılarından her zaman yararlandığım ve bu çalışmamı bitirmemi sağlayan tez danışmanım Yrd. Doç.Dr. Songül ULUTAŞ'a teşekkür ederim. Mersin Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına kaynaklara ulaşmama yardımcı olduklarından dolayı, kendilerine teşekkür ederim. Tezin her aşamasında bana yardımcı olan, desteklerini hiç esirgemeyen arkadaşlarıma, aileme, ne kadar teşekkür etsem azdır. Bu çalışmanın tamamlanması için bana güç verdiler.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
1. GİRİŞ	1
2. TARİH YAZIMI TARTIŞMALARI	9
2.1. Akademik Tarih Karşısında Edebi Metinler	9
2.1.1. Nomotetik/İdiografik Tarih Tartışmaları	12
2.1.2. Roman ve Tarih/Gerçeklik ya da Tarihi Gerçekler?	20
2.1.3. İki Kültür Tartışmaları	25
2.1.4. Tarih Yazımında Avrupa ve Ötekileri	28
2.1.5. Postkolonyal Tarih	34
3. AMİN MAALOUF'UN DÜNYASI	38
3.1. Âmin Maalouf Hayatı ve Eserleri	38
3.2. Âmin Maalouf ve Tarihçiliği	42
4. AMİN MAALOUF'UN ROMANLARINDA TARİH	47
4.1. Âmin Maalouf'un Uzun Yolculuğu	47
4.2. Âmin Maalouf'un Romanları	54
4.3. Geçmişten Geleceğe Âmin Maalouf'un Romanı	80
4.4. Geçmişten Karşılaşmalar ve Karşılaştırmalar / Dinler ve Kültürler	82
5. AMİN MAALOUF'TA ÜTOPYA VE DİSTOPYA	94
5.1. Âmin Maalouf'ta Distopya	94
5.2. Romanlarındaki Gelecek Kurgusu	96
5.3. Âmin Maalouf'a Yöneltilen Eleştiriler	100
6. SONUÇ	102
KAYNAKÇA	105
ÖZGEÇMİŞ	108

1. GİRİŞ

Tarih, geçmişin hakikate ulaşmak için çözüldükçe derinleşen ve yenilerine bağlanan bir bilimce, şifreler yığıdır. Kimileri tarih bilgisini, güncel siyasal hedeflerine ulaşmak için bir yöntem olarak kullanır. Kimileri için tarih, bir arşiv yığından ibarettir. İnsanoğlu, geçmişle yüzleşirken yüz binlerce yıldır doğa ve kendisi ile gerçekleştirdiği büyük mücadeleyi görmek tecrübeyi ve bunu bir şekilde gelecek nesillere bırakmak ister. Geçmiş ile şimdi ve gelecek arasındaki bilgi bağı aktarımı, bilimsel olarak tarih üzerinden gerçekleştirilebileceği gibi edebiyat üzerinden şiir, destan ve roman ile de yapılabilir. Bütün bu seçenekleri olanca derinliğiyle öğrenip kavrayabilmek için, bilgi birikimimizin tümünü, ulaştığımız bilimsel düzeyin tüm verilerini seferber etmek zorundayız. Tarih ve edebiyat bütün insanlığın ortak geçmişini anlatır.

Akademik tarihçiliği sıkıcı bulanlar için tarihçilerin bir kısmı, roman üzerinden düşüncelerini ifadeye çalışmaktadır. Avrupa’da ortaya çıkan bu eğilim; yüzlerce yıllık tarihsel birikimi kolay okunur bir şekilde geniş kitlelere popüler bir tarzda anlatma yolunu seçmiştir. Böylece tarih sadece ders kitaplarında değil, farklı alanlarda da kendini anlatma fırsatı yakalamıştır. İtalya’da ünlü sanat eleştirmeni, ortaçağ uzmanı Umberto Eco bu alanda öncülük yapmıştır. “*Gülün Adı*” adlı romanı binlerce kez basıldı, farklı dillere çevrildi.¹ Eco, bu romanıyla İtalya’nın ve Ortaçağın görünürlüğünü önemli bir şekilde değiştirmiştir.

Roman; bize sıkıcı yaşamlarımız yerine parlak ve büyüleyici yeni bir dünya sunar. Bu serüvenleri yaşar, roman kahramanlarıyla özdeşleşebiliriz; böylece romanlar neredeyse, kendi hayatlarımızı tamamlayan birer unsur haline gelir.² Roman bu yönüyle edebi metinler içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Edebiyatta roman hikâyeye ve olayların anlatılmasına, kurgulanmasına geniş bir özgürlük alanı sunar. Sonuçta, romanın kendisine ait katı bir yasası yoktur. Tam da doğası gereği temel bir yasa üzerinden kendini anlatmaz. “*Kendisini aramakta olan, kendisini incelemekte olan ve yerleşik biçimlerini gözden geçirilmeye maruz bırakan bir türdür. Aslında, kendisini geliştirmekte olan gerçeklikle doğrudan temas mntıkasında yapılandırılan bir türe açık olan tek olanak da budur.*”³ Roman bizzat yoğrulabilir, farklı biçimler alabilir.

Yunanlılar, asırlar boyunca kendi tarihlerinin felsefe ile örtüştüğüne inanırlardı. Batı’da felsefe düşüncesi “*zamanla kendini epik üzerinden yeni bir biçime, romana bırakırken, trajedi*

¹ İlber Ortaylı, “*Tarihî roman Fırtınası*”, Milliyet, Pazar eki, 24 Ocak 2001 s.3.

<http://www.milliyet.com.tr/2001/01/24/pazar/yazortay.html>. (erişim tarihi:02.08.2016)

²Mihail Bahtin, *Karnavaldan Romana*, Çeviren Cem Soydemir, Ayrıntı Sanat ve Kuram, İstanbul 2014, s.188.

³ Mihail Bahtin, *a.g.e.*, s. 195.

ögeleri ile eklenerek günümüze kadar devam etmiştir.”⁴ Roman, Ortaçağda ortaya çıkmış, Rönesans’tan sonra bugünkü anlamını kazanmaya başlamıştır. 17.yüzyılda Miguel de Cervantes’in yazdığı *Don Quijote* adlı eser romanın ilk örneğini oluşturur.⁵ Felsefe trajedide kalırken, roman şehirlerin kurulması ve burjuvazinin güçlenmesiyle gelişen bir tür haline gelmiştir. Tarih ile roman sanatı arasında benzerlikler bulunmaktadır. Tarih yazımı da roman gibi öznel bir boyuta sahip olduğundan, dilin yazı içinde gerçeği olduğu gibi tarafsız bir şekilde yansıtmayacağı güçlü bir ihtimaldir.⁶ Tarih ve romanda konu seçimi, yazara bağlı olduğundan öznellik kavramı öne çıkmıştır.

Tarihin metinleştirilmesi, edebiyat ve özellikle roman ile kurduğu yakın ilişkiyi de ortaya koymuştur. Edebiyat, tarihe kendi bakış açısını eklerken, onu hem oluşturur hem yorumlar, bir anlamda da yeniden yazar. Yazarlar, hayata bakış açılarını anlattıkları tarihin içine yerleştirir, tarihin gizeminden yararlanırlar. Tarihin edebiyatla olan bağı, tarihsel roman gibi yeni bir türün ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁷ Geçmişe dair her anlatı tarihselleşmiştir.

Postmodern tarih kavramının öncü kuramcısı olan Hayden White’a göre tarih anlatısı da tıpkı edebiyat metinleri gibi yazınsal kurallara bağlı olarak yazılır. Tarihçi de bu yüzden, tıpkı bir roman yazarı gibidir. Aralarında en önemli fark, tarih yazarının geçmişte olmuş olayları belgelere ve olaylara dayalı bir şekilde anlatmaya çalışırken, roman yazarının da hayalinde canlandırdığı olayları, aynı yazınsal düzen ve edebiyat yöntemlerini kullanarak aktarmasıdır.⁸ Tarih de edebiyat gibi yazınsal ve dilsel kurallara bağlıdır.

Tartışma konusu olan, olayların gerçekleşip gerçekleşmediği değil ancak onların nasıl yazılıp, yorumlandığı üzerinedir. Bunu göz önüne alan postmodern roman, tarihin metinselliğini ve metinlerin de çoğul anlamlara açık yorumlama özelliğini tarihsel gerçeklerin saptırılması olarak değil, resmi tarihte göz ardı edilen kopuklukları yeniden ortaya çıkarmak olarak görmektedir. Romanda konu alınan olaylar gerçek değil, gerçekmiş gibi algılanır.

Resmi kayıtlardan yola çıkan tarihsel romanlar, geçmiş olduğu gibi aktardıklarını iddia ederler. Bu nedenle tarihsel romanlar, okura geçmişle ilgili objektifliği eleştirilemeyecek, ciddi bir yazınsal tür olarak görülmüştür; tarihsel roman yazarları arasında Walter Scott önde gelmektedir.⁹ Onun romanlarındaki kurgu, olabildiğince belgelere sadık kalmak istediğinden dolayı belgesel bir nitelik taşır.

⁴Georg Lukacs, *Roman Kuramı*, Çeviren: Cem Soydemir, Metis Eleştiri, İstanbul 2014, s.50.

⁵Tülay Özekin, *Tarihsel Romana Karşılaştırmalı Bir Bakış: Âmin Maalouf, Orhan Pamuk, Nedim Gürsel*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s.22. <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1842/> (erişim tarihi:02.08.2016).

⁶Serpil Oppermann, *Postmodern Tarih Kuramı, Tarih Yazımı, Yeni Tarihselcilik ve Roman*, Phoneix Yayınevi, Ankara 2006, s.x.

⁷Tülay Özekin, *a.g.e.*, s.4, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1842/>. (erişim tarihi:02.08.2016)

⁸Serpil Oppermann, *a.g.*, s.7.

⁹Serpil Oppermann, *a.g.e.*, s.56.

Doğu edebiyatında ise tarih anlatılarının ilk örneklerine 4. yüzyılda rastlamak mümkündür. Geleneksel Arap edebiyatında *Câhız*'dan sonra önemli düzyazı ustalarından biri olarak kabul edilen *Ebû Alî et-Tenûhî* (ö.384/994), tarihî hikâyat türü ile birleştiren, konularla ilgili atasözlerine, fıkra ve şarkılara yer vererek, anlatımı daha da zenginleştiren önemli bir söz ustasıdır. Amacı okuyucuya güzel bir zaman geçirtmektir. Onun *el-Ferec ba'de'-şidde* (sıkıntıdan sonra erişilen mutluluk) adlı eseri, konu anlatımı itibarıyla başta Türk, İran ve Yahudi edebiyatları olmak üzere dünya edebiyatlarına etkilemiştir.¹⁰ Hikâyelerin kahramanları soylu ve zengin kişilerden oluşurdu. Yaşamları, doğal akışı içerisinde devam ederken birden kendilerini olağanüstü olayların içerisinde görür, karşılaştıkları zorlukları aşarak mutlu sona ulaşırlardı. Bu edebi tür Arap edebiyatı içinde şekillenmiş, Farsçaya yapılan çeviriler aracılığıyla Türkçeye geçmiştir.

19.yüzyılda tarihsel romanın işlevi de farklılaşmıştır. Tarihsel roman, Avrupa'da orta sınıf tarafından benimsenmiş; *"eğitici niteliği ile okura gerçekleri ve doğruları öğretmek amacıyla kullanılmaktadır"*.¹¹ Tarihi romanlar, modern hayatın beklentileri doğrultusunda topluma tarih bilincini kazandırmak görevini taşımıştır.

20. yüzyılda tarihsel romanın savunucularından biri olan George Sampson, daha büyük bir tok gözlülükle şunları söylemiştir: *"İşçi sınıfının çocuklarıyla bazı manevi değerler paylaşılmazsa, bu çocuklar ileride maddi değerleri paylaşmayı zor kullanarak talep eden insanlar olacaklardır."*¹² Edebiyat bu anlamda belirli bir ideolojik girişime zemin hazırlayabilirdi. Roman, liberal bir mantıkla *'insanileştirici'* bir uğraş ideolojik aşırılığa karşı kuvvetli bir panzehir olabilirdi. Bu özgür, sanatsal bir romandan koparak, güdümlü bir romanın ortaya çıkışını hazırlamaktadır. Tarihsel roman ile post modern roman arasındaki ayırımı ortaya koymak gittikçe zorlaşmaktadır. Çağdaş yazarlarımızdan, Orhan Pamuk'un yazdığı romanlara, tarihi roman diyeceksek Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ına, Stendhal'ın *Parma Manastırı*'na ne diyeceğiz?¹³ Yazarın hayal gücü ile gerçeklikler arasındaki çizgi gittikçe silikleşmektedir.

Edebiyat dâhil olmak üzere, sanatın hakikati bize bildiremeyeceğini, özünün buna uygun olmadığına dair farklı tartışmalar yapılmıştır. Buna dair ilk görüş, edebiyatın bilim gibi hakikati ifade edemeyeceği, sadece sezgi ile kavranabilecek gerçeklere ulaşabileceğine dairdir. Gerçeklere ulaşma yolu sadece akıl ve duyu ile değil, sanat ve sezgi yoluyla da elde edilebilir.¹⁴ Şiir ve roman buna benzer özellikler taşırlar. Sezgicilere göre bilgi kuramlarında

¹⁰İbrahim Yılmaz, *"Âmin Maalouf'un Tarihi Romanları"*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 34 Erzurum 2007, s.80.

http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/1112880309_%c4%b0brahim%20YILMAZ.pdf (erişim tarihi:16.08.2016).

¹¹Serpil Oppermann, *a.g.e.*, s.55.

¹²Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı*, (Çeviri: Tuncay Birkan), Ayrıntı Sanat ve Kuram, İstanbul 2014, s.39.

¹³Barış Acar, *"Kırmızı'nın Rengi"*, Evrensel Kültür Dergisi, S:88, Kayhan Matbaası İstanbul 1999, s.17.

¹⁴ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.275.

hakikatin nesnel ölçütü olmadığına göre, doğru sezgilerle, yanlış sezgileri birbirinden nasıl ayırabileceğiz? Edebiyatın öznelliği fikrine yeniden geri dönmüş olacağız. Diğer bir görüşe göre de edebiyatın hakikatle hiçbir ilişkisi yoktur. Edebiyatı sosyolojiden, tarihten, sosyal bilimlerden tamamen ayırmak isteyen dilbilimci I.A.Richards'a göre; “*dil, bilgi vermek, bir olguyu tasvir etmek için değil, âma duyguları dile getirmek, ya da başkalarında duygular uyandırmak için kullanılır.*”¹⁵ Dilin duygusal anlamda kullanılışında doğruluk ve yanlışlık söz konusu değildir. Edebiyat, dili bu duygusal anlamda kullanmaktadır. Yazarın amacı herhangi bir bilgi vermek değildir.

Geleneksel tarih anlayışı, geçmişteki olayların belgelere dayalı olarak anlatımıdır. Tarihçi, gerçekliği sağlamak için arşivlerden, resmi defterlerden, tapu kayıtlarından, mahkeme sicillerinden yararlanmak zorundadır. Geçmişin büyük bir bölümü kaydedilemediğinden günümüze kadar yazılı bir şekilde getirilmesi mümkün değildir. Tarihçi, kaybolmuş bağlantıları ortaya çıkarabilmek için geçmişi yeniden kurgulamak zorundadır.¹⁶ Dolayısıyla tarih metnini kaleme alan kişi de geçmişte meydana gelen gerçekliği anlatmaktan çok, dil yoluyla yeni bir söylem alanı oluşturmak zorunda kalacaktır. Artık yeni tarih anlayışında sadece resmi kayıtlar değil, evlenme, boşanma, ölümler, hastalıklar gibi gündelik olaylar, dağlar, göller, yeryüzü şekilleri gibi coğrafya konuları, sosyoloji, iktisat, antropoloji konuları da tarihin ilgi alanına girmiştir.

Yazınsal bir alan olarak tarih, roman gibi sözcüklerden üretilmiş öykülerden oluşmaktadır. Roman, dünya edebiyatındaki ilk örneklerini, 17.yüzyıldan 19.yüzyılın sonuna kadar aklımızla kavrayabildiğimiz dünyanın insan üzerindeki yarattığı etkiyi gerçekçi bir şekilde ifade etmeye çalışmasıyla kaleme alınmaya başlar.¹⁷ Bu yaklaşım daha önce, Klasik Çağ düşüncesinde yoktu. Örneğin Quintilian, tarihi hep şiirsel bir özelliğe sahip olan destanın farklı bir biçimi olarak görmekteydi.¹⁸ Modern tarih yazımına ulaşana kadar tarih ve edebiyat iç içe geçmiş durumdaydı. “*Avrupa dillerinin çoğunda ‘history (tarih)’ sözcüğü, aynı zamanda ‘story (hikâye)’ anlamına gelir*”¹⁹ Thukydides’ten, modern çağa ulaşana kadar yazılan tarih metinlerin de bu birlikteliği görmek mümkündür.

Akademik tarih anlayışı ’da 18.yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarında Schiller’in “evrensel tarih” kavramı ile ilk kez gündeme gelmiştir. Bu yüzyılda tarih bir bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır. Ranke gibi tarihçiler, “*19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren, tarihi akademik bir*

¹⁵Berna Moran, *a.g.e.*,s.284.

¹⁶S.Dilek Yalçın-Çelik,*Yeni Tarihselelilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005 ,s.26.

¹⁷S.Dilek Yalçın-Çelik,*a.g.e.*, s.37.

¹⁸Serpil Oppermann, *a.g.e.*, s.33.

¹⁹John Tosh, *Tarihin Peşinde Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*, Çeviren Özden Arıkan,Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013,s.112.

disiplin haline getirmişlerdir."²⁰ Ranke'nin amacı, tarihin tarafsız bir şekilde incelenmesini sağlamak, tarihin gerçekliğini *olduğu gibi* ortaya koyabilmektir. Ranke'ye göre tarihçi her türlü siyasi düşünce, felsefi amaç ve değerlerden uzak durmalıydı. Böylece tarih ve edebiyat arasında bilgi kuramlarına bağlı, kesin sınırlar ortaya çıkmıştır.

19.yy tarih ile edebiyatın farklılaştığı bir dönem olmuştur. Tarihi roman, bir edebi tür olarak, roman ve tarih bilincinin sınırlarını tam olarak belirlediği; *"iki disiplin olarak ortaya çıktıkları, 19.yüzyılda ilk örneklerini verir."*²¹ Fransız İhtilali ile birlikte Burjuvazinin ortaya çıkışı, toplumu yeniden düzenleme çabası, tarihi romanlara olan ilgiyi artırır. Sir Walter Scott'un 1814 yılında yayınladığı *Waverley* ile başlayan tarihi roman yazıcılığı, farklı kurgularla devam ettirilir.

Tarihi romanların vazgeçilmez özelliği kurmaca öğeler içermesidir. Tarihsel roman, yaşanmış gerçeklikleri, kurgulanmış gerçeklikler üzerinden harmanlayarak yeniden sunmaktır.²² Tarihsel romanlar, tarihi sınırlı bir şekilde ve kurmaca öğeler ağırlıklı bir şekilde ele almıştır. Bir yapıtın, tarihi roman olabilmesi için öncelikle, roman niteliklerini taşıması gerekmektedir.

Marc Bloch, bu alanda tarihin *'eğlendirici'* özelliğine vurgu yapar. Tarihte bilme isteğinden önce, temel arayışı sadece *zevktir*. Böylece tarihin hizmetine koşulan tarihsel romanın da itibarı sınırlı bir şekilde de olsa; iade edilmiş olur. Alexander Dumas'ın okuyucuları ona göre *'potansiyel tarihçilerden'* oluşmaktadır. Bu nedenle iyi bir tarihçi olabilmek için, tarihi sevdirmek ve ağırbaşlılıktan kurtararak kendine özgü estetik keyif katmak gerekir. Aynı şekilde bilgiye ve tarihsel mekanizmaların araştırılmasına ilişkin Bloch, bu konuda edebiyattan daha çok yardım ister; *"Bilim dalımızın içerdiği şiir payını yok etmeyelim."* demektedir.²³ Tarihi romanlar, gittikçe gerçeklikten kopan farklı kurgu düzenleri ile günümüze kadar değerlerini korumayı başarmışlardır. Modern roman da tarihi romanlar gibi gerçekçi özelliklerinden sıyrılarak, hikâye anlatımı ve olaylar zinciri yerine, çok katmanlı yazarın farklı kurgu ve anlatım tekniklerine açık, yeni bir biçim kazanmıştır.

Leopold von Ranke'den Herodot ve Thukydides'e kadar uzanan süreç içerisinde tarihin *'bilimsel'* yönelimi, edebi gelenekle şu üç temel varsayımı paylaşıyordu: Tarihin gerçekten var olan olayları ele alması gerekmektedir. İnsani eylemlerin kişilerin isteklerini ortaya koyma konusunda belirleyici olduğu önemsenmelidir. Olayların belirli bir tarih dizilimi içerisinde

²⁰S.Dilek Yalçın-Çelik *a,g,e.*, s.58-59.

²¹S.Dilek Yalçın-Çelik *a,g,e.*, s.59.

²²İrfan Atalay, *Tarihsel Roman Olarak Âmin Maalouf'un Semerkant'ı*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatlar Bölümü, 2.Uluslararası Edebiyat ve Bilim 1.Sempozyum Bildirileri, Ankara 2011, s.158

²³Marc Bloch, *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*, Çeviren: Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s.15.

birbirini, tutarlı bir şekilde izlenmesi gerekmektedir.²⁴ Bu tarihsel açıklama, 20.yüzyılın tarih yazımının yapısını belirlemiştir.

Foucault ve Derrida gibi düşünürler de tarihin hiçbir zaman tutarlı bir bütünsellik göstermediğini, her tarih anlayışının dil aracılığıyla inşa edilen bir kurmaca olduğunu, her türlü metnin, farklı şekillerde okunup yorumlanabileceğini öne sürdüler. Dilin yarattığı kurmaca dünyayı daha iyi çözümleyebilmek için her metnin ideolojik unsurlarını ortaya çıkarmak üzere ‘yapısını parçalamayı’ düşündüler. Her gerçekliğin sadece konuşma ve söylem üzerinden değil aynı zamanda siyasal ve toplumsal bilinç ve eylem üzerinden gerçekleştiğini belirtmelerine rağmen genel olarak “*gerçeklik var olmaz, var olan yalnızca dildir*”.²⁵ demişlerdir. Yapısalcıların, metni kapalı bir sistem olarak görmeleri, gerçekliğin maddi temellerine inme konusunda daha büyük sıkıntıların ortaya çıkmasına neden oluyordu. Yapısalcılık “*tarihten dile kaçır, böylece kendi dönemindeki ağır siyasi atmosferden kurtulmaya çalışır, bu ironik bir hamledir.*”²⁶ Bu aynı zamanda tarihsel mirasın terk edilmesi, geçmişin yeniden kurgulanabileceğine dair yeni bir farkındalık yaratmaktır.

Tarihten kaçış, Postyapısalcılık ile devam eder. Bu düşünce akımı, büyük bir toplumsal kırılmanın 1968 hareketinin ürünüydü. Devletin muazzam gücünü yıkamayacağını anlayan Post yapısalcılar, dilin yapılarını altüst etmenin daha mümkün olduğunu fark etmişlerdir. Barthes gibi aydınlar, her türlü tutarlı inanç sistemine düşman kesildiler. Özellikle de toplum yapılarını bir bütün olarak analiz eden ve bunları dönüştürmeye çalışan her türlü siyasi kuram ve örgütlenme biçimlerine karşı muhalif bir tutum sergilediler.²⁷ İktidar her yerdeydi, bir bütün olarak sisteme karşı mücadele edilemeyecekse, onu parçalara ayırarak dil üzerinden yeniden oluşturmaya çalışmak, yeni bir muhalefet alanı sağlayabilirdi.

Postyapısalcılık, daha çok siyasi sorunlardan kaçmanın elverişli bir yolu olarak ortaya çıkar. Söylem, gerçekliği yansıtmak yerine onu kuruyorsa sadece kendi söylemimizi değil de gerçekliğin kendisini nasıl anlayabilirdik? Bu durum, “*söylemin kendisi dışında herhangi bir gerçekliğe ulaşmamızın mümkün olmadığını ortaya koyuyordu.*”²⁸ Dilbilim alanındaki gelişmeler, 1980’li yıllardan itibaren Postmodern romanlar ile devam etmiştir. Tarihi kişilikler ve olaylar, kurgusallaştırılarak, yapıbozucu bir dönüşüme uğratılmış ve yeni bir metin haline getirilmiştir.²⁹ Tarihsel metinler, bu dönemde daha çok edebiyatın konusu haline gelmişlerdir.

Âmin Maalouf’un dünyası, akademik tarihin belgelere bağlı katılığı karşısında her zaman edebiyatın renkli dünyasını tercih etmiştir. Kendisini her şeyden önce bir roman yazarı olarak

²⁴Georg Iggers, *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, (Çeviri: Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.3.

²⁵ Georg Iggers, *a.g.e.*, s.136-137.

²⁶Terry Eagleton, *a.g.e.*, s.151-152.

²⁷Terry Eagleton, *a.g.e.*, s.152-153.

²⁸Terry Eagleton, *a.g.e.*, s.154.

²⁹S.Dilek Yalçın-Çelik, *a.g.e.*, s.31.

gören Maalouf; “*kurgu ile tarihi birleştirerek, insanlığın ortak geleceği için tehlike çanları ortaya koymuştur.*”³⁰ Umut yaratma isteği, tarihsel gerçeklikler ile kurgunun harmanlanmasıyla elde edilmeye çalışılır. Maalouf, dile getirmek istediği gerçeklikleri geçmişin dünyasından seçmiştir.

Âmin Maalouf’un romanları üzerine, üniversitelerimizde yapılmış iki çalışma bulunmaktadır. Dr. İbrahim Yılmaz’ın, “*Âmin Maalouf’un Tarihi Romanları*”³¹ adlı makalesi ile Tülay Özekin’in; “*Tarihsel Romana Karşılaştırmalı Bakış: Âmin Maalouf, Orhan Pamuk, Nedim Gürsel*”³² adlı doktora tezi bulunmaktadır. Bu doktora tezinde üç yazar, yararlandıkları kaynaklar ve kullandıkları imgeler açısından birbirleri ile karşılaştırılmışlardır. Âmin Maalouf’un romanları üzerinden, ortaya koyduğu tarih yazımının incelenmesi, bu alanda benzeri olmayan bir çalışmadır. Bu çalışma, beş bölümden oluşmaktadır: Giriş bölümünden sonra, “Tarih Yazımı Tartışmaları” adlı ikinci bölümde Akademik Tarih Karşısında, Edebi Metinlerin ortaya çıkarılması ve Herodot tarihinden, 20.yy tarih yazımına kadar geçen süreçte tarih yazımının yaşadığı değişiklikler ele alınmıştır. “Âmin Maalouf’un Dünyası ”adlı üçüncü bölümde öncelikle, Maalouf’un düşünce hayatını etkileyen fikir akımları, yararlandığı tarih yazımı türleri irdelenmiş, yazarın hayatı ve eserleri anlatılmıştır.

Dördüncü Bölüm, “Âmin Maalouf Romanında Tarih” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Maalouf’un yazdığı *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri* adlı belgesel anlatı, *Çivisi Çıkmış Dünya* ve *Ölümcül Kimlikler* adlı denemeleri, giriş kısmında yazarın dünya görüşünü belirlemek amacıyla irdelenmiştir. Maalouf’un romanları; *Afrikalı Leo*, *Doğunun Limanları*, *Yüzüncü Ad* “*Baldassare’nin Yolculuğu*”, *Semerkant*, *Yolların Başlangıcı*, *Işık Bahçeleri*, *Tanios Kayası*, *Beatrice’den Sonra Birinci Yüzyıl*, *Yolların Başlangıcı*, *Doğu’dan Uzakta* incelenerek, yazarın metinler üzerinde yarattığı tarih yazımı üzerinde durulmuştur. Geçmişten geleceğe roman konuları, tarihi sıra içinde aktararak, yazarın tarih yazımında etkilendiği fikirler irdelenmiş, aktarmaya çalıştığı temel düşünceler üzerinde durulmuştur.

Beşinci Bölümde , “Âmin Maalouf’ta Ütopya ve Distopya” üzerinde durulmuştur. Yazarın gelecek kurgusu, uyarılarının önemsenmemesi halinde karşılaşılabilecek felaketler, eserleri üzerinden açıklanmıştır. Maalouf’a yöneltilen eleştiriler aktarılmıştır. Bu çalışma Âmin Maalouf’u ve tarih yazımını, okuma, anlama çabasıdır. Belirlenen konular araştırılırken tarihin yanı sıra, edebiyat ve felsefe gibi farklı disiplinlerden de yararlanılmaya çalışılmıştır. Bu

³⁰ <http://www.biyografi.info/kisi/amin-maalouf> (erişim tarihi:05.11.2016)

³¹İbrahim Yılmaz, “Âmin Maalouf’un Tarihi Romanları”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 34 Erzurum 2007, s.80.

http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/1112880309_%c4%b0brahim%20YILMAZ.pdf (erişim tarihi:16.08.2016).

³²Tülay Özekin, *Tarihsel Romana Karşılaştırmalı Bir Bakış: Âmin Maalouf,OrhanPamuk,Nedim Gürsel*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007,s.4, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1842/> (erişim tarihi:02.08.2016).

incelemenin bundan sonra Âmin Maalouf ile ilgili yapılacak çalışmalara, yardımcı olması en büyük dileğimizdir.

2. TARİH YAZIMI TARTIŞMALARI

2.1. Akademik Tarih Karşısında Edebi Metinler

19.yüzyıl aynı zamanda sosyal bilimler alanında da bir tıkanmanın ortaya çıktığı bir dönemdir. Akademik tarih; tarih diploması vermek ile yetinirken, tarihin ne olduğu, nasıl olabileceği, geleceğe nasıl yön verebileceği konularında geleneksel tutuculuğunu devam ettirmiştir. Tarih bölümü tanımını, yöntemlerini, konularını belirlerken, gerçek muhatabı olan profesyonel 'mektepli' tarihçileri ile kendini yenileyememiştir.³³ Bu tıkanma tarihe duyulan ilginin de gittikçe azalmasına neden olmuştur.

1960'lı yıllarda tarih eğitiminin geleceği, karanlık ve belirsiz görünüyordu. Tarihçilerin başlıca kaygısı, çalışmalarına gösterilen ilginin hem bu alandaki öğrenci ve araştırmacılar hem de genel okur arasında ileride daha da azalacağıydı. *"Bilim dışından kişiler nezdinde sosyolojinin, ana disiplin olarak tarihin yerini alacağı öngörülüyordu, 'beşeri bilimlerde bunalım' sözü ortalıkta dolaşıyordu."*³⁴ Sosyal Bilimler alanında yeni düzenlemelere ihtiyaç duyuluyordu.

Akademisyen tarihçiler, geniş bir okur kitlesi için yazarlarken, bir yandan da iyi birer anlatıcı olmak durumundaydılar, bu aşamada tarihçiler ve okuyucular arasında özel bir bağlantı ortaya çıkar. Bu süreçte dilin kullanımı, karakter betimleme, sahneleri doğru bir şekilde yerleştirme gibi edebi birçok özellik tarihe katkıda bulunmaya çalışır.³⁵ Tarihçilerin büyük çoğunluğu için araştırma, kütüphaneler ve arşivlerle sınırlıdır. 15 ve 16.yüzyılda matbaacılığın hızla gelişerek her türden yazılı ürünün çoğalması da tutulan kayıtların korunabilme şansını artırmıştır.³⁶ Arşiv kayıtları bu dönemde daha çok önem kazanmaya başlamıştır.

Akademik tarih alanında Ranke'nin önemli bir ifadesi vardır: Tarihçi olayları, *'vuku buldukları gibi'*, *wie es eigentlich gewesen* anlatmaktan başka bir hedef koymaz. Ondan çok önce de Herodotos, *'ta eonta legein'* olup biteni anlatmak demişti. Başka bir deyişle, bilginin tarihsel olguların karşısında kendini geri çekmeye, zorlamasıdır.³⁷ Bu düşünce, tarih alanında iki farklı görüşün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tarihçi, sadece sorunu incelemekle mi kalacak? Yoksa kendi yorumunu katması gerekecek mi? Tarihin nesnelliği konusu, bu soruya verilecek yanıt etrafında şekillenecektir.

Tarihçinin ilk görevi, genellikle geçmiş hakkında olgulara dayalı bilgi toplamak olarak kabul edilir. 19.yüzyılın en etkili pozitivist filozofu Auguste Comte, profesyonel tarihçilerin değer

³³Salih Özbaran, *Tarih, Tarihçi ve Toplum*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997,s.29.

³⁴John Tosh, *Tarihin Peşinde Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular* (Çev: Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013,s.227.

³⁵Salih Özbaran, *a.g.e.*, s.57.

³⁶Salih Özbaran, *a.g.e.*, s. 126-127.

³⁷Marc Bloch, *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği* (Çeviren: Ali Berktaş), İletişim Yayınları, İstanbul 2013,s.172.

yargılarına yer vermeden tarihsel gelişimi ortaya koyan evrensel “yasalar”ın bulunabileceğini öne sürmüştür. “19.yüzyılda bilim kavramı gayet açıktı: Her türlü bilimsel bilginin temeli, gerçekliğin, tarafsız, “pasif” gözlemci tarafından titizlikle gözlemlenmesi ve bunların “yasa” ortaya konulmasıydı.”³⁸ 19.yüzyılda bilimsel tarihin temellerini ortaya koyan Alman ve Fransız tarihçilerin ekollerini birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Her iki yaklaşımda tarihi bilimsel bir disiplin olarak görüyor, geçmişin, nesnel, bilimsel ve kesin bir biçimde anlaşılabilceğini öne sürüyordu.³⁹ Tarihsel belgeler, tarihçiyi bilimsel gerçeklere ulaştıracaktır. Tarihi olgular, o dönemin koşullarına göre değerlendirilmelidir. Tarihçiler, belgelerin tümüne ulaşp, inceledikçe tarihsel olguları bütünüyle aydınlatacaklardır. Tarihçiler, kendi dönemlerinin değerlerini, tarih yazımlarına hiçbir şekilde aktarmamalıydı. Bunlar modern tarihçiliğin temel ilkeleri olarak kabul edilmiştir.

Annales yaklaşımının temsilcilerinden olan Marc Bloch, tarihin yararını açıklamaya çalışırken, pozitivistlerin katı kurallara uyan ve genel yasalar çıkartmaya çalışan yapıları ile karşılaşpıyor. Pozitivist tarihçileri hedef alırken Marc Bloch’un kabul etmediği şey, tarihçilik çalışmasını sadece olguların biriktirilmesiyle ortaya konmasıydı. Ona göre ilk temel aşama, tarihçide tarihsel olguyu ‘pozitif’ bir belge olarak değil, kendi etkin kurgulama çabasının bir ürünü olarak görmesini sağlayacak bir bilinç oluşmasını gerektiriyordu. “Kaynaklar, bu çabayla belgeye dönüştürölüyor ve ondan sonra bu belge ve tarihsel olgular, bir problem haline getiriliyordu.”⁴⁰ Pozitivist tarihçilere yöneltilen eleştiride daha çok bu noktada gerçekleri ortaya çıkartmak yerine, amaçlarına hizmet edecek faydacı bir tavır takınmalarıdır.

Bu ‘atmosfer’, bir grup Alman tarihçinin ‘Zeitgeist’ indan, ‘zamanın ruhu’ nu yakalama arayışından çok da uzak sayılmaz. Zamanın ruhunu anlamak biraz da geçmişin aynasından günümüze bakmayı gerektirir. Marc Bloch, tarihçinin tarihi ‘ters yönde’ anlaması gerektiğini söyler. Tarihçi, ancak o zaman gerçek ‘değişimi’ yakalayabilir. Tek gerçek tarihe [...]evrensel tarihe ‘girişebilir ve yaşayarı kavrama yeteneğine’ sahip olabilir.⁴¹ Yaşayarı anlayabilme isteği, tarihin amaçlarından biri olarak görölmüştür. Paul Ricœur, Ranke tarzı tarih anlatımı ile Annales okulunu, tarihsel gerçekliği tarihçi tarafından oluşturulmuş bir kurgu olarak görmediklerinden dolayı eleştirmiştir.⁴² Tarihin metinsel özelliği Ricœur’a göre daha ön plana çıkmaktadır. Tarih, gerçeğe en uygun bir anlatı şeklinde görölmüştür.

1980’li yıllar ile birlikte, tarih kuramlarıyla uğraşan araştırmacılar arasında tarihin metinlere bağılı bir kurmaca olarak algılanması fikri, ağırlık kazanmaya başlar. Geçmişte

³⁸ John Tosh, *a.g.e.*, s. 128-129.

³⁹ Ahmet Şimşek, *Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, Tarihçi Kitabevi İstanbul 2015, s.48.

⁴⁰ Marc Bloch, *a.g.e.*, s. 16-17.

⁴¹ Marc Bloch, *a.g.e.*, s. 26.

⁴² Paul Ricœur, *Zaman ve Anlatı: İki Tarih ve Anlatı*, Çev: Mehmet Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s.27.

meydana gelen olayların tam olarak bilinemeyeceği, tarihsel belgelerin dönemin yazarları tarafından oluşturulduğundan dolayı objektif olamayacakları görüşü, yeni tarihselcilik kuramını ortaya çıkarır.⁴³ Tarih, bilimsel gerçeklerin anlatımı değil, sadece metinsel bir anlatı olarak kabul edilmelidir. Tarihi ancak bir bağlam içinde anlayabiliriz. Onun içinde farklı disiplinlerden yararlanmamız gerekmektedir. Tarih, coğrafya, psikoloji, antropoloji, iktisat, edebiyat gibi disiplinler ile sıkı bir bağ kurmalıdır. Geleneksel tarih anlayışı, daha çok kralların, sultanların soyluların kahramanlıklarını anlatırken, sıradan insanların öyküleri de tarihte yerini almaya başlamıştır. Georg Lukacs'a göre tarihsel romanda söz konusu olan, "*büyük tarihsel olayları yeniden anlatmak değil, bu olaylar içinde biçimlenen insanların poetik uyanışı*"nı⁴⁴ ortaya koymaktır. Tarihin metinselliği, dile bağlı olması, yeniden kurgulanabilir olması Postmodern tarih tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu durumda "*tarih ve edebiyatın kesinlikle insan ürünü olduğu, nesnel bir gerçeklik olarak kavranamayacağı görüşü*"⁴⁵ postmodernizmin ana temasını oluşturur.

Tarih ve edebiyat, varsayım-deney sırasını izlemediği için doğrudan doğruya bilimsellik iddiasında bulunamaz. Bu yüzden tarihi bir anlatı kısmı içinde düşünen ve ona edebiyat gözüyle bakan Alon Munslow ve Hayden White, Postmodernist tarihçilerin bu alanda farklı iddialarda bulunmuşlardır.⁴⁶ Eğer tarih, tarihçinin geçmiş ile olan ilişkisi ise yazılan tarih metnini de ondan bağımsız göremeyiz. Bu arayış süreci de tarihin edebi yönünü öne çıkarmıştır.

Roman, bu alanda yeni sessiz algılama biçimlerine; farklı okumalara açık kendine ait bir kanonu bulunmayan tek tür olarak kabul edilir. Dünya tarihinin yeni bir kavşağında ortaya çıkmış, bu döneme derinden bağlı beslendiği kaynaklar ile günümüze kadar canlılığını koruyabilen bir yapıya sahiptir.⁴⁷ Bu anlamda tarih ve roman birbirini besleyen bir yapıya sahiptirler.

Hegel, tarafından formüleleştirilen roman teorisine göre ilk önce romanın 'şiirsel' olmaması gerekir. İkinci adım olarak bir roman kahramanının, sözcüğün epik veya trajik anlamında 'kahraman' olamaması gerekir, son adım olarak da epik yitik bir dünya için hangi anlamı taşıyorsa roman da, çağdaş dünya için o olmalıdır.⁴⁸ Batı uygarlığının gelişimiyle beraber, sınırlandırılmış bir toplum olmaktan çıkıp, farklı kültürlerle tanışması, bu uygarlığının bugünkü yaşam ve düşüncesi üzerinde önemli bir etkide bulunmuştur. Roman, dolayısıyla

⁴³S.Dilek Yalçın-Çelik, *a,g,e,s*,22

⁴⁴ Zeynep Uysal, *Edebiyatın Omuzundaki Melek-Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.16

⁴⁵S.Dilek Yalçın-Çelik, *a,g,e,s*,35.

⁴⁶ Veli Urhan, *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi*, Arkeoloji, Soykütüğü, Tarih, Say Yayınları, İstanbul 2013,s.129.

⁴⁷Mihail Bahtin, *Karnaval'dan Romana* (Çeviri: Cem Soydemir), Ayrıntı Sanat ve Kuram, İstanbul 2014,s.156.

⁴⁸Mihail Bahtin, *a.g.e.*, s.163-164.

günümüzün “*hayatın bütünselliğinin dolaysız bir şekilde aktaran yeni bir çağın epiğidir.*”⁴⁹ Dünya edebiyatının ilk büyük romanı, Hristiyanlığın Batı dünyası üzerindeki egemenliğinin sona ermeğe başladığı öte dünyaya ait kurtuluş fikirlerinin sona erdiği yeni bir çağın başında yazılır.⁵⁰ Roman, Rönesans’ın habercilerinden biridir.

Tarih bilimini; doğa bilimlerinden ayıran özellikleri ortaya çıkarırken, yasa koyucu olmama özelliği farklı bir kategoride değerlendirilmesini sağlar. Bir kültür bilimi olarak tarih, toplumların üzerinde düşünce üretirken bu özelliği ile daha dikkatli olmak zorundadır. Bu aynı zamanda beraberinde bir tartışma konusunu da yaratır. Sosyal Bilimlerin, bütün insanlık için ortak yasalar geliştirip geliştiremeyeceği konusu yeni bir tartışma alanı yaratır.

2.1.1. Nomotetik/İdiografik Tarih Tartışmaları

Sosyal Bilimlerin, doğa bilimleri gibi belirli disiplinler altında incelenip incelenemeyecekleri uzun bir tartışma konusunu içerir. Sosyal Bilimlerin bir alanı olarak tarih, kolektif bir bellektir. Geçmiş ’ten günümüze kadar insanların kendi toplumsal kimlik ve kültür kavramlarının oluşumunu sağlayan önemli bir deneyimler toplamı olarak kabul edilir.⁵¹ Weber; ‘sosyal bilimler’, ‘kültür bilimi’, ‘tarih bilimleri’, ‘idiografik bilimler’, ‘hermeneutik bilimler’ gibi terimleri, *doğa bilimleri*nden ayrılan, bilimler grubunu ifade etmek için kullanmıştır.⁵² Doğa bilimleri, doğayı genel kavramlar ve yasalar ile açıklamayı tercih ederken, sosyal bilimler ise toplumların gelişim sürecindeki farklılıkları öne sürerek genel kavramlar kullanmaktan kaçınırlar.

Windelband “sosyal bilimler” terimini, Comte pozitivistizminin bir terimi olması nedeniyle kullanmak istemez. O “nomotetik bilimler” -yasa ortaya koyucu bilimler- ve “idiografik” bilimler -bir defalık olanı anlayıcı bilimler- terimlerine başvurur. Bu terimler, ilk kez onun kullandığı terimlerdir. Bu terimler daha sonra günümüz bilim felsefesi çalışmalarında sürekli kullanılan klasik terimler haline gelmişlerdir. 20.Yüzyıl başlarından itibaren, Comte, Spencer ve Marx; toplumları ve tüm insanlık tarihini bir *bütün* olarak ele almaya, toplumun ve insanlık tarihinin “genel yasalarını” bulup ortaya çıkarmaya çalıştılar.⁵³ Böylece insanlığın gelişimi için ortak evrensel değerlerde elde edilmiş olacaktı.

Kültür bilimlerini genel olarak doğa bilimlerinden ayıran temel yön, bu bilimlerin ‘yasalar üzerine kurulmayan bilim’ olmalarıdır. Doğa bilimleri de, kültür bilimleri de, mantıksal temelleri bakımından aynı özelliklere sahiplerdir. Onları ayıran, ilgileri ve hedeflerine ulaşmak

⁴⁹ Georg Lukacs, *Roman Kuramı*, (Çeviren: Cem Soydemir), Metis Eleştiri, İstanbul 2014, s.64.

⁵⁰ Georg Lukacs, *a.g.e.*, s. 107.

⁵¹ John Tosh, *a.g.e.*, s.1.

⁵² Doğan Özlem, *Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji*, Ara Yayıncılık, İstanbul 1990, s.11

⁵³ Doğan Özlem, *a.g.e.*, s.23.

için kullandıkları yöntemlerin farklılığıdır. *Windelband*'ın doğa bilimlerini *nomotetik* (yasa ortaya koyucu) ve kültür bilimlerini *idiografik* (tekil ve bir defalık olanı kavrayıcı)bilimler olarak ayırması doğrudur. Bu, onların *iki ayrı gerçekliği* konu almış oldukları anlamına gelmemektedir. Aksine, onlar, tek bir gerçekliği *iki farklı bakış açısı* altında ele almalarıyla birbirlerinden ayrılırlar.⁵⁴ Bu iki bilim dalı birbirini tamamlayan yönlelere sahiptirler.

Nomolojik bilme, Weber'e göre kendi yaşam deneyimimizden çıkarılmış somut kuralların bilgisi olarak tanımlanmıştır. Weber'e göre bizde nomolojik bilme konusunda "*olguların belirli bir biçiminde sıralanmalarındaki temel nedensel ilişkiler bağlamı*"nı öğrenme konusunda bir istek vardır.⁵⁵ Böylece nomolojik bilme, bilimsel bir bilgi olmaktan çok, önbilimsel bir özellik taşımaktadır. Tarihi yazmak, aynı zamanda toplumların geleceği hakkında bilgi sahibi olmak demektir. Tarihi, üreten genel yasaların keşfi bu açıdan daha değerli olacaktır.

a) Tarih yazımında yeni yaklaşımlar

Tarih, olayları bir zincirin halkaları gibi görür. Tarih geçmişi anlama ve yeniden yorumlama çabasıdır. Geçmişe bugünden bakma olanağına sahip olan tarihçiler, olayların genel akışını da bu birikim sonucunda yorumlamaya çalışır.⁵⁶ Batı tarihçiliğinin geleneği Herodotos (İÖ 4.Yüzyıl) ve Thukydides (İÖ 4.Yüzyıl) ile Eski Yunan'a; Livius, Tacitus ve Plutarkhos (İS 50-120) ile de Roma İmparatorluğu'na bağlanır. Thukydides tarihi genel yasalardan söz ediyor, bu niteliğiyle de, tarihin büyük adamlara akıl hocalığı yapabileceğini düşünüyordu.⁵⁷ Thukydides tarihi genel olarak, toplumlar karşısında öğretici niteliği ile ortaya çıkmıştır.

Yunanlılar geçmiş olayları değerlendirirken tarihi, bir bilim olarak değil, bir 'algılar bütünü olarak' görmüşlerdir. Bu tarih anlayışı Rönesans'ın tarih yazımında da belirgin özelliğini korumuştur. Rönesans döneminde tarih yazımı, bilimsel bir araştırmadan farklı olarak bir yazım ve anlatım tekniği olarak görülmüştür.⁵⁸ Yunanlılar için tarih ile felsefe arasında fark bulunmamaktadır. Yunanlılar, kültürel gelişmelerini bir tarih felsefesi olarak görmüşlerdir⁵⁹ Bu tarih anlayışı Ortaçağ'a kadar devam etmiştir.

Ortaçağda Batı tarihçiliği, Yunan ve Roma mirasının etkisi altında gelişimini sürdürmüştür. Bu dönemde tarihçiler genellikle kilise adamlarından seçiliyordu. Ellerinde bulundurdıkları kayıtlar (kronikler /yılıklar) kralların saltanat yıllıklarını ya da yargıçların yıllık görev değişimlerini anlatan basit yıllıklardan oluşuyordu. Bu durum Rönesans dönemi hümanizmine kadar sürmüştür. Bu döneme kadar kutsal ile kutsal olmayan arasında gidip gelen

⁵⁴ Doğan Özlem, *a.g.e.*, s.41-42.

⁵⁵Doğan Özlem, *a.g.e.*, s. 180.

⁵⁶John Tosh, *a.g.e.*,s. 124.

⁵⁷Salih Özbaran, *a.g.e.*, s. 64.

⁵⁸Serpil Oppermann, *a.g.e.*, s. 34.

⁵⁹Georg Lukacs, *a.g.e.*,s. 44.

düşünceler; ilkel ve batıl düşünceler ile örülüyordu. Ortaçağ düşünürleri, dünyanın tanrı buyruğu ile kaçınılmaz bir biçimde Kıyamet Gününe doğru uzandığını sanıyorlardı.⁶⁰ Temel olarak dogmatik bir dünya görüşüne sahip bu fikirler, herhangi bir bilimsel temel taşıymıyordu.

Bu dönemlere ait tarih yazımlarında geçmiş, öncelikle şeflerin kroniği olarak kabul edilirdi. Birbirini takip eden yıllıkları büyük fetihler çağları belirliyordu. Böylelikle ortaçağın kolektif belleği dört imparatorluğun, Med, Pers, Yunan, Roma imparatorluklarının mitini yaşamıştı. Daha sonra bu kalıp pek kullanışlı olmamaya başladı.⁶¹ Soyluların, kralların aile öyküleri ve kahramanlıkları ile tarihin içi doldurulmaya çalışılmıştır.

Ortaçağ dünyasında, Yunanlılar ve Latinler, tarih yazıcısı halklar olarak bilinmişlerdir. Hristiyanlık, bir tarihçiler dinidir. *“Düşüş ile kıyamet arasına yerleştirilmiş insanlığın kaderi Hristiyanlığın gözünde uzun bir serüvendir ve her bireysel yaşam, her özel ‘hac’da bu serüvenin bir yansımasıdır; her türlü Hristiyan tefekkürünün merkezi eksenini oluşturan büyük Günah ve Kefaret dramı bir sürenin, yani tarihin içinde cereyan eder.”*⁶² Ortaçağ tarih anlayışı, Yaratılıştan Kıyamet’e kadar uzanan bir süreci, Tanrı’nın inayetine bağlıyordu. 18.yüzyılda bu anlayış dinden koparak, ilerlemenin akıl ve bilimle gerçekleşeceğine ve insan mutluluğunun zaferi ile sona ereceğine evirildi. Bu ilerlemeci anlayış 19.yüzyılda da devam etti. Kıta Avrupa’sında tarih, sanayileşme ve modernleşme kavramları ile halen pek çok tarih yorumuna temel oluşturmaktadır.⁶³ Akıl ve Aydınlanma çağı artık yeni bir tarihin, bilimsel tarih anlayışının habercisi olmuştur.

b) Bilimsel Tarihten Postmodern Tarihe

Aydınlanma çağı ile birlikte pozitif bilimler alanındaki gelişmeler, sosyal bilimler alanında da yeni kavramların ortaya çıkmasını sağlar. Schiller’in 1789 yılının Mayıs ayında Almanya’da, kullandığı *evrensel tarih* kavramı, ülkenin felsefi ve politik gündeminin merkezine yerleşmiştir. Schiller’e göre evrensel tarihçi çağdaş dünyayı anlatırken, onu geçmişten günümüze uzanan bir olaylar zinciri içinde süreklilik izleyerek tutarlı bir bütüne varan bir olgu olarak açıklamalıdır. Evrensel tarih, Avrupa’da kalıcı bir barışın sağlanmasını anlamamıza yardım edecektir.”⁶⁴ Evrensel tarihin temel amacı, geçmişten günümüze uzanan bir süreklilikte anlamamızı sağlamaktır.

19. yüzyılda tarihin toplumsal ve düşünce düzeyinde bir üst-anlatı niteliği kazanması bu görüşün sonucudur. Böylece akademik tarihsel bilginin sorunlarını inceleyen tarih yazımı, tarih

⁶⁰Salih Özbaran, *a.g.e.*,s. 65.

⁶¹Marc Bloch, *a.g.e.*,s. 205.

⁶²Marc Bloch, *a.g.e.*,s.49.

⁶³ John Tosh, *a.g.s.*, 153.

⁶⁴ Serpil Oppermann, *a.g.e.*,s. 35.

ve edebiyatı kuramsal olarak birbirinden ayırmıştır.19. yüzyılda tarih bir bilim dalı olarak edebiyattan da tamamen ayrılmaya başlamıştır.⁶⁵ Tarih ile edebiyat iki farklı disiplin halinde gelişimlerini devam ettirmişlerdir.

20.yüzyılın son çeyreğinde tarihçinin işlevi göz önüne getirildiğinde “*modern tarihçinin*” başlangıcını bulmak daha da zorlaşmaktadır. Bu belirsizliklere karşın, genellikle *Voltaire* ilk modern tarihçi olarak kabul edilir. Kimileri de 19. yüzyılda Alman tarihçilerin ulaştıkları aşamayı, akademik açıdan devrim sayarlar.⁶⁶ Aydınlanmacı dünya görüşünde insanın güçlü bir role sahip olduğuna inanan Voltaire geçmiş hakkında bilgi veren kroniklerin eleştirilmeden kaynak olarak kabul edilmesini onaylamamıştır. Bu dönemim diğer bir önemli tarihçisi de Gibbon’dur. Gibbon, Roma İmparatorluğunun zayıflamasını ve çöküşünü anlatırken edebi bir dil kullanmış onun eserlerinde okuyucular tarihsel anlatımın güzelliklerine kapılmışlardır.⁶⁷ Böylece tarihsel anlatımın sadece kuru bir belge aktarımı değil, kullanılan edebi dilin güzelliği de ortaya çıkmıştır.

Leopold von Ranke tarihe bilimsellik kazandıran en önemli tarihçilerden biridir. Ranke başlangıçta, Sir Walter Scott’un tarihsel romanlarına hayranlık duyuyordu. Scott’un özellikle Şövalyeler Çağı üzerine yazdığı romanlarını okuduktan sonra, Ortaçağ hakkında inceleme yapmaya başladı. Dönemle ilgili, belgeleri ve insanların hayat tarzlarını anlatan yazıları büyük bir titizlikle okudu. Okudukları Scott’un romanlarında anlattığı dünyayla çelişen bilgilerdir; bu da Ranke’nin Scott’un yarattığı dünyanın gerçek dışı olduğunu fark etmesini sağladı.⁶⁸ Tarihsel gerçeklikleri kavramak, olgu ve olayları tarafsız bir şekilde anlayabilmek, Scott’ın eserlerinde söz konusu değildi.

Ranke tarih kuramını, gerçekçilik görüşüne dayandırmaktadır. Nesnel temellere dayanan bu tarih anlayışı, bilimsellik kazandırmış ve tarihi edebiyattan ayırmıştır.⁶⁹ Ranke, bilimsel tarihin ancak birinci elden kaynaklara dayanılarak yazılabileceğini savunmuştur. Ranke’nin anlayışında tarihçi sorulara yanıt vermez, sadece olayların nasıl olduğunu açıklamaya çalışır.⁷⁰ Ranke birincil kaynaklara dayanmayan her türlü tarih yazma girişimini yadsıyordu. Böylece tarih hem bir bilimsel disiplin, hem de bir kültür kaynağı olacaktı.⁷¹ Ranke’ nin amacı, tarihi pozitif bir bilim dalına dönüştürmektir.

Auguste Comte’un eserleriyle katkıda bulunduğu pozitivist tarih anlayışı, bireysel ve kolektif doğanın bağlı olduğu yasalar çerçevesinde eksiksiz olarak açıklanabileceğini

⁶⁵ Serpil Oppermann, *a.g.e.*, s. 35.

⁶⁶ Salih Özbaran, *a.g.e.*, s. 63.

⁶⁷ Salih Özbaran, *a.g.e.*, s. 69.

⁶⁸ Serpil Oppermann, *a.g.e.*, s.36.

⁶⁹ Serpil Oppermann, *a.g.e.*, s. 36.

⁷⁰ Salih Özbaran, *a.g.e.*, s. 70.

⁷¹ G. Georg Iggers, *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, Çeviri Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 25.

savunmuştur. Comte' ye göre geçmiş, tarih yazıcılığının geleneksel anlatımı ve yorumunun sunduğu olgularla göre değil, belirli yasalara göre açıklanması gereken bir bilim dalıydı.⁷² Pozitivist tarihçiler, tarihsel gelişimin değişmez kanunlarını keşfetmek istemişlerdir. Tarihsel olguların, toplumlara göre farklılığı bu yorumlar açısından ciddi eleştirilere neden oluyordu.

20.yüzyılın başlarında 'Yeni Tarih' sloganıyla ortaya çıkan James H.Robinson da antropologların, ekonomistlerin, psikologların ve sosyologların ortaya oydukları verilerin üstünde durarak tarihi şöyle tanımladı: *"Tarih insanın yeryüzünde görüldüğü andan itibaren yaptığı ya da düşündüğü her bir izi, artakalan her şeyi içerir."*⁷³ Geçmiş, ancak tarih ile birlikte farklı disiplinleri kullanmayı başarak anlayabilirdik.

Karl Marks; Ranke'nin düşüncesine karşı bir alternatif tarih görüşünü savunur; ona göre tarih aşamalardan oluşmalıydı. Asya tipi, antik, feodal ve modern burjuvazi; bu aşamaların hepsi üretimin öngördüğü şartlarla ortaya çıkmıştı. Bu ilişkilerde üretici güç sınıf mücadelesidir; sınıfları da belirli grupların üretim koşullarına dayalı ilişkiler tayin etmektedir. Toplumsal gelişimin temel dayanakları, sosyal ve ekonomik çelişkilerde aranmalıdır. *Komünist Manifesto* 'da belirtildiği üzere, toplumun tarihi sınıf mücadelesinin tarihidir.⁷⁴ Toplamlar için bazı genel yasalar onların evrimini anlayabilmemiz için gerekli bir durum içermekteydi.

Karl Marx, tarihin inşasında özgür birey ifadesinin tek başına yetersiz kaldığını düşünmektedir. *"Kişiler tarihlerini kendileri yaparlar, ama istedikleri gibi değil; kendilerince seçilen koşullar altında değil, ancak doğrudan doğruya karşılaştıkları, kendilerine verilen ve geçmişten terk edilmiş koşullar altında yaparlar. Tüm ölü kuşakların geleneği, yaşayanların beynine bir kâbus gibi çöker"*.⁷⁵ Marks'a göre tarihin arkasındaki itici güç düşünceler değil, üretici güçlerdi. İnsanlık tarihi belirli bir doğa yasasının kaçınılmazlığı içinde, göçebe ve avcı bir toplumun ilkel komünizminin ilkel koşullarından ilerleyerek, antik, feodal ve burjuva toplumsal aşamalarından geçip, uzlaşmaz çelişkilerin artık görülmeyeceği bir komünist topluma geçmek zorundaydı. Marx için de insanlığın refah ilerleyişinin Batı dünyasında odaklanması, sadece Batı'daki üretici güçlerin dinamik, Asya ve Afrika'nın ise durağan bir yapıya sahip olmasıdır⁷⁶ Marx'a göre Avrupa'daki üretici güçlerin geçirdiği aşama, diğer toplumlar açısından örnek oluşturabilecek bir yapıya sahiptir.

Ranke, genel olarak evrensel bir tarih şemasının varlığını kabul etmez. Buna karşın bir iç tutarlılığı bulunan Batı uygarlığının imtiyazlı bir yere sahip olduğunu belirtir. Dünya tarihinin çağdaşlaşma ve akılcılaşma kavramları ile sürekli olarak iyiye doğru ilerleyen Batı dünyası

⁷²Salih Özbaran, *a.g.e.*, s. 70.

⁷³Salih Özbaran, *a.g.e.*, s. 71.

⁷⁴Salih Özbaran, *a.g.e.*, s. 71.

⁷⁵Salih Özbaran, *a.g.e.*, s. 83.

⁷⁶Georg Iggers, *a.g.e.*, s. 80.

fikrinin bağdaştığını söylemektedir.⁷⁷ İlerlemeci tarih anlayışının, burada doğrulanması söz konusudur.

19. yüzyılda bazı Batı Avrupalı tarihçiler, Ranke'ci tarih felsefesini eleştirmeye başladılar. Ranke dünya tarihini yazmak istiyordu. Âmâ Dünya tarihi sadece, Cermen ve Latin halkların, Orta ve Batı Avrupa'nın tarihiyle sınırlı değildi. Hindistan ve Çin'de uzun bir geçmişe sahipti.⁷⁸ Liderler üzerinde yoğunlaşan bir tarih anlayışı yerine, toplumsal ve ekonomik sorunları da hesaba katan, nüfusun geniş kesimlerini içine alan yeni bir tarih anlayışı gerekmektedir.

Nietzsche'nin tarih felsefesinde; tarih geçmişten geleceğe doğru giden kesintisiz akan bir üretim akışıdır. Bu akışın temelinde, geçmiş, şimdi ve gelecek gibi üç boyutlu bir zaman diliminde yaşayan insan vardır. Kendini değiştiremeyen, doğanın kendine sunduklarına razı olan nesne ancak 'hayvan' olabilir. Hayvan sadece şimdiyi yaşar, geçmiş ve geleceği yoktur. Tek boyutlu bir zaman dilimi içerisinde kendini hisseder. İnsan ise kendini yenileyen bilinçli bir tarih varlığı olarak ortaya çıkar. 'Hayvan' sınırlı yapısıyla tarih dışı bir varlık olma özelliğine sahiptir. *"Tarih, büyük yaratmaların, uygarlığın özünü kuran geliştirici ilkelerin, insanı aşamalı olarak başarının en yüksek doruğuna ulaştıran girişimlerin, kendi varlığında evrenin yaratıcı özünü dile getiren 'üstinsanın' bilimidir."*⁷⁹ Üstinsan, geçmişte olduğu gibi gelecek toplumlarında mimarı olacaktır.

20.yüzyıldaki tarihçiliğin büyük adımlarından biri Fransa'da atılmıştır. Lucien Febvre ve Marc Bloch'un 1929 yılında kurdukları *Annales* Okulu Fransa'da tarihe yeni bir bakış kazandırmıştır. *Annales* okulu, yüksek bilimsel düzeyiyle, tarafsızlık ilkesini benimseyerek geçmişi yeniden keşfetmeye ve ağır değişen toplumların ortak özelliklerini anlamaya çalışmıştır. *"20.yüzyılın ortalarında özellikle Fernand Braudel ve Le Roy Ladurie gibi temsilcilerin yönlendirmesiyle, toplumun her türlü halinin (geçimi, açlığı, hastalığı, evliliği, öğrenimi) ve doğa ile ilişkisinin tarihin konuları arasına sokulabilmesi için girişilmiş atılımlara tanık olmuştur."*⁸⁰ *Annales* ekolünün temsilcilerinden olan Marc Bloch'a göre önemli olan tarih alanında yargılamak değil anlamaktır. Tarihsel analizin amacı budur⁸¹ Tarihçi seçtiği malzemeyi belirli bir sıraya göre düzenleyerek gerçek bilgilere ulaşmaya çalışır.

Ranke'den Marx ve Weber'e kadar olan bütün tarihçiler, tarihi geçmişten geleceğe doğru ilerleyen, tek boyutlu bir zaman dilimi olarak görmüşlerdir. *Annales* ekolü tarihçileri ise zamanın göreceliğinin ve çok katmanlılığının altını çizerek, bu kavrayışı kökünden değiştirmeyi

⁷⁷Georg Iggers, *a.g.e.*,s. 4.

⁷⁸Georg Iggers, *a.g.e.*,s. 30-31.

⁷⁹Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine*, Çeviren Nejat Bozkurt, Say Yayınları, İstanbul 1996, s.49-50.

⁸⁰ Salih Özbaran, *a.g.e.*, s. 74.

⁸¹ Marc Bloch, *a.g.e.*,s. 33.

başardılar.⁸² Annales Ekolü, temel olarak üç evreye ayrılmaktadır. Her evre kendi içinde benzerlikler taşımaktadır.1920'li yıllardan 1945 yılına kadar uzanan Annales ekolünün birinci kuşağının temsilcileri olarak, Marc Bloch ve Lucien Febvre öne çıkmaktadır. Bloch, insan hayatının tamamen belirlenmiş olmadığını, tarihte zorunlulukların değil tercihlerin daha çok ön plana çıktığını savunmuştur.1950'den 1968'e kadar uzanan Annales'in ikinci kuşağı, Fernand Braudel ile anılmaktadır. Braudel, tarihsel değişimlerde, insan ögesini olabildiğince arka plana bırakarak iklim ve coğrafyanın hakim olduğu determinist bir bakış açısına sahip olmuştur.1968 yılından itibaren ise Annales'in üçüncü evresi, Jacques Le Goff, Andre Burguiere, Roger Chartier gibi isimlerle öne çıkmıştır. Annales'in üçüncü evresi, insanın toplumsal baskılar karşısındaki direnişini ön plana çıkartmış, Annales'in birinci evresinde olduğu gibi insan iradesini temel almıştır.⁸³ Annales ekolünün üç evresi de disiplinler arası bir tarih çalışmasının önemine değinmiş ve olaylardan oluşan geleneksel bir tarih anlatımı yerine toplumların tarihini esas alan sorun odaklı bir tarih anlayışı yerleştirmişlerdir.

T.B.Macaulay, tarihi bir edebiyat dalı olarak görmüş ve eserlerinde yer vermiştir. *İngiltere Tarihi* adlı eseri ile anlatımda mükemmel bir dil yakalamış ve bu eseri İngiltere ve ABD'de satış rekorları kırmıştır.⁸⁴ Louis Montrose'de, Yeni Tarihselcilik akımında tarihi bir edebiyat dalı olarak savunmuştur. 'Montrose,' 'tarihin metinselliği ve metnin tarihselliği' formülünde bu yaklaşımını açıklar.⁸⁵ Yeni Tarihselcilik akımına göre, tarih bize kesin *doğrular* ve *hakikat* bildiremez. Yalnızca geçmiş yaşantılar, olaylar ve insanların deneyimleri ile ilgili öznel yargılar yaratır. Tarih söylemi de, tıpkı diğer söylemler de olduğu gibi, metinseldir.⁸⁶ Bunun içinde tarih alanında kesin gerçeklere ulaşmamız söz konusu değildir.

Yeni tarihselcilik 1980'lerde ortaya çıkan, tarihsel gerçekleri, ilerlemeci tarih anlayışını eleştiren yeni Postmodern çağa uygun bir tarih yazımı idi. Tarih belirli bir neden-sonuç ilişkisinden çok bir gözlemci tarafından kurgulanıyordu. Tarih bu anlamda bir edebiyat metninden farksızdı. Tarih yazımı, anlatıcının kendi öznel yargıları ile ortaya çıkıyordu. İktidara sahip güçler tarafından farklı yorumlara açık metinlerdi. Geçmiş, şimdinin ışığı altında yeniden değerlendiriliyordu.⁸⁷ Yeni Tarihselcilik, günün ihtiyaçlarına göre geçmişin yeniden kurgulanabileceğini anlatıyordu. Fransız felsefeci Paul Ricoeur'da, tarihin metinselliğine karşı çıkan Annales okulunu eleştirmektedir. Ricoeur, Annales ekolünün savunduğu *uzun sürenin*

⁸² Georg Iggers, *a.g.e.*, s. 51.

⁸³ Zehragül Aşkın, Serpil Durgun, Bekir Geçit, *Tarih Felsefesinde Nedensellik Sorunu*, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2017, s.296.

⁸⁴ Salih Özbaran, *a.g.e.*, s. 71.

⁸⁵ Serpil Oppermann, *a.g.e.*, s. 16.

⁸⁶ Serpil Oppermann, *a.g.e.*, s. 20.

⁸⁷ Terry Eagleton, *a.g.e.*, s. 232-233.

anlatıya özgü zamansallıktan doğduğunu, kurgu ile birleştiğinde, tarihin edebi yönünün daha çok öne çıktığını belirtmiştir.⁸⁸

Fukuyama'nın '*tarihin sonu*' düşüncesi toplumların liberal, piyasa ekonomisine yönetim biçimleri ile dünyanın bir refah dönemine ulaştığını varsayarak evrensel barışı müjdelemiştir. İnsanın artık uğruna savaşıacağı idealinin kalmadığından hareketle Postmodern çağa uygun bir dille artık sınıflar arasındaki mücadelenin son bulacağını bunun da tarihin sonunu getireceğini belirtmiştir.⁸⁹ Marksist tarihçilerin öne sürdüğü, sınıf mücadelesinin sona ermesi artık toplumların gelişim hareketinin, son aşaması olarak kapitalizmin görüldüğüne işaret etmekteydi.1980'li yıllarda bu fikirden beslenen postmodernizm, üniter tarih kavramına karşı çıkarak, tarihin bilimselliğine dair eleştiriler yönetmiş, içinde bulunduğu dönemi alternatifsiz bir yaşam olarak kabul etmiştir.

Michel Foucault'da, *tek* tarih düşüncesinin, sona ermiş bir çağın bir icadı olduğunu ilan etmişti. *Annales* tarihçileri de bu görüşü paylaşıyorlardı. Tek bir tarihsel zaman yerine, her bir uygarlığın kendi içinde de, bir arada var olan çoğul zamanlar ortaya çıkıyordu. Bu düşünce özellikle Braudel'in Akdeniz kitabında geliştirilir: "*Akdeniz'in bir coğrafi mekân olarak nerdeyse durağan zamanı (longue duree), toplumsal ve ekonomik yapılardaki değişimlerin ağır ilerleyen zamanı (conjunctures) ile siyasal olayların hızlı akan zamanı (evenements)*"⁹⁰ olarak aktarılıyordu.

Foucault'a göre tarih, geçmişin bugünden koparılması anlayışına dayanır. Herhangi bir tarihsel metin tarihçi tarafından yorumlanırken, zaman içerisinde ortaya çıkan söylemlerin etkisi altından kurtarılamaz.⁹¹ Zira ona göre tarih, sürekli *kurulan* ve yeniden yazılan, yeniden yorumlanan metinlerden oluşur. O halde tarihçinin ortaya koyduğu anlatı da sürekliliği olan bir sabit yazı değildir.⁹² Tarihçi her ne kadar kendi politik eğilim ve önyargılarını bir yana bırakmaya çalışsa da, ele aldığı metinler doğrudan doğruya açıklanan belgeye değil, kendi yaptığı yoruma daha açık olacaktır. Böylece tarihin metinselliği ve metinler arası ilişkileri tarih anlatısını kurmacaya bağlar.⁹³ Tarih ile edebiyat, uzun bir aradan sonra yeniden bir araya gelerek tarihin bilimselliği sorunu yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Tarihin bilimselliği sorunu, Frankfurt Okulu tarafından da eleştirilmiştir. Bu ekolün temsilcilerinden olan Herbert Marcuse'ye göre; "*Tarihsel gerçek görecedir: mümkün olanın rasyonelliği, gerçek olanın rasyonelliğine bağlıdır.*"⁹⁴ Eğer herhangi bir şeyin doğruluğunu ya da yanlışlığını kanıtlayacaksak, bunu günümüzdeki onların kazanımları üzerinden değerlendirmeliyiz. Sınıf

⁸⁸ Zehragül Aşkın, Serpil Durgun, Bekir Geçit, *a.g.e.*, s. 357.

⁸⁹ Salih Özbaran, *a.g.e.*, s. 80.

⁹⁰ Georg Iggers, *a.g.e.*, s. 57.

⁹¹ Serpil Oppermann, *a.g.e.*, s. 10.

⁹² Serpil Oppermann, *a.g.e.*, s. 12.

⁹³ Serpil Oppermann, *a.g.e.*, s. 40.

⁹⁴ Hans Heinz Holz, *Frankfurt Okulu Eleştirisi*, Olcay Geridönmez, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2014, s.97

mücadelesinin gittikçe eskidiğine inanan Marcuse, onun yerine bilinçli aydınların muhalefeti ile toplumların daha ileri bir aşamaya getirilebileceğini savunmaktadır.

Tek bir çizgisel zaman kavramının dolayısıyla Batı kültürünün, diğer medeniyetlere üstünlüğüne duyulan inançta zamanla ortadan kayboldu. İnsanlık tarihinin büyük bir anlatısının olabileceği fikri ciddi eleştirilere uğramıştır. Tıpkı romanda olduğu gibi, tarihte de, bireyleri temele alan merkezi kurgu ortadan kalkmaya başlamıştır. 19. ve 20. yüzyıldaki tarih yazımının büyük bir kısmı *Annales* ekolünün etkisi altında kalarak ya bölgeseldir, ya da uluslar üstü bir yapıya sahiptir. Tarih ve edebiyat yeniden bir araya gelmiştir. Her yazar; romanda kendi geçmişini ve gerçeğini yeniden kurmaya çalışmıştır.

2.1.2. Roman ve Tarih/Gerçeklik ya da Tarihi Gerçekler?

Roman sahip olduğu yazım teknikleri ile diğer edebiyat türlerinden daha şanslı bir alana sahip bir tür olmuştur. Roman bir nesirdir ve nesir, Antik Yunan Tragedyalarından, Doğunun Binbir Gece Masallarına, Ortaçağın karnaval kültüründen, günümüz öykülerine kadar, uzun soluklu bir geçmişe sahip olmuştur. Maalouf, kitaplarını, tarihsel bir roman olarak değerlendirmiştir. Bunu seçmesindeki temel amaç; tarihte kurguyu, roman üzerinde daha rahat yaratabilme özgürlüğüne sahip olmasıdır.⁹⁵ Roman diğer türlerin parodisidir; biçimlerinin ve dillerinin uzlaşımını açığa çıkarır; bazı türleri dışarı atar, bazılarını yeniden formüle ederek, yeniden vurgulandırarak, kendine özgü yapısı içinde katar.⁹⁶ Roman, diğer türlerden daha zengin bir yapıdadır.

Bahtin, roman türünün tarih öncesi ile ilgili olarak bazı farklı aşamalardan bahseder. Antik Yunan toplumunda, herkes tarafından paylaşılan bir söylem olarak *monoglossia* söz konusudur. Ortaçağ dönemi ve Roma İmparatorluğunda, tek bir toplumda farklı doğal dillerin, temel olarak Latince olmakla birlikte halk dillerinin de birlikte var olduğu, bir dilin kendini başka bir dilin gözleriyle gördüğü bir *polyglossia* ortamı ortaya çıkar. Rönesans sonrası çağdaş toplumlarda ise doğal, ulusal dil düzeyinde bütünleşme, türler ve biçimler düzeyinde ayrışma, yani *heteroglossia* gerçekleşir. Roman bu dönemin ürünü olarak dilsel katmanlaşmayı en yoğun biçimde kaydetmenin aracı olarak ortaya çıkar⁹⁷ Bahtin'e göre roman, metinler arası oyunun en üst düzey aşamasını gösterir.

Lukacs'a göre modern çağın en önemli edebiyat türü olan romanın doğuşu, insan bilincinde radikal bir kopuşla gerçekleşir: Antik Yunan toplumu olan 'bütünlüklü' bir yaşamdan modern dünyanın parçalanmış deneyimine geçiş sağlanmıştır. Homeros'un büyük destanlarında

⁹⁵<http://www.romanischestudien.de/index.php/rst/article/view/22/264>. (erişim tarihi:05.11.2017)

⁹⁶ Mihail Bahtin, *Karnaval'dan Romana*, Çev; Cem Soydemir, Ayrıntı Sanat ve Kuram, İstanbul 2014,s.12.

⁹⁷ Mihail Bahtin, *a.g.e.*,s. 19.

yaratılan epik dünyası bu tür edebi özelliklere sahiptir. Roman somut, yaşanmış bir deneyim olarak bütünlüğün parçalandığı ama bütünlük ihtiyacının sürdüğü bir dünyanın epiği idi. “Roman biçimi, aşkın bir yurtsuzluğun ifadesidir ya da roman, Tanrıların terk ettiği bir dünyanın epiğidir.”⁹⁸ Roman aynı zamanda yeni bir dünyanın habercisidir.

Bahtin, zamanın ‘doluluğunu’ ortaya çıkarmanın en iyi yolunun, toplumsal çelişkilerin açığa çıkarılması olarak görmüştür. Bu çabalar bizi geleceğe taşır. Bahtin’in ‘tarihin tersine çevrilmesi’ dediği bir olgu, epikten başlayarak birçok tür için önemli bir düzenleyici ilke olarak ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak, eşitlik adalet, evrensel uyum, yitirilmiş cennet gibi birçok mit, geçmişe atfedilir. Artık gelecekte yaşanılmak istenen, geçmişte olup bitmiş gibi gösterilir.⁹⁹ Bu aynı zamanda günümüzdeki toplumsal çelişkilerin daha rahat göz önüne serilmesini sağlamıştır.

Ortaçağ parodi edebiyatının büyük bir kısmı halk mizahına dayandırılır. Batı Edebiyatında Novati’nin ileri sürdüğü üzere kutsal kitaplara ve dinsel ayinlere dayandırılan parodiler daha sonra deliler bayramı olarak tasarlanmış ve etkinlik alanlarını sürdürmüşlerdir.¹⁰⁰ Gülmenin getirdiği özgürlük sadece bir festival lüksüydü. Avrupa Ortaçağında insanlar, ikili bir hayata sahiplerdi; resmi yaşam ve karnaval yaşamı. Bu iki hayat tarzı, insanların düşünce hayatında bir arada bulunuyorlardı.¹⁰¹ Karnaval hayatı daha çok bayram günlerinde ortaya çıkardı. Bayram günleri, baskıcı yönetimlerin katı kurallarının esnetildiği, dünyaya yaşam sevinciyle bakma umudunun ortaya çıktığı zamanlardı.

Oyun, şenlik ve karnaval hayatı bu açıdan, doğal ve kültürel hayatın katlanılabilir bir hale gelmesini sağlar. Oyun, şenlik, karnaval ve spor etkinlikleri gibi, kültürel faaliyetlerin yanı sıra, romanda günümüzde insanların eşit ve tüm farklılıklarından arınmış olarak katıldıkları temas yoluyla bulaşan hastalıkların iyileştirilmesinde önemli bir yere sahiptir.¹⁰² Oyun, resmi ve baskıcı egemen kültür ile ironi yoluyla alay edebilme ve onu reddedebilme gücünü verir. Baskıcı düzeni olumlayarak ve doğrulayarak gülmekten ve ona bizi tabi kılmaya vazgeçmeye çağırır.¹⁰³ Bu özgürleşmenin ilk habercisidir.

Bu korku iklimi Rönesans’ta sona erdi. Ortaçağ Avrupa’sında gülme en görkemli halini Rabelais’in romanında buldu. Gülme beraberinde özgür ve eleştirel bir tarihsel bilincini de ortaya çıkardı.¹⁰⁴ İlk roman olarak kabul edilen Cervantes’in, *Don Kişot*’ta roman de chevalerie’nin (şövalye romanının) da, burjuvazinin ortaya çıkışını, çöken bir ortaçağın düşleri ile birlikte yitip gitmesinin parodisini yapar. Batı’da romanı ortaya çıkaran toplumsal sınıf ise,

⁹⁸Georg Iggers, a.g.e., s. 11-12

⁹⁹ Mihail Bahtin, a.g.e.,s. 30.

¹⁰⁰ Mihail Bahtin, a.g.e.,s. 98-99.

¹⁰¹ Mihail Bahtin, a.g.e.,s. 110.

¹⁰² Fevzi Demir, *Bulaşıcı Salaklık Epidemiyolojisine Giriş*, Phoneix, Ankara 2012,S s. 90.

¹⁰³Fevzi Demir, a.g.e.,s. 94.

¹⁰⁴ Mihail Bahtin, a.g.e.,s. 112.

dünyaya bireyciliği ilk yayan burjuvazidir. Devrimci çağını yaşayan burjuvazi çürümeye, yüz tutmuş toprak aristokrasisine karşı üretimi demokratlaştırmış ve topluma yeni haklar tanımıştır. İlk romanlar sanayinin en güçlü olduğu dönemin İngiltere'sinde yazılır Daniel Defoe, *Robinson Crusoe* kitabını adlı kitabını yazarken, aslında aristokrasie karşı burjuvazinin düşüncesini ifade ediyordu.¹⁰⁵ Yenidünya artık ulusal kahramanlıkların yerine, sıradan insanların öykülerine daha çok yer veriyordu.

Ulusal kahramanlık miti epiğin dünyasın aittir. Epik ulusal tarihteki 'başlangıçların' ve 'zirve' lerin dünyasıdır. Bu dünyada 'ilkler' ve 'en iyiler' ortaya çıkar. Burada geçmiş epiğin içeriğini oluşturmaz, epiğin biçimsel açıdan kurucu özelliği, hayali bir dünyanın geçmişe aktarılmasından ibarettir. Epik hiçbir zaman, kendi dönemine dair bir metin olmadı. Geçmiş hakkında konuşan bir insanın saygıdeğer bir bakış açısından ibarettir.¹⁰⁶ Epik, mutlak biçimde tamamlanmış ve sona ermiş bir metindir. Temel özelliği ise anlattığı dünyanın ulusal başlangıçlarını ve zirve dönemlerini aktarmasıdır Epik dünya görüşünde 'başlangıç', 'ilk', 'kurucu', 'ata', 'daha önce gerçekleşmiş olan' gibi kategoriler aynı zamanda *kıymetlendirilmiş* zamansal kategorilerdir"¹⁰⁷ Antik edebiyatta, yaratıcılığın kaynağı olarak, bilgi değil bellek öne çıkarılır.

Edebiyat alanında epik denince ilk akla gelecek eserler *İlyada* ve *Odyseia*'dır. *Gilgamiş*, *Kalevela*, *Chanson de Roland*, *Nibelungenlied* de hemen hatırlanacaktır. Aeneid'in şairi Vergilius, Homeros'tan sonra ilk düşünülecek epik yazarlardandır.¹⁰⁸ Epik duygusal ve övgü dolu bir söz sanatı olarak, ulusların ya da insanlığın yaşayışında büyük değişiklik yaratan olayları yüceltmış bir üslupla anlatır.¹⁰⁹ Epik, kadim medeniyetlerin bize ulaşan sesidir.

Araplar düzyazıya 'nesir, serdi' diyorlar. Romana ise 'raviya' 'su getiren, suyu dağıtan' anlamına gelen 'ravi' sözcüğünün ise 'romancı' karşılığında kullanılıyor. Böylece şiir söyleme geleneklerinde yer alan 'bahr', yani deniz veya suyu, romana aktarmış oluyorlar. Roman türünün doğduğu Batı'daki gelişiminin ise böyle bir ilişkilendirmeye hiçbir bağlantısının bulunmadığı da biliniyor. Öyleyse Araplar için 'rivayet etme', 'hikâye etme' geleneği 'şiir söyleme' geleneğinin belli bir birikiminden sonra ve onun devamı olarak gelişmiştir.¹¹⁰ Batı'da daha çok yarı ciddi-yarı komiğin alanına giren, antik Yunan ve Ortaçağ karnaval folklorunun çeşitlenmesinden etkilenmiş edebiyatı *karnavallaşmış edebiyat* olarak adlandırabiliriz. Bu tür aynı zamanda tarihsel yazınbilimin de ilk örneklerinden birini oluşturur.¹¹¹ Bu edebiyat, Batı'da romanın köklerini oluşturur.

¹⁰⁵Murat Belge, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 34.

¹⁰⁶ Mihail Bahtin, *a.g.e.*, s. 167.

¹⁰⁷ Mihail Bahtin, *a.g.e.*, s. 169.

¹⁰⁸Murat Belge, *a.g.e.*, s. 405.

¹⁰⁹Murat Belge, *a.g.e.*, s. 406.

¹¹⁰Müslüm Kabadayı, "Savaşa Karşı Batı Asya Edebiyatı", *Amanos Edebiyat Dergisi*, S:6(2015), s.22.

¹¹¹ Mihail Bahtin, *a.g.e.*, s. 205.

Romanın geçmişten günümüze üç temel köke sahip olduğunu söylenebiliriz: “*epik, retorik ve karnavalesk*. Roman çizgisinin üçüncü, yani karnavalesk biçiminin, Dostoyevski’ye uzanan çeşitleme de dâhil olmak üzere muhtelif çeşitlemelerinin gelişiminin başlangıç noktası, yarı ciddi-yarı komiğin alanında aranmalıdır.”¹¹² Romanda bazı temel özellikler söz konusudur.

Romanda karşılaşmalar genellikle ‘yolda’ gerçekleşir. Yol ve yolculuklar rastlantısal karşılaşmalar için iyi yerlerdir. Yol tüm “*farklı toplumsal sınıfların, zümrelerin, dinlerin, milliyetlerin, çağların temsilcileri olan-çok değişik insanların izledikleri uzamsal ve zamansal patikalar, tek bir uzamsal ve zamansal noktada kesişir. Olağan koşullarda toplumsal ve uzamsal mesafeyle birbirinden ayrılan insanlar rastlantısal olarak bir araya gelebilir*”.¹¹³ Zaman; genel olarak yolu şekillendirir. Tarihin seyri, temel izleği zamanın akışı olarak yol etrafında gerçekleşir. Romanın akışı sırasında önemli dönüm noktalarından biri de: *eşik* düşüncesidir. ‘Eşik’ gündelik yaşam içerisindeki bir kopuşu, krizi, dönüm anını, ifade eder.¹¹⁴ Eşik, toplumların birbirleriyle temas ettiği evrensel anlardır.

Roman, Fichte’ ye göre, mutlak günahkârlık çağının biçimidir ve dünyaya aynı yıldızlar hükmettiği sürece baskın biçim olarak kalacaktır. Tolstoy romanda yeni bir çağın gelişine dair sezinlemeler hisseder; ama bunlar ona göre polemiksel, özlemlili ve soyut kalır. Romanın genel olarak niyetini roman kahramanlarının psikolojisi olarak nesnelleştirilir; Kahramanlar arayanlardır, Arayış olgusu, ne amaçların ne de bu amaçlara götüren yolun doğrudan doğruya ulaşacakları son nokta anlamına gelir; sadece psikolojik bir olgunun nesneler ve değerler dünyası karşısında aldığı bir tutumu ortaya koyar.¹¹⁵

XVI. yüzyıl sonu ve XVII. yüzyıl başlarında İngiltere’de ‘roman’ kelimesi hem gerçek hem de kurmaca olaylar için kullanılmış gibi görünüyor, gazetelerdeki haberler bile pek gerçeklere dayalı gibi görülmüyordu. Romanlar ve haberler ne salt gerçeklere dayalıydı ne de salt kurmaca. Bu kategoriler arasında şimdilerde yaptığımız keskin ayırmalar açıkça geçerli değildi.”¹¹⁶ Toplum karşısında radikal projelerini gerçekleştirmek isteyen çevreler; gerçek, kimlik, bütünsellik, evrensellik, gibi düşünceleri yoldan temizlemeleri, gerektiğinin farkındaydılar.¹¹⁷ İngiltere’de güçlenen burjuva sınıfı, aristokrasiye savaş açtığı gibi, edebiyat alanında da roman epikinin dünyasına yoğun eleştiriler de bulunmaya başlar.

Epik zaten var olan bir bütünlüğü dile getirir, roman çoktan yitirilmiş bir bütünlüğü, parçalanmış bir dünyayı ifade eder. Destan kahramanı ile roman kahramanı arasındaki fark epikle, modern hayat arasındaki farkı da ortaya çıkarır. Birincisi bütün geçmişi ve tecrübesi ile bir topluluğun temsilcisi, anlamlı bir bütünün parçasıdır; ikincisi her zaman bireysel ve yalnız

¹¹² Mihail Bahtin, *a.g.e.*, s. 207.

¹¹³ Mihail Bahtin, *a.g.e.*, s. 297.

¹¹⁴ Mihail Bahtin, *a.g.e.*, s. 302.

¹¹⁵ Georg Iggers, *a.g.e.*, s. 68.

¹¹⁶ Terry Eagleton, *a.g.e.*, s. 16.

¹¹⁷ Terry Eagleton, *a.g.e.*, s. 240.

öznelliktir. Lukacs'ın kullandığı 'biçimlendirici niyet' kavramı anlam ve bütünlük olarak dünyanın kendiliğinden sahip olduğu bir değeri değil, romancının büyük bir çabayla yarattığı ütopyayı açıklar. Roman dünyayı 'yansıtmıyor', 'kurmaya, yaratmaya gidiyordur-üstelik bunu ancak 'gediklerle, çatlaklarla' tanımlanan, bölük, pörçük bir deneyim malzemesiyle yapmaya kalkıştığını bile bile."¹¹⁸ Tarihin metinsel özelliği üzerinde duran edebiyat, roman üzerinden tarihi yeniden kurgulayabileceğini de fark etmiştir.

Edebiyat'ın tarihe olan ilgisi tarihsel romanın ortaya çıkışını sağlamıştır. Hoffman'a göre iki türlü tarihsel kurgu vardır. *Birincisinde ortam tarihseldir, fakat hikâyede tarihsel olay ve kişi yoktur. İkincisinde ise ortam ve karakterler olgulara dayanır.*¹¹⁹ Tarihsel romanların temel hareket noktaları, tarihin bıraktığı boşluklardır. Bu boşluklar, tarihsel romanların yazarın iradesi sonucunda geçmişi yorumlamasıyla sonuçlanır. Romancının derin tarih bilgilerine sahip olması iyi bir eser ortaya koyabilmesi için yeterli değildir. Tarihi roman yazarları, metinde gerçekliği yakalamak için tarihsel olay ve kişileri, şimdiki döneme göre değil, yaşadığı döneme göre değerlendirmek zorundadır. Tarihi romanların başarısı bu dönemsel havanın yakalanması ile ilgilidir.

Metin, Postyapısalcılara göre de bir kitap içinde bitirilmiş, tamamen kapalı bir yazı değildir. Kendi içinde başka metinlerinde izlerini taşıyan farklı referanslar gösteren bir ağ olarak düşünülmelidir. "Derrida'nın ünlü '*metin dışında hiçbir şey yoktur*' bildirimi, her tür deneyimin ve gerçekliğin metinler aracılığı ile üretildiği düşüncesini Yeni Tarihselcilik Kuramının merkezine oturtmuştur."¹²⁰ Tarihiçi geçmişi kendi çağının düşünceleri ve kendi kişisel dünya görüşü içinde okumaktadır. Böylece ortaya, dün ve bugün arasındaki etkileşimi gösteren çoğul okumalar çıkar. Bu da tarihin objektif anlatımını olanaksız kılmaktadır.

1980 sonrasında, tarihi roman kurgusu dikkate alındığında temel olarak üç eğilim belirir. Geleneksel kurgu ile yazılmış tarihsel romanlar, modern kurguda yazılmış tarihi romanlar, postmodern kurguda yazılmış tarihi romanlar.¹²¹ Gerçekçi bakış açısı ile yazılmış metinlere alışmış okur, tarihi olay ve kişilerin tamamen gerçekliklerinden koptuğu, yeniden kurgulanmış postmodern tarih metinleri karşısında tereddüde uğrar.

Postmodern tarih yazarları, tarihe, kimin tarihi, kimin doğrusu gibi sorular sorarak onu bir üst-anlatı olarak kabul eden anlayışı kökten sorgular. Bu açıdan, postmodern romanların en dikkat çeken özelliği tarihsel kişilikleri kurmaca kişilerle kaynaştırmasıdır. Böylece kurmaca kişiler tarihselleşirken, tarihsel kişiler metinleştirilmektedir. Postmodernizmin asıl amacı doğruların çokluğunu ve farklılıklarını ortaya koymaktır. Bu nedenle kurmaca içinde tarihi

¹¹⁸ Georg Iggers, *a.g.e.*, s. 13-14.

¹¹⁹Tülay Özekin,*a.g.e.*s12,<http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1842/> (erişim tarihi:02.08.2016).

¹²⁰Serpil Oppermann, *a.g.e.*,s. 3.

¹²¹S.Dilek Yalçın-Çelik, *a.g.e.*,s.14.

yeniden yaratmak onu sonlu olmaktan çıkarıp tartışmaya açmaktır.¹²² Okuduğu metni anlaması beklenen okur aslında geçmiş yazarla birlikte yeniden kurmayı öğrenmektedir. Mutlaklığın yerine göreceliğin, objektifliğin yerine subjektifliğin geçtiği, çok katmanlı metinler arasında bir serüven söz konusudur. Postmodern romanlarda, bu sayede okuma oranlarını artırmışlardır.

Romanlarında Müslüman Doğu ile Hristiyan Batı'nın birbirleri ile temas ettiği eşik noktalarına değinen Maalouf; tarihi romanları içerisine kadim dünyanın anlatılarını da yerleştirmiştir. Ömer Hayyam'ı anlattığı *Semerkant*, Mani'yi anlattığı, *Işık Bahçeleri* adlı romanları buna örnektir. Maalouf'un romanları Akdeniz çevresi ve Mezopotamya'da geçer. Kahramanları, genel olarak yolculuklarda kendilerini tanıyan ve anlam kazanan kişilerdir. Yolculuk, Doğu ile Batı'yı birleştiren kentlerde gerçekleşir. *Doğunun Merdivenleri* adlı roman bu yolculuğun öyküsüdür. Maalouf'un romanlarında genel olarak tarihsel olaylarda değişiklik görülmez. Bu tarihsel olaylarda, ek olaylar ve kurmaca kişiliklerde bulunur. Doğu ve Batı medeniyetleri tarihsel doku içerisinde anlatılmıştır.

2.1.3. İki Kültür Tartışmaları

Âmin Maalouf'un Beyrut'ta bulunan Fransız Üniversitesinde sosyoloji, edebiyat ve ekonomi eğitimi almıştır. Bu eğitim hayatı da sözel ve sayısal alandaki yeteneklerini tek bir potada eritmesini sağlamıştır. Batı düşünce hayatı 17.yüzyılda pozitif bilimlerin gelişmesiyle yeni bir aşama kazanır. 'Fizik' ve 'doğa' bilimlerinde elde edilen başarının, ortaya konan yasaların, toplumsal alanda karşılığının olabileceği, sosyal bilimler alanında gelişmeye neden olmuştur.¹²³ Buna rağmen doğa bilimleri ve sosyal bilimleri arasındaki farklılıklarda tartışılmaktaydı.

Dilthey'e göre doğa bilimleri deneysel ve açıklayıcı bilimlerdir. Doğayı tekrar ve süreklilik gösteren olgular alanı olarak görür ve bu süreklilik doğa bilimciye genel geçer yasalar ortaya koyma imkânı verir. Tarih ve sosyal bilimler ise deneysel yöntemlerle doğrudan ele alınabilecek alanlar değildirler. Burada söz konusu olan algılama nesnesi değil, bir anlama nesnesi olarak, bu bilimlerin kendilerini ortaya koymalarıdır. Kültür bilimleri bu nedenle doğa bilimleri gibi nedensellik altında incelenememiştir. Bu nedenle bilimsel anlamda onlara genel yasalar uygulanması söz konusu olmamıştır. Her çağ ve dönemde değişken özelliklere sahiplerdir.¹²⁴ Bu nedenle sosyal bilimler, doğa bilimlerinin sahip olduğu genel yasalara sahip olamazlar.

¹²²Serpil Oppermann, *a.g.e.,s.* 65.

¹²³ C.P. Snow, *İki Kültür Çeviri*: Tuncay Birkan, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2001, s.5.

¹²⁴Doğan Özlem, *a.g.e.,s.* 29-30.

Rickert ise, doğa bilimleri ile kültür bilimlerinin düşünsel anlamda aynı yerden beslendiklerini savunur. Rickert'e göre, tarih ve doğa bilimleri arasında mantıksal kavramlar bakımından fark yoktur sadece farklı hedeflere yönelirler. Her iki alanda da bilimsel bilginin nesnelliği, ilk planda nesnenin kendisine ait değildir; tersine her iki bilim alanı için de ortak olan şey, nesnenin kavramsal bir kuruluş halinde bilinmesini sağlamaktır. Bu bilimler sadece farklı hedef ve ilgilere sahiplerdir. Ona göre, *"kendisine genellik açısından baktığımızda, gerçeklik doğadır; ama bireysellik ve kendine özgülük açısından baktığımızda ise, gerçeklik tarihtir."*¹²⁵ Doğa ve sosyal bilimlerin gerçeklik hedefinin aynı, sadece yöntemlerinin farklılığından bahsetmiştir. Rickert bu alanda doğa bilimleri için en iyi örnek fizik, kültür bilimleri için ise tarih demıştır. Doğa bilimlerinin konularını bir *genellik* içerisinde kavramaya çalışırken, genel yasalar ortaya koyarken, kültür bilimleri ise bir daha tekrarlanamayacak olay ve olguları incelediklerinden dolayı, *bireysel* bir ilgiye sahip olmuşlardır.

Kültür bilimlerindeki nesnellik konusunda Weber olumsuz düşünmektedir. Weber'e göre, *"tüm geçmişin ve tüm toplumun nesnel bir bilimi olamaz"*, Weber'de, Rickert gibi, kültür bilimlerinin, doğa bilimlerinin genel yasa kavramlarıyla çalışamayacaklarını belirtmiştir. Kültür bilimlerinde insanlar Antik Yunan dünyasında olduğu gibi genel yasalara başvuramazlar, *kosmos'u* genel kavramlar altında görmeyi sağlayacak bir *theoria* üretemezler. Kavramlar ancak anlama yöntemiyle oluşturulabilir.¹²⁶ Tarih bilimi, Weber için de, Rickert'te olduğu gibi, bir *yasa* bilimi değildir ve olması da gerekmez.

Snow'a göre Batı toplumları iki zıt gruba ayrılmıştır: Bir kutupta edebi entelektüellerin varlığını hissettirdiği bir edebiyat dünyası, diğerinde ise başını fizikçilerin çektiği bilim adamları vardır.¹²⁷ Snow, bilimsel kültür alanındaki bilim adamlarının, fizikçilerin, kimyacıların birbirlerini anlamasını zor olarak görmüştür. Buna rağmen ele aldıkları konular ve ulaşmaya çalıştıkları yasalar bakımından bilim adamları bazı ortak özelliklere sahiplerdir.

Snow'a göre, diğer tarafta ise edebiyat entelektüelleri vardır. Onlar bilimi tamamıyla bir yana bırakarak "geleneksel" kültürü bir bilim-karşıtlığına dönüştürme eğilimi taşımaktadırlar. *"Bir kutbun duyguları öbürünün karşı-duyguları olur. Eğer bilim adamları geleceği hücrelerinde taşıyorlarsa, geleneksel kültür buna, keşke gelecek olmasaydı diye cevap verir. Batı dünyasını yöneten kültür, geleneksel kültürdür; bilimsel kültürün ortaya çıkması bunu kayda değer ölçüde az değiştirebilmiştir."*¹²⁸ Bilim adamlarının, insanlığın ortak refahını amaçladıklarından dolayı edebiyat dünyasından ahlaken daha sağlıklı oldukları öngörülür.

İki farklı kültürün bir araya geldikleri hiçbir yer yok gibi görünüyor. İki kültürün temsilcileri birbirleriyle sağlıklı bir iletişim kuramamaktadırlar. Bilim, bütün zihinsel

¹²⁵Doğan Özlem, a.g.e.,s. 33-34.

¹²⁶Doğan Özlem a.g.e.,s.81-82.

¹²⁷ C.P Snow, a.g.e.,s. 92-93.

¹²⁸ C.P Snow, a.g.e.,s. 101.

deneyimizin ayrılmaz bir parçası olarak özümsemeli ve diğer bütün unsurlar kadar doğal biçimde kullanılmalıdır. Snow'a göre bu farklılıklardan kurtulmanın tek yolu eğitim sistemimizi yeniden düzenlemektir. Uzmanlaşmaya dayalı eğitim sistemi yerine, farklılıkları bir arada barındıran ve zihinsel gelişimimizi geliştirecek nitelikli bir anlayış ortaya çıkarılmalıdır.¹²⁹ Bu değişimler gerçek bilimin sanayiye uygulanmasının sonucu olarak gerçekleşir.

Sanayi üretimini gerçekleştiren mühendisler de çoğunlukla muhafazakârlardır. Eşya yapma konusunda uzmanlaşan mühendisler, toplumsal hayatın anlaşılması noktasında ilgisiz bir tavra sahiplerdir.¹³⁰ Mühendisler, toplumsal olayları tam olarak anlamaya istekli değildirler. İki kültür arasındaki bu uçurumu mutlaka kapatmak gerekmektedir. Bu iki anlam, iki kültür birbirinden ayrıldığı zaman, hiçbir toplum bilgece, istediği gibi düşünemez.¹³¹

Weber kültür alanında iki farklı rasyonelleştirmeden bahsetmiştir. Çin kültürü dünyaya akılcı yoldan uyum göstermeyi, *uymayı* benimsemiştir. Batı toplumları ise rasyonelleştirmeden *akıl yoluyla* egemen olmayı istemişlerdir. Bu egemen olma isteği yeniçağla birlikte deneysel bilimlerinde geliştirilmesine neden olmuştur.¹³² İnsanın gelişme dinamiklerini katı bir şekilde belirleyen hiçbir doğa yasası ve bu yasalara uygun hiçbir bilimsel 'gerçek' yoktur.

Bilimsel sürecin iki önemli amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki: doğal dünyayı anlamak, diğeri ise kontrol etmektir. Bilim adamlarında bu isteklerden biri ağırlık kazanabilir.¹³³ Bu konuda tarihçiler, bilim adamlarıyla iletişim içerisine girerlerse, düşünce hayatımızın gelişmesine olumlu katkıda bulunacaklardır.

Bilimsel devrimin getirdiği umutlar karşısında, edebiyat kayıtsız ve şartsız kalamazdı. Bilimsel devrimin tehlikelerinden uzaklaşmak farklı, bilimsel devrimin gücümüze kattığı değerleri anlamak farklı şeydir. İkincisi süreç içerisinde bizi zenginleştirir ve yeni beceriler kazandırır.¹³⁴ Kültür bilimciler, eğitim alanında iki kültür arasındaki mesafeyi ne kadar daraltabilirlerse, ülkelerin refahı da o kadar kolay sağlanmış olur.

Kamlara ve egemenlik alanlarına bölünmüş bir dünyada , 'azgelişmiş' adı verilen ülkelerin, 'tarihsel seçim'lerini yaparken yanılıya düşmemek için kültür bilimcileri büyük göreve sahiplerdir. *"Bunun yolu da, bu azgelişmiş ülkelerin, tarihlerini, Weber'in sözleriyle yeniden kurmalarıdır. Bu işi de yine azgelişmiş adı verilen bu ülkelerin düşünürleri olan kültür bilimcileri başarabilir."*¹³⁵ Azgelişmiş ülkelerin, tarihleri yeniden kurgulanırken, kültür bilimciler, sadece belirli bir görüş açısını gerçek olarak kabul etme hatasına düşmemelidir. Egemen dünya görüşü, kendi iktidarını sağlamlaştırmak için, her ulusun tarihini de kendine

¹²⁹ C.P Snow, *a.g.e.*, s. 109.

¹³⁰ C.P Snow, *a.g.e.*, s. 125.

¹³¹ C.P Snow, *a.g.e.*, s. 146.

¹³² Doğan Özlem, *a.g.e.*, s.58.

¹³³ C.P Snow, *a.g.e.*, s. 166.

¹³⁴ C.P Snow, *a.g.e.*, s. 201-202.

¹³⁵ Doğan Özlem, *a.g.e.*, s. 233.

göre yorumlamıştır. Maalouf'un eserlerinde, Batı uygarlığına karşı ötekilerin itirazı güçlü bir şekilde bulunmaktadır.

2.1.4. Tarih Yazımında Avrupa ve Ötekileri

Maalouf eserlerinde, kadim Ortadoğu ve Arap dünyasının tarihlerini hep ihmal edilmiş uygarlıklar olarak görmüştür. Maalouf'a göre tarihin tanıklığı için sadece egemenlerin değil kaybedenlerin de konuşması gerekmektedir. Batı toplumları yüzyıllar boyunca tarih çalışmalarını, kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır. Oryantalizm yaklaşımı içerisinde Batılılar, konularını merkez-çevre, sömüren-sömürülen ilişkileri çerçevesinde ortaya getirmişlerdir. Batı'nın üstünlüğünü kabul ettirmek amacıyla ürettiği bu çalışma teknikleri tarihin ne olabileceği sorununu da önemli bir gündem haline getirmiştir¹³⁶ Tarih, egemenler tarafından yeniden kurgulanmaya çalışılmıştır.

Batı merkezli tarih, kendisini Avrupa dışındaki ülkelerin sosyal, siyasal ve kültürel tarihiyle de dengelemek istemiştir. Bu da 'deniz ötesi' tarihçiliğin gelişmesine neden olur, günümüzde bu anlamda yapılan çalışmalar, çoğu yerde 'tarihsiz halk'a dayanarak geçmişi buldurma yolunda epeyce mesafe kat etmiştir.¹³⁷ Batı, kurucu uygarlık olarak kendini öne sürmektedir. Bu alanda ilk çalışmalar 18. yüzyılda başlamıştır.

Napolyon'un Mısır seferi için birkaç düzine bilim adamının askere alınması ve kendisinin kurduğu Mısır Enstitüsü'nün üyeleri tarafından her konuda yürütülen çalışmalar, Oryantalist çalışmaların başlangıcını oluşturmuştur.¹³⁸ 'Karşıt' tarihin ilk amacı grubun 'biz' olma bilincini yükseltmektir. Böylece, belirli bir tarih görüşü üzerinden kolektif bir kimlik oluşturulabilir. O halde tarih, siyasal bir savaş meydanıdır.¹³⁹ Batı, Şark kimliği üzerinden kültürel alanda da kendini inşa etmeye çalışmıştır.

Şarkiyatçılığın, Doğu'yu Batı'ya sunmak için kullandığı iki temel yöntem vardır. Bunlardan ilki, modern eğitimin yaygınlaşma olanaklarından, bilgiye dayalı mesleklerdeki, üniversitelerdeki, meslek derneklerindeki, yayılma gücünü kullanmaktır. Şarkiyatçılığın Şark'ı Batı'ya sunmasını sağlayan ikinci yöntem ise; Şarkiyatçılar yıllar boyu Şark hakkında konuşmuşlar, metinler çevirmişler, doğu inançlarını, hanedanları, kültürleri, zihniyetleri açıklamışlardır. Doğudaki uzak kalmış bu konuları günışığına çıkartarak az bilinen konular üzerindeki bu belirsizliği ortadan kaldırmıştır.¹⁴⁰ Şark konusunda, Doğulu araştırmacıların

¹³⁶Salih Özbaran,*a.g.e.*,s.14.

¹³⁷Salih Özbaran,*a.g.e.*,s.89.

¹³⁸W.Edward Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, Çeviren: Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul 2008 s.90.

¹³⁹ John Tosh, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁴⁰W.Edward Said,*a.g.e.*,s.234.

kendi tarihleri konusunda yeterince çalışma yapmamaları, bir boşluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu boşluk Şarkiyatçılar tarafından doldurulmuştur.

Edward Said'e göre şarkiyatçılık, sırf olgusal bir öğreti olarak değil, düşünce üzerindeki bir dizi zorlama, sınırlama olarak kavranmalıdır. Şarkiyatçılığın özü Batı'nın üstünlüğü karşısında Şark'ın ezilmesi ise, Şarkiyatçılığın gelişimi bu ayrılığı daha fazla derinleştirmiştir.¹⁴¹ Sömürgeci söylemin kendisi de Batı egemenliğini kurma ve yeniden örgütlenme sürecidir. Burada yaratılan popüler düşünce ve davranış biçimleri, insanların kendileriyle ilgili kurdukları algı ve ahlak standartlarını değiştirmelerine neden olur¹⁴² Bu gelişme, sadece tarihin yeniden yazılmasıyla değil, Batı metinlerine ait kültür politikalarının yeniden incelenmesiyle mümkün olacaktır. Bunun için de tarihsel kaynaklar yeniden değerlendirilerek yeni bir tarih kuramı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Batı uygarlığının kendini uygarlığın merkezine koyma çabası 18. yüzyılda başlamıştır. 18. yüzyıl insanı temel alan (humanist) felsefelerin 'Aydınlanma yüzyılı' olmuştur. Aydınlanma, insanı pasif bir konuma yerleştiren, Ortaçağın dini dünya tasarımı yerine insanı özgürleştiren bir süreç olmuştur. Örneğin, Hegel'in insanların, Rousseau ve Kant'a kadar, kendi tarihlerini kendilerinin yaptığının pek farkında olmadıklarını belirtmesi anlamlıdır.¹⁴³ Toplumsal ve ekonomik alanda ilerleyen Batı, dünyanın geri kalanına da çeki düzen vermeye çalışmıştır.

Aydınlanma çağı, sağladığı bilimsel ve teknik gelişmelere rağmen insanlığın ortak refahını gerçekleştirememiştir. Aydınlanmanın insanlığı özgürleştirici bir araç olmadığı, tam tersine bu düşüncenin insanları denetleme ve yönlendirme aracı olduğu bazı düşünürler tarafından tartışılmaya başlanır. 19. yüzyıldan itibaren Burkhardt, Nietzsche ve daha sonra Heidegger ile Aydınlanmanın insancıl mirasının seçkinci, antidemokratik bir bakış açısının reddi ile başlamış olan bu hareket 1945'ten sonra Jean-Paul Sartre ve Frankfurt okulu gibi düşünürler tarafından devam ettirilmiştir.¹⁴⁴ 2.Dünya Savaşı sonrasında dünyada yaşanan büyük değişimler tarih alanında da yeni sorgulamalara neden olmuştur.

Avrupa merkezci (*Eurocentric*) yaklaşımlar, artık Avrupalı olmayan ülkeler tarafından eleştirilmiş, bu ülkeler en az Batılılar kadar zengin ve ilginç bir geçmişe sahip olduklarını iddia etmeye başlamışlardır.¹⁴⁵ Ancak bu iddia beraberinde sorunlara da neden olur. Ülkelerinin bağımsızlığını işleyen tarihçiler, sömürgeciliğe karşı çıkarken, milliyetçiliğin tuzağına düşmüşlerdir. Batı'nın Avrupa merkezci tarih anlayışına karşı eleştiriler, 'büyük anlatı'nın sonunu getirdi. Batı giderek, içlerinde hiçbiri öncelik iddia edemeyecek bir dizi uygarlıktan

¹⁴¹ W.Edward Said, *a.g.e.*, s.51.

¹⁴² Shelley Wafia, *Edward Said ve Tarih Yazımı*, Everest Yayınları, İstanbul 2004, s.41

¹⁴³ Veli Urhan, "Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi", *Arkeoloji, Soykütüğü, Tarih, Say Yayınları*, İstanbul 2013, s.25.

¹⁴⁴ Georg Iggers, *a.g.e.*, s.13.

¹⁴⁵ Salih Özbaran, *a.g.e.*, s. 91.

yalnızca biri olarak görülmeye başlandı.¹⁴⁶ Modernleşme, ilerleme gibi sadece Batı uygarlığına özgü, benzersiz olma anlayışı geçerliliğini kaybetmeye başladı.

Şarkiyatçılık politikalarına karşı sert eleştirileri ile tanınan Edward Said'e göre, İngiliz imparatorluğunun ortaya çıkışı ile ilgili yorumlar, 'öteki' kültürleri medenileştirmek için dayatılan liberal hümanist değerleri İngiliz romanı üzerinden biçimlendirmekteydi. İngiliz romanı ile sömürge alanlarını genişleten imparatorluk birlikte çalışıyordu. On dokuzuncu yüzyıl burjuva ürünü olan roman, İngiliz deniz aşırı politikası ile birlikte ilerliyordu¹⁴⁷ Said şöyle devam eder: *Kimliğin inşası... Karşıtların, 'ötekiler' in belirlenmesini gerektirir; bunların fiili halleri 'biz'den farklılıklarına ilişkin kesintisiz yorumlara, yeniden yorumlamalara konu olur hep.*¹⁴⁸ Ne var ki, Oryantalistlere göre Şarklı kendini değerlendirme ve anlama yetisine sahip değildi. Kısmen Batılıların sömürgeci politikalarından dolayı dinini, düşüncelerini yitirmişti. İslam toplulukları büyük bir boşluk taşıyorlardı. Bu da kargaşa ve belirsizliklere neden oluyordu. Dolayısıyla, Müslümanların geleneksel kültürlerini devam ettirebilme yükümlülüğü Batı toplumlarına kalıyordu.¹⁴⁹ Birçok çeşit melez Şark temsilleri geleneksel Avrupa kültüründe temsil edilmektedir. Japonya'nın, Çin'in, Hindistan'ın, Pakistan'ın temsil edilme biçimleri, günümüzde de yaygın tartışmalara neden olmuştur. İslam ile Arapların da kendilerine özgü temsil ediliş biçimleri Avrupa ve ABD'de ayrı bir inceleme alanını oluşturmaktadır¹⁵⁰ Müslümanların, kendini yönetebilme şansları görülmüyordu. Şark ayrıca sadece Müslümanlardan ibaret değildi. Çin, Hindistan, Pakistan gibi ülkelerde Batı medeniyeti tarafından uygarlaştırılması gereken yerlerdir.

Avrupa İmparatorluklarının çöküşü, Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya hâkimiyetini ekonomik, siyasi ve askeri alanda üzerine almasını sağlar. İkinci Dünya savaşı sonunda, kitlesel göçlerle, çok kültürlü denilen toplumların ortaya çıkması, ulus-devletlerin ve geleneksel coğrafi sınırların erimesine neden olur. Bütün bunlar mekân, iktidar, dil ve kimlik anlayışlarımızda farklılıklar yaratır¹⁵¹ Yüzyılımızda yaşanan büyük kötülüklerin ardından, Batı uygarlığına herhangi özel bir üstünlük vermek ve çağdaş dünyayı, ulaşılabilecek en iyi yer olarak görmek aşırı derece iyimserliktir.

Sovyetler Birliğinin çöküşünden sonra, tek kutuplu dünyada yaşanan siyasi ve kültürel yozlaşmaların artması, milliyetçi ve dinsel köktencilik patlamalarının ortaya çıkması modernite kavramının daha çok eleştirilmesine neden olur. 20'inci yüzyıl başlarında Amerika Birleşik Devletlerinde kendilerini 'İlerici Tarihçiler' olarak adlandıran bir grup aydın demokratik toplumlar için tarih yazmaya koyuldular. Bu tarihçiler, bilimsel ve akademik tarih yazımının,

¹⁴⁶ Georg Iggers, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁴⁷ Shelley Walia, *a.g.e.*, s. 61-62.

¹⁴⁸ Shelley Walia *a.g.e.*, s. 68-73.

¹⁴⁹ W. Edward Said *a.g.e.*, s. 283.

¹⁵⁰ W. Edward Said, *a.g.e.*, s. 299.

¹⁵¹ Terry Eagleton, *a.g.e.*, s. 241.

kaynakların titiz bir şekilde inceleme ve değerlendirmesi gerektiği varsayımına en az eski tarihçiler kadar bağlıydılar. Tarihi ilerleyen üniter bir çizgide görüyorlardı. “*Her ne kadar demokratik değerleri savunsalar da, Frederick Jackson Turner gibi Yeni Tarihçiler, egemen emperyalizm ruhuyla uyumlu olarak, Beyaz adamın sorumluluğu düşüncesini paylaşıyor ve Siyahları Amerikan demokrasisi kavramlarının dışında tutuyordu.*”¹⁵² Kendi egemenlik anlayışları ile tam olarak hesaplaşamayan bu tarihçiler, liberal bir tarih yazımında ısrar etmişlerdir.

Tarihçiler tarafından unutulmuş geniş halk kesimleri giderek tarihte daha fazla yer almaya başladılar. Tarihin odağı artık yalnız iktidar merkezleri değil, aynı zamanda mikro-tarih ile birçok tarih kavramını da içerecek bir şekilde toplumun ‘*marjinaler*’ ini kapsam üzere genişletildi. Tarih, grupların ve kişilerin kimliklerini belirlediği güçlü bir araç olmaya devam ediyor. Tek anlamlı sürecin yerini, şimdi birçok farklı grupların varoluşsal deneyimlerine temas eden bir anlatılar çokluğu almaya başlamıştı.¹⁵³ Aydınlanmadan Auschwitz’e giden yol Adorno ve Foucault tarafından detaylıca sorgulanmıştır. Bu yüzyılın tarihi, insan hakları ve akılcılık gibi Aydınlanma kavramlarının iki anlamlılığı hakkında bizlere pek çok şey öğretti. Postmodernist düşünce, ütopyacılar ve ilerleme kavrayışlarına karşı yaptığı uyarılarla, çağdaş tarihsel tartışmalara önemli bir katkıda bulundu. Ne ki, bu bizi Aydınlanma mirasından vazgeçmeye ve onu yadsımaya değil, aksine bu mirasın eleştirel bir yeniden değerlendirmesine götürmelidir. Aydınlanma eleştirilebilir; ama barbarlıktan başka seçeneği de yoktur.¹⁵⁴ Aydınlanmanın eleştirilmesi, mistisizmi savunan akımların güçlenmesine neden olmuştur.

Birinci Dünya savaşıdan sonra yaşanan gelişmeler, işçi sınıfı mücadelesinin zayıflaması, milliyetçi ayaklanmalar, sivil halklar ve öğrenci hareketlerinden filizlenen ‘yeni’ siyasi akımlar, feminizm, eşcinsel hakları, çevrecilik, etnik hareketler, Marksist eleştirinin 1970’lerden itibaren popülerliğinin azalmasına neden olur.¹⁵⁵ 1970’lerin Fransa’sında post yapısalcılar, İranlı İslamcılar, Sovyet dünyası ve kendi ülkeleri ile tasnif edilmiş dünyada kendilerine tek özgürlük alanı olarak Amerika’yı görmüş, mevcut, insani krizlere karşı çözüm olarak mistisizme başvurmuşlardır¹⁵⁶ Bu beraberinde yeni düşünce akımlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

1970 sonralarında Fransa’da başlayan sömürge sonrası kültürel çalışmalar İngiltere ve Amerika’da daha çok etkisini hissettirmeye başlamıştır. Başlangıcını, *Frantz Fanon* ile *Aime Cesaire*’den alan bu proje Edward Said’in diğer batılı Marksistlerin yaptığı gibi kültür ile felsefenin önemini *Gramsci* ve *Foucault* tarzı iktidar starejileri pradiğmaları dâhilinde vurguladığı müthiş kitabı *Şarkiyatçılık*’ta (1978) daha da güçlendirilir. Tarih yazımı alanında

¹⁵² Georg Iggers, *a.g.e.*, s.35-36.

¹⁵³ Georg Iggers, *a.g.e.*, s.146-147.

¹⁵⁴ Georg Iggers, *a.g.e.*, s. 150-151.

¹⁵⁵ Terry Eagleton, *a.g.e.*, s. 230.

¹⁵⁶ Terry Eagleton, *a.g.e.*, s. 158

Michel Foucault, Roland Barthes ve Jacques Derrida metinler arasındaki belirsiz ve katmanlı ilişkiyi veya bir başka deyişle dilin puslu niteliğini sorgulamışlardır. Onlara göre gerçekleri dilin kendisi biçim verir ve belirler. Bu nedenle her metin dilsel/metinsel bir yapıdır. Ondan sonra bu görüş, tarihin tamamını kısmen keşfedilmiş sözsel bir kurmaca olarak gören *Hayden White* tarafından benimsendi. White'a göre tarih, bir görüşün, dilin kullanımı sayesinde oluşturduğu ikna edici bir kompozisyondu.¹⁵⁷ Tarih, metinler üzerinden yeniden oluşturulmaya başlanmıştır.

Artık karşı çıkılacak tutarlı bir sistem ve birleşik bir tarih olmadığına göre Devrimler çağı yerini Postmodernist bir çağa bırakmıştı. Devrim isteği artık tamamen reklamlara bırakılan bir terim haline gelmiştir. Cinselliğin ön plana çıkarıldığı, sınıfsal bir kimlikten çok, etnik kimliklerin ileri sürüldüğü, gizemcilik düşüncesiyle büyülenmiş yeni bir edebiyat ve tarih araştırmacıları kuşağı ortaya çıkar. 1980'ler geçtikçe *Michel Foucault* siyaset kuramının duayeni sıfatını Karl Marx'tan devraldı; öte yandan *Jacques Lacan* tarafından gizemli bir biçimde yeniden yorumlanan Freud hala yüksek mevkiini korumaktaydı."¹⁵⁸ Foucault; akademik tarihçiler için pek önemli olmayan delilik, tıp, cezalandırma, cinsellik gibi konuların tarih içinde yeniden yapılandırılması gerektiğine inandığını söyleyerek bu konuları tarihin merkezine yerleştirir. Modern dünyanın ortaya çıkışını sağlayan çizgisel art arda gelişlerin yerine, kendisiyle birlikte derinlemesine bir dalışlar oyununun geçirildiğini öne süren Foucault, şimdi, düşüncenin büyük sürekliliklerinin, yerine tarih bilimindeki bu kopmaların etkisini bulup ortaya çıkarmaya çalıştığını dile getirir. Eserlerinde öne çıkan teorik problemler '*süreksizlik, kopma, eşik, sınır, seri, dönüşüm* kavramlarıdır. Foucault'nun düşüncesinde, tarih, söz konusu kavramlar ile yeniden kurulmaya çalışılmıştır.¹⁵⁹

1950'li yıllarda ABD'de başlatılan ideolojilerin sona erdiği fikirlerinin devamı olarak, Fukuyama *tarihin sonunun* gelindiğini ilan eder. Tarihin sonu kuramına düşünceleri arasında yer veren felsefeciler arasında Fukuyama ile birlikte Foucault, Derrida, Lyotard ve Baudrillard'da bulunmaktadır. Artık liberal demokrasiler insanlığın en son ve en ileri yönetim şekli olarak öne sürülmüştür. Artık tarihin sonu gelmiş ve gelecek tükenmişse bütünsel kavrayış için yapabilecek tek şey geçmişe dönmektir. Geleneksel toplum, bütünsel araştırmaları gerçekleştirip, açıklamalar getirebilecekleri tek meşruluk alanıdır.¹⁶⁰ Tarih ile edebiyat, yeniden bir araya getirilerek, tarih daha çok edebiyatın bir türü olarak algılanmaya başlanmıştır.

Geçmiş artık bilimsel yöntemlerle araştırılabilecek bir bilim değil fantezi-bilimkurgu-gerçek dışı öğelerle değerlendirilebilecek edebi bir alan olarak görülür. Postmodern roman alanında bunun birçok örneğini görmek mümkündür. "*Nietzsche Ağladığında*" , "*Foucault Sarkacı*" gibi, eserler mistisizmi ön plana çıkartan gelecek inancını yok eden tasarımlara

¹⁵⁷Shelley Walia,a.g.e.,s.15.

¹⁵⁸ Terry Eagleton, a.g.e.,s. 231.

¹⁵⁹ Veli Urhan,a.ge.,s.127.

¹⁶⁰ Barış Acar, "*Kırmızı'nın Rengi*", Evrensel Kültür Dergisi, S:88, Kayhan Matbaası İstanbul:1999, s.16.

sahiplerdir.¹⁶¹ Freidoune Sahebjani'nın *Dağın Şeyhi Hasan Sabbah*, Vladimir Bartot'un *Alamut Kalesi*, Harold Bream'ın *Gilgames*, J.R.R.Tolkein'in *Yüzüklerin Efendisi*, Elif Şafak'ın *Pinhan*, Ahmet Altan'ın *Kılıç Yarası Gibi*, İhsan Oktay Anar'ın *Puslu Kıtalar Atlası*, (Efrasiyab'ın Hikâyeleri) ve Murat Erman'ın *Beyaz Ateş Adası* bu eserler arasında sayılabilir.¹⁶² Ortaçağ'a yönelim, Fransız Devrimi'nin fikirsel altyapısını belirleyen aydınlanma dönemini, yadsıyıp, iki modern sınıfın ortaya çıkışını unutturmaya çalıştığından dolayı genellikle Postmodern filozoflar tarafından tercih edilir. "Bu anlamda da Aydınlanmanın akıl, bilimsel düşünce, ilerleme ve düzen fikri gibi önemli ürünleri yadsınır. Tarihsel hareketin ileri doğru gitmediğinin, gelecek diye bir şeyin olmadığına öne sürüldüğü ideolojik düzlemde ise gerileme söz konusudur."¹⁶³ Burjuvazinin egemenliğindeki kapitalizm çağı sonsuz bir çağ olarak görülmüştür.

19. yüzyıldan sonra materyalizmin ön plana çıkarak başkaldırıların yaşandığı bir dünya yerine dervişlerden, ermişlerden, tekkelerden, cinlerden, perilerden, devlerden, eski ve tozlanmış eşyaların arasında dolaşan suretlerden oluşan sanal bir dünya, postmodernizm'de kendi fikrini böyle üretir.¹⁶⁴ Postmodern romanlarda görülen geriye dönük ütopya, kaderci yapısı ile günümüzde yaşanan olaylara karşı öfke ve tepkileri etkisizleştirmeye çalışır.

Postmodernist yazarlar Heller ve Feher, kapalı ekonomik yapısı sınırlı yaşam koşulları ile 'Premodern' nitelmesi, kapitalizm öncesi üretim biçimlerinin 'yapısal' bir çözümlenmesinden çok, kişinin 'olumsallığını'/kendini gerçekleştirme olanaklarını merkez almaktadır."¹⁶⁵ Feodal beyin, köylünün artı-ürününe el koyması, angarya uygulaması sınıf ilişkilerinin ve egemen sınıfın 'bilinçli' tahakkümünün bir sonucu olmaktan çıkıp 'kader' olacaktır. Burada bize 'kader' olarak sunulan şeyin kapitalizm öncesi üretim biçimlerindeki 'toplumsal kastaşma' olduğu açıktır ve bu kastaşmanın bir sınıftan başka bir sınıfa geçmeyi ve hatta meslek seçimini kesin çizgilerle belirlediği doğrudur.¹⁶⁶ Postmodernizm, Marksizm'in işçi sınıfını temel alan ve insanlık tarihini dönüştürebileceğine olan inancını tamamen reddeder. Postmodernizme göre hiçbir kurtarıcı politika bundan sonra insanlık hayatında yer almayacaktır.

Batı merkezli tarih anlayışı, bir taraftan *Şarkiyatçılık* eseri ile oryantalizm eleştirilerini öne çıkaran Edward Said diğer taraftan Aydınlanma ve onun ilerlemeci anlayışına karşı çıkan, Foucault, Derrida, Lyotard karşısında güçlü konumunu kaybetmiştir. Maalouf'un eserlerinde, bu her iki sesi de bulmak mümkündür. Yer yer Oryantalizmden esinlenen bu itirazlar 1980'li

¹⁶¹ Barış Acar, *a.g.e.*, s. 16.

¹⁶² Mehmet Tayak, "Postmodern Romanlar" ,Evrensel Kültür Dergisi, S:82,Kayhan Matbaası İstanbul:1998,s.46

¹⁶³ Mehmet Tayak, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁶⁴ Mehmet Tayak, *a.g.e.*, s. 47.

¹⁶⁵ Yusuf Karadaş, "Premodern Kadercilikten Postmodern Bilinmezçiliğe Doğru", Evrensel Kültür Dergisi, S:65,Kayhan Matbaası İstanbul:1997,s.18.

¹⁶⁶ Yusuf Karadaş, *a.g.e.*, s. 18.

yıllardan itibaren Postkolonyal tartışmalar da içermeye başlamıştır. Çokkültürcülük düşüncesi, Batı uygarlığına karşı, Üçüncü dünya ülkelerinin önemli bir dayanağı haline gelmiştir.

2.1.5. Postkolonyal Tarih

Tarihte yok sayılanların öne çıkması açısından, Postkolonyal tartışmalar verimli bir zemin hazırlamıştır. 'Modernlik' ile 'postmodernlik' tartışmaları arasında, Avrupalı modernleşmeye karşı çevre kültürlerin açtığı itirazlar, kadınların öne çıkarttığı feminist başkaldırıları, postkolonyalizm ile öne çıkmaya başlar. Postkolonyal kuram; Üçüncü Dünyada 1970'li yıllarda başlayan devrimci ulusalcılıktan, denizaşırı şirketlerin gücünün sarsılmaz görüldüğü 'devrimler sonrası' duruma doğru tarihsel bir sürecinde yansımasıdır.¹⁶⁷ Postkolonyal (çok kültürlülük) tartışmaları, Batı'nın kendi kimliğini dayatması ve bunu sanat eserlerinde ifade etmesine karşı, bir meydan okuma olarak kabul edilmiştir. Postkolonyal düşüncenin Batı ile kolonileştirilen öteki arasındaki anlam ilişkisini sorgulamaya yönelik alternatif bir kolu, bu düşüncenin sonucunda her iki tarafın da karşılıklı birbirini gerektirdiğini vurgulayarak kolonyalizm karşıtı eleştirinin keskinliğini azaltma yolunu seçmiştir.¹⁶⁸ Buna bağlı olarak Postkolonyal düşünürlerin büyük çoğunluğu, örgütlü kitlesel siyasete yönelik Postmodern kuşkuyla hareket etmişlerdir. Yüzlerini, kitlesel siyasetin yerine kültürel sorunlara çevirmişlerdir.

Sosyalizmin çöküşü ve uluslararası alanda yaşanan politik değişimler, sermayenin küreselleşmesi akademik çevreler arasında da bir moda haline gelecek kadar yoğun bir ilgiyle karşılanmıştır.¹⁶⁹ Postkolonyal eleştirmenler bu geniş çevrede yer alırlar. Bunlar arasında, Gayatri Spivak gibi Marksist-feministlerden, Stuart Hall ve Paul Gilroy gibi kimlik siyasetini kapitalizmin maddi koşulları içinde temellendirmeye çalışanlara kadar geniş bir yelpazede yer alan düşünürler vardır. Arif Dirlik'e göre Amerikan üniversitelerinde önemli bir yere sahip olan Postkolonyal eleştiri, yapı ve bütünlük sorunlarına karşı *kimlik* siyasetini öne çıkarmıştır. Günümüzde yaşanan sorunların çözümünü '*melezlik*', '*heterojenlik*' ve '*ara yerdelik*' gibi terimlerle açıklar. "*Postkolonyalizm, hem modernliğin genelleşmiş kavramlarının yerel olana ilgisizliğini şüpheyle karşılayarak hem de dikkatleri küresel siyasi ve sosyal ilişkilerdeki yakın zamandaki dönüşümle ortaya çıkan yeni tip problemlere dikkat çekerek çok ciddi bir ihtiyaca cevap vermiştir.*"¹⁷⁰ Bu durum, yüzyılların getirdiği tarihsel birikimi Aydınlanmayı inkâr etmek anlamına gelmektedir. Postkolonyal eleştiriler bununla yetinmeyerek aynı dünyada hüküm

¹⁶⁷Terry Eagleton, *a.g.e.*,s.242.

¹⁶⁸ Terry Eagleton, *a.g.e.*,s. 243.

¹⁶⁹ Arif Dirlik, *Postkolonyal Aura Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi*, Çeviren Galip Doğduaslan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2008, s.1.

¹⁷⁰ Arif Dirlik, *a.g.e.*,s. 6.

süren Avrupa kökenli kapitalizme karşı, Marksizm gibi, en radikal eleştirileri de hedef almıştır. Bu eleştiriler zamanla bütün tarihsel mirasın da reddi anlamına gelir.

Ötekilerin konuşma alanı olarak, Postkolonyal düşüncenin temelini *'farklılığın olumlanması'* oluşturur. Farklılık, bir durumun tanımlanmasının ötesinde dili ve böylelikle kimliği şekillendirdiği için önem taşır. Benliğin her temsili, üzerinde *'öteki'*nin izini taşır.¹⁷¹ Günümüzde, Batı merkezci modernlik anlayışı, artık Üçüncü Dünya'nın kültürel değerlerine saygı gösteren bir modernlik anlayışına sahip olmuştur.

Postkolonyal eleştiri, üçüncü dünya toplumlarında, sınıfsal, ulusal kimlik farklılıklarından çok, etnisite, kültürel milliyetçilik ve ırkçılığı yeniden benimsemeleri doğrultusunda söylem yürütmektedir. Kültürel eleştirinin dünyası ve yeni oluşturulan jeopolitik öznelerin dünyası olmak üzere iki ayrı dünyada yaşıyoruz. Bu iki dünya birbirlerine karşı ideolojik karşıtlığa sahip gibi görünseler de, her biriside aynı sürecin sonuçları olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁷² Aslında kimlik olarak ifade ettiğimiz şey tarihsel kimlikten başka bir şey değildir. Kimliğin tarihselliğini inkâr etmemiz postkolonyal eleştiride görülen melezlik ve ara yerdeliğin dilinde olduğu gibi, belli bir sınırın çerçevesi içinde bulunan kökler olduğunu ima eder. *"Anti-kolonyal mücadeleler ya da Üçüncü Dünya veya ulusal kurtuluş adına gerçekleşen mücadeleler bu tarihsel koşullar içinde, katılmış kültürel kimlikleri bir yana bırakarak, bu koşulların ötesine geçme olanağı tanıyan, yeni sosyal ve siyasi öngörülerin sonuçlarıdır."*¹⁷³ Çok tarihlik artık geçmişin tek bir tarihsel yörüngeye sahip olduğu fikrini reddetmiştir. Buda Üçüncü Dünya ülkelerinin düşünürlerinin, Batı merkezli iktidar yapılarının sömürgesi haline gelmesine karşı çıkan alternatif tarihsel düşünceler oluşturmaya yardımcı olur.

Postkolonyal tartışmalarda, Batı merkezli tarihin ötekileştirdikleri olarak *madun* kavramı sıklıkla geçmektedir. Madun (*subaltern*) kavramı ilk defa İtalyan Marksist Antonio Gramsci tarafından kullanılmış ve kavramsallaştırılmıştır. Hapishanedeyken kaleme aldığı eserlerinde üzerinde uygulanan sansürden dolayı sınıf kavramı yerine *'madun'* (*subaltern*) sözcüğünü kullanmayı seçmiştir. Gramsci, *'madun'* a geleneksel sınıf kavramından daha geniş bir anlam yüklemiş ve *'hegemonya'* altındaki kitleleri kastetmiştir. Bu kitlelerin önemli bir kısmı köylülerdir. Marksist kuram, kent yoksullarını ya görmezden geldi ya da *"lumpen proletarya"*, *"proleter olmayan"* kentsel gruplar olarak tarif eder. Burada kast edilen yoksul olan ve diğer insanların emeğiyle yaşayan, dilenciler, hırsızlar, eşkıyalar ve suçlular gibi terk edilmiş toplumsal unsurlardır.¹⁷⁴ *'Madun'* en genel anlamıyla dikey -ve bir anlamda dışa doğru- toplumsal hareketlilik olanaklarından mahrum bırakılmış kişi ve gruplar, şeklinde

¹⁷¹ Arif Dirlik, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁷² Arif Dirlik, *a.g.e.*, s. 32.

¹⁷³ Arif Dirlik, *a.g.e.*, s. 40.

¹⁷⁴ Asef Bayat, *Ortadoğu'da Maduniyet Toplumsal Hareketler ve Siyaset*, Derleyenler, Özgür Gökmen-Seçil Deren, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.32.

tanımlanabilir.¹⁷⁵ Tarihte yok sayılanlar ve kendi tarihlerini yazabilecek bilince sahip olmayan kitlelerdir.

Eric Hobsbawm'ın ifadesiyle *madun* çalışmaları '*sıradan insanların*' tarihini yazmaktır. Güney Asya uzmanı bir araştırmacı olan Ranajit Guha, Madun çalışmalarında, madun gruplarının yazılı kaynak bırakmamış olduklarından belge sıkıntısı çekildiğinden bahsetmiştir. Bu belge azlığı ancak seçkinler tarafından hazırlanan belgelerle, ama bunları onların '*arzuları hilafına*' okunmak suretiyle aşılabileceğini belirtmiştir.¹⁷⁶ Ranajit Guha'nın kimlik siyaseti alanındaki çalışmalarına, Homi Bhabha ve Frantz Fanon'da katılmıştır.

Madun yeterince kültürel bir bilince sahip olmadığından dolayı kendi tarihini yazamaz. Başka bir deyişle madun 'konuşmaz' olsa olsa konuşurur. Bu anlamda madun, fert ve gruplarla kurulduğu düşünülen ilişki aslında seçkinlerle girilen 'tevilci' bir mücadeleden ibarettir.¹⁷⁷ Bunu nitelikli bir şekilde ortaya çıkarabilmek amacıyla da sağlıklı bir söylem analizinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Kimliklerin yeniden oluşturulmasında tarih vazgeçilmezdi. Geçmişin yükü çoğu zaman modern siyasetin üzerine bir hayalet gibi çökmektedir. Bunu en iyi gösteren kültürel kimliklerin yeniden olumlanmasıdır.¹⁷⁸ Kültürel kimliklerin yeniden oluşturulması konusunda yerel ve evrensel değerler arasında yeni bir tartışmaya yol açacaktır.

Arif Dirlik'e göre buradaki tartışma, bu kimlik oluşumlarını birbirinden ayırma konusunda asli sayılan üç unsur ekseninde düzenlenmiştir: (a)Onların iktidarla olan ilişkisi nedir? (b) Onları oluşturan geçmiş, şekleştirilmiş bir geçmiş midir yoksa tarihsellikleri içinde teşhis edilen bir geçmiş mi? (c) Miras olarak geçmiş ile tasarı olarak geçmiş arasında nasıl bir ilişki kurmaktadır?¹⁷⁹ Ötekilerin tarihte kendi yerlerini alması, iktidarların öncelik oluşturdukları alanda mı gerçekleşiyor, yoksa tarihsel miraslarına uygun bir şekilde mi yer alıyorlar. Ötekilerin konuşması biraz da yazar ile geçmiş arasında kurulan diyalog üzerinden yeniden oluşturulmaktadır. Genellikle Oryantalist kaynaklar Müslüman Ortadoğu'yu yekpare, aslen durağan ve dolayısıyla "*kendine has*" bir yapı olarak resmetmiştir. Ortadoğu toplumlarının sahip olduğu, dini, kültürel yapı tarihsel bir süreklilik içinde durağan bir yapı yaratır. Ancak bireysel seçkinler, askerler, savaşlar, işgal gibi harici güçler bölgede değişimi tetikleyen faktörleri oluşturabilirler.¹⁸⁰ Maalouf romanlarında genel olarak; Ortadoğu toplumlarının bu durağan yapısını kıran eşiklerin peşinde olmuştur.

¹⁷⁵Touraj Atabaki, *Devlet ve Maduniyet Türkiye ve İran'da Modernleşme, Toplum ve Devlet*, Çeviren. Serhan Afacan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,2010.s.xvi.

¹⁷⁶Touraj Atabaki, *a.g.e.*,s.xvi.

¹⁷⁷Touraj Atabaki, *a.g.e.*,s.xviii.

¹⁷⁸Arif Dirlik, *a.g.e.*,s. 369.

¹⁷⁹Arif Dirlik, *a.g.e.*,s.370.

¹⁸⁰Asef Bayat, *a.g.e.*,s.7.

Ella Shohat Postmodernizm ve Postkolonyallik arasında bir ayırım ortaya koyar. Ona göre; '*Postmodernliğe*' benzer şekilde '*Postkolonyallik*' de çağdaş bir evreyi, vaziyeti ya da dönemleri ifade eder. İşte postkolonyal'ın bu alternatifleri ortadan kaldırışındaki başarı, tarihin yerine metinselliği koyduğu ve belli metinleri diğerlerine göre ayrıcalıklı bir konuma getirdiği oranda gerçekleşmiş bir başarıdır. Öyleyse postkolonyal tarih öncelikle; Avrupa merkezci kuralların alaşağı edilmesini, daha sonra da kültürün biçimlenişinde önemli olan yerli seslerin tanınmasını istemektedir. Sonuç olarak, post kolonyal kültürün bir diyalektiğin ürünü olarak melez bir kültür olduğunun farkına varılmasını kapsamaktadır.¹⁸¹ Batı merkezli tek kültür dayatmasına karşı çok kültürlülüğü ve birlikte yaşamı savunmaktadır.

Yapıtlarında zamanın ruhunu yakalamaya çalışan Âmin Maalouf, özgeçmişi ile deneyimlediği kimlikler arası çatışmalara çözüm üretmeye çalışır. İçinde yaşadığımız medeniyetler arasındaki çatışmalara rağmen birbirimize saygı duymayı ve birlikte yaşamayı başarabilmek için ipuçları sunar. Akademilerde raflar arasında tozlanmış tarih öykülerine edebiyatın büyüsü ile hayat vererek, günümüze dair yol haritaları çıkartır. Onun tarih anlayışı egemen kültürün dayattığı, Antik Yunan ile başlayan Roma ve Batı uygarlığı ile devam eden Batı merkezci klasik yapılanma değildir. Ötekilerin de söz sahibi olduğu, Uzak doğudan Akdeniz havzasına kadar uzanan geniş bir coğrafyada öykülerini derlemiştir.

¹⁸¹ Arif Dirlik, *a.g.e.*, s. 288.

3. AMIN MAALOUF'UN DÜNYASI

3.1. Âmin Maalouf Hayatı ve Eserleri

Âmin Maalouf, 25 Şubat 1949 tarihinde Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta doğdu. Yazarın Katolik bir Arap olan babası Ruchdi Maalouf çok yönlü bir aydıydı. Öğretmenlik mesleğinin yanı sıra yazar ve gazeteciydi. Baba tarafında konuşulan dil olarak, edebi ve klasik Arapça hâkimdi. Bir söyleşisinde babasının hafızasında yaklaşık olarak 100.000 Arapça şiir, dörtlüğün olduğunu söylemiştir. Anne tarafında ise Fransızca hüküm sürüyordu. Âmin Maalouf'un annesi Odette ise Arap kökenli bir Hristiyan aile olan Maronite'lere mensuptu. İlk romanlarını Arapça okuyan Maalouf, İngilizcede büyük Rus ve Alman yazarlarını keşfetmiş, ilk şiir ve metinlerini Fransızca yazmıştır.¹⁸² Âmin, ilk ve orta öğrenimini Fransız Cizvit okullarında bitirdikten sonra Beyrut'ta bulunan Fransız Üniversitesinde sosyoloji ve ekonomi eğitimi aldı.¹⁸³ 14 yaşında rahip olmak isteyen Maalouf, 15 yaşından itibaren okuduklarının etkisiyle kökleri ve geçmişine dair sorgulamalar yaşamaya başlar.¹⁸⁴ Beyrut'ta yaşarken, *Sofokles* veya *Aeschylus*'u, Antik Yunan piyeslerini izlemiştir.¹⁸⁵ Bu piyesler, Lübnan kültürü üzerindeki, Mısır, Mezopotamya ve Yunan uygarlıklarının bin yıllık etkisinin, yazar üzerinde şekillenmesini sağlamıştır.

Okulu bitirdikten sonra 22 yaşındayken yerel bir Beyrut gazetesi olan An-Nahar'da yazar ve yönetici olarak gazeteciliğe başlamıştır. Gazetecilik görevi esnasında Hindistan, Bangladeş, Somali, Kenya, Etiyopya, Yemen ve Cezayir gibi birçok ülkeyi dolaşma fırsatı bulur. Yazılarında genel olarak bu ülkelerdeki iç savaş ve çatışmaları konu alır, bunlara çözümler üretmeye çalışır. 1975 yılından Filistin Kurtuluş Örgütü ve Hristiyan milis kuvvetler arasında ortaya çıkan Beyrut iç savaşının kapısına dayanmasıyla, 1976'da karısı ve üç çocuğuyla Fransa'ya mülteci olarak sığınmak zorunda kalır. Lübnan'ın Sayda kentinde başlayan bu çatışmalar kısa zamanda Beyrut olmak üzere bütün büyük şehirlere sıçrar. Bu çatışmalar Hristiyan-Müslüman gerginliğine dönüşür.¹⁸⁶ Günlerce süren gösteriler ve çatışmalar sonucunda sivil halktan birçok kişi ağır yaralanır ve hayatını kaybeder. Olaylar mülteci kamplarına sıçrar. Hristiyanlar olaylardan dolayı Müslümanları sorumlu tutarak, Lübnan ordu birliklerini destekler. Beyrut'ta yayınlanan An-Nahar gazetesi, 13 Nisan'dan 6 Temmuz'a kadar geçen sürede, meydana gelen çatışmalarda, 2.314 kişi öldüğünü ve 16.441 kişinin de

¹⁸² http://www.lavie.fr/culture/livres/amin-maalouf-le-chretien-libanais-qui-devient-immortel-06-06-2012-28242_30.php (erişim tarihi:30.10.2017).

¹⁸³ <http://www.biyografi.info/kisi/amin-maalouf> (erişim tarihi:05.11.2016).

¹⁸⁴ http://www.lavie.fr/culture/livres/amin-maalouf-le-chretien-libanais-qui-devient-immortel-06-06-2012-28242_30.php (erişim tarihi:30.10.2017).

¹⁸⁵ http://www.lexpress.fr/culture/livre/amin-maalouf-le-sentiment-d-appartenir-a-une-minorite-determine-tout-dans-la-vie_805544.html (erişim tarihi:30.10.2017).

¹⁸⁶ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşı (1948-1988)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989, s.515.

yaralandığını belirtmiştir.¹⁸⁷ Âmin Maalouf, Fransa'da da Jeune Afrique ve An-Nahar'daki yazılarına devam etmiştir.¹⁸⁸

Eserlerinde çok iyi bildiği Asya ve Akdeniz çevresi kültürlerinin söylencelerini başarıyla işleyen Maalouf, farklı etnik yapıların oluşturduğu ortak yaşam sentezini tarihsel gerçeklerle harmanlayarak başarılı yapıtlar vermiştir. Maalouf eserlerinden bahsederken "*Tarihsel romanlar yazdığımı söyleyebilirim ama onlarda bunu hissetmiyorum. Gerçekte ben tarihle oynuyorum.*"¹⁸⁹ diyerek gerçek ile kurmacanın asla bir birbiriyle karıştırılmaması gerektiğine değinmiştir. 1983 yılında yayımlanan ilk kitabı *Arapların Gözüyle Haçlılar (Les Croisades vues par les Arabes)* ile tanındı. Bu kitap, çevrildiği dillerde de büyük bir başarı kazandı. 1986 'da yayımlanan ve aynı yıl Fransız - Arap Dostluk Ödülü'nü kazanan ikinci kitabı ve ilk romanı *Afrikanlı Leo (Léon l'Africain)* bugün bir "klasik" olarak kabul edilmektedir.¹⁹⁰

1988'de yayımlanan ikinci romanı *Semerkant* Ömer Hayyam'ın Titanic faciasında denizlerin altına gömüldüğü sanılan *Rubaiyat* adlı eserinin peşinde 11.yüzyıl tarihinin ilginç gelişmelerinden bahseder. Bu eseri de uluslararası alanda büyük bir beğeni toplamıştır.1991'de çıkan *Işık Bahçeleri*'nden sonra, 1992'de *Beatrice'den Sonra Birinci Yüzyıl* adlı eseriyle önemli bir okuyucu kitlesinin ilgi odağı haline gelir.1993 yılında *Tanios Kayası* adlı eseriyle Goncourt Akademisi Edebiyat Ödülü'nü kazandı. 1996'da *Doğunun Limanları (Les Echelles du Levant)* adlı romanı ve 1998'de ise *Ölümcül Kimlikler (Les Identités Meurtrières)* adlı deneme kitabı piyasaya çıktı. Maalouf 2000'de *Yüzüncü Ad - "Baldassare'nin Yolculuğu" (Le Périple de Baldassare)* adlı romanını yayımladı. Ayrıca 2002'de opera için yazdığı ve Finlandiyalı müzisyen Kaija Saariaho'nun bestelediği *Uzaktan Aşk (L'Amour de loin)* Maalouf'un ilk librettosudur. 2004'de yayımlanan *Yolların Başlangıcı (Origines)* adlı romanından sonra, 2006 yılında *Adriana Mater* adlı ikinci librettosunu yayınladı.¹⁹¹

2004 yılında ailesine adadığı soyağacına ve kendi geçmişine değindiği *Yolların Başlangıcı* adlı eserini yayımladı. 2009 yılında *Çivisi Çıkış Dünya* adlı eseri geniş tartışmalar yarattı. 2012 yılında *Doğu'dan Uzakta* adlı romanını yayınladı. Âmin Maalouf 2011 yılında Academie Francaise'ye seçilmiştir.¹⁹² Louvain Katolik Üniversitesi (Belçika), Tarragona Üniversitesi (İspanya), Evora Üniversitesi (Portekiz) ve Beyrut Amerikan Üniversitesi (Lübnan) tarafından kendisine fahri doktoralık ünvaları verilmiştir.2009 tarihinde ölen ünlü Antropolog Claude Lévi-Strauss'u yerine 23 Haziran 2011 tarihinde Fransız Akademisine Academie Francaise'ın 29. koltuğuna geçmiştir.¹⁹³

¹⁸⁷Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.516.

¹⁸⁸<http://www.biyografi.info/kisi/amin-maalouf> (erişim tarihi:05.11.2016).

¹⁸⁹<http://www.romanischestudien.de/index.php/rst/article/view/22/264> (erişim tarihi:30.10.2017).

¹⁹⁰https://tr.wikipedia.org/wiki/Amin_Maalouf (erişim tarihi:05.11.2016).

¹⁹¹https://tr.wikipedia.org/wiki/Amin_Maalouf (erişim tarihi:05.11.2016).

¹⁹²<http://www.biyografi.info/kisi/amin-maalouf> (erişim tarihi:05.11.2016).

¹⁹³<http://www.academie-francaise.fr/les-immortels/amin-maalouf> (erişim tarihi:30.10.2017).

Âmin Maalouf farklı etnik kültürlerle sahip bir aileden gelmektedir. Ailesinin bazı üyeleri Hristiyanlığın farklı mezheplerine mensupken, Müslüman, Türk, Kürt aile fertlerinden de bahsetmektedir. Çok kültürlülüğün hâkim olduğu bir coğrafyadan yazdığı Doğu'ya ait öyküleriyle, Türkiye'de ve Avrupa'da oldukça okunan bir yazar haline gelmiştir. Maalouf, aldığı eğitim ve parçası olduğu coğrafyayla bağlantılı olarak birçok farklı kimliğe sahiptir. Sosyolog, gazeteci, edebiyatçı, tarihçi gibi birçok bilimsel ve mesleki kimliği, yazara oldukça geniş bir bakış açısı ve farklı diller üzerinde hâkimiyeti kazandırmıştır. Yapıtlarında Ortadoğu'nun bu engin kültürel mirasını hissetmek ve yalın diliyle anlattığı tarihsel olayların büyüüne kapılmak mümkündür.

Farklı coğrafyaların belirlediği yaşamıyla ilgili olarak, bazen Batılının gözüyle Doğu'nun gizemli dünyasını anlatmakta kimi zaman da bir doğulu olarak Batı'nın yağmacı politikalarına karşı sesini yükseltmektedir. Lübnan'da doğmuş ve büyümüş olan Maalouf, bir Arap kimliğiyle çok iyi bildiği Ortadoğu'daki iç çatışmaların ve kardeş kavgalarına karşı, hümanist bir aydın perspektifiyle çözüm yolları aramıştır. Aynı zamanda sahip olduğu Batılı kimliğiyle de kimi zaman doğduğu topraklardan kendini soyutlamayı başarır.

Âmin Maalouf anadili Arapça olmasına rağmen, yazılarında Fransızca'yı akıcı bir şekilde kullanır. Ele aldığı olayları, tarihsel bir kurguyla bütünlemiş; gizemli bir dünya yaratmayı başarmıştır. Öncelikle Orta Doğu, Afrika ve Akdeniz bölgelerinin etnik yapısal farklılıklarını ve bunların insan davranışlarına yansımalarını, sahip oldukları manevi değerlerle bağdaştırarak, söz konusu yörelerin tarihsel geçmişini incelemiştir.¹⁹⁴ *"Çok iyi bildiği Mezopotamya ve Akdeniz çevresi kültürlerinin söylencelerini yapıtlarında başarıyla isleyen Maalouf, kendi deyimiyle her türlü inanç sisteminin dışında yer alır."*¹⁹⁵ Bu özellikte ona olaylara bakarken ve çıkarımda bulunurken, eksik bırakılanı veya görülmeyeni tamamlama imkânı vermiştir.

Altmışa yakın ülkede gazeteci olarak görev yapan Maalouf, Vietnam Savaşından, İran Devrimine kadar birçok önemli olaya tanıklık etmiştir. Bir kayıp dünyalar kâşifi olan Âmin Maalouf eserlerinde, Müslüman Doğu ile Hristiyan Batı'yı hümanist bir düşünce etrafında uzlaştırmaya çalışır. Maalouf 'kültürler çatışır' denilen dünyada, 'kültürler farklıdır ama insanlar anlaşabilir', demektedir. Yapıtlarının temel düşüncesinde sempati bulunmaktadır. Romanlarındaki temalar genellikle Akdeniz havzası ve Mezopotamya Bölgesinde geçer. Ele aldığı tarihsel olayların bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu ve Türk Dünyası ile ilişkilidir. Olayların geçtiği Mısır, Cezayir, Fas, İspanya, İran ve Anadolu yazarın da yakından tanıdığı coğrafyalardır. Bu bölgelerin tarihleri ve halklarının yaşayış biçimleri ile ilgili değerli bilgiler verir. Doğu-Batı çatışmasını önemli tarihsel olayların kesişme anında belirli bir tarihsel doku içerisinde

¹⁹⁴ <http://www.biyografi.info/kisi/amin-maalouf> (erişim tarihi:05.11.2016).

¹⁹⁵ Tülay Özekin, *Tarihsel Romana Karşılaştırmalı Bir Bakış: Amin Maalouf,Orhan Pamuk,Nedim Gürsel*,Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yayınlanmamış Doktora Tezi,Ankara 2007,s.4<<http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1842/> (erişim tarihi:02.08.2016).

aktarır.¹⁹⁶ Maalouf, çağdaş dünyanın çekiciliğine kapılmasına rağmen, modern dünyanın Doğu'nun eski uygarlıklarına neler borçlu olduğunu bilir.

Maalouf, Doğu kökenli bir yazar olarak, Batılı okuyucunun duymak istediği Şark'ı anlatmakla itham edilir. *Semerkant* romanının ikinci yarısındaki İran anlatısında bu daha çok öne çıkar. Bunun nedenleri arasında yazarın tercihi söz konusu olabileceği gibi, bunun piyasa koşullarına da bağlanabileceğine dair iddialar bulunmaktadır.¹⁹⁷ Şark, romanın ikinci bölümünde daha çok bir Batılının anlatımıyla ifade edilmiştir.

Kimlik kavramını tek başına bir aidiyet durumu olarak irdelemeyen Maalouf, özgür insanın isteyerek benimsediği, dünyayla bağını güçlü kıldığı değerleri de kimlikler probleminin önemli bir ayağı olarak görür. Göçmenliği seçmiş bir yazarın yeni coğrafyasıyla hesaplaşmasıdır. Soğuk Savaş sonrası dünyanın başka bir kutuplaşma ve bölünmenin eşiğinde olduğunu da gören yazar, daha az evrenselliğe, daha az akılcılığa dayanan, daha az özgürlüklerin söz konusu olduğu bir kara ütopyanın konuşulmaya başladığından da bahsetmektedir. Bu kaygı haklı bir korkuya dayanmaktadır. Bugünün insanlığını oluşturan küresel kabileler arasında kimlik, kültür ve aidiyet çatışmaları devam etmektedir. Kuşkusuz vicdan muhasebesinin sağlıklı kanallarla yapılması, insanlığın geleceğine dair akılcı bir sorgulamanın ışığında bu çatışma tezini kültürel diyaloga dönüştürme ihtimali de vardır.¹⁹⁸ Maalouf; eserlerinde, iki farklı dünyayı empati üzerinden bir araya getirme çabası içerisinde.

Akademide sosyoloji ve ekonomi eğitimi alan Maalouf, sahip olduğu Doğu ve Batı kimliğini de kendi kişiliğinde eritmeye çalışmıştır. İnsan ilişkilerini inceleyen sosyolojinin yanı sıra, bir ülkenin üretebilmek için sahip olduğu bölüşme biçimlerinin tümünü inceleyen ekonomi, onun araştırmacı kişiliğinde bir senteze ulaşır. Toplumsal bilimlerde yer alan sosyolojinin sorgulanan bilimselliği, matematiğin ve üretimin dili olan ekonomi sayesinde ortadan kalkar.¹⁹⁹ İki farklı disiplinin bir arada kullanılması, Doğu toplumlarının hal ve hareketlerinin Batı'nın pozitivist ışığında daha anlaşılır bir hale gelmesini sağlayacaktır. Maalouf, bir Doğu'lu olarak Batı'nın ideallerini kullanarak iki kültürün birbirini anlamasını sağlamaya çalışmıştır.

¹⁹⁶Tülay,Özekin,*Tarihsel Romana Karşılaştırmalı Bir Bakış: Amin Maalouf,Orhan Pamuk,Nedim Gürsel*,Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yayınlanmamış Doktora Tezi,Ankara 2007,s.4<<http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1842/> (erişim tarihi:02.08.2016).

¹⁹⁷ <https://www.msxlab.org/forum/edebiyat-ww/10821-amin-maalouf.html> (erişim tarihi:06.11.2016).

¹⁹⁸ <http://www.yalnizlarmektebi.com>(erişim tarihi:06.11.2016).

¹⁹⁹Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2014,s.26-28

3.2. Âmin Maalouf ve Tarihçiliği

Maalouf, Akdeniz'in etrafını çevreleyen iki önemli uygarlık alanından söz eder; Yunan ve Roma. Yüzyıllardır insanlık tarihinin önemli bir alanını kapsayan bu iki kültür zamanla, Hristiyan Batı ve Müslüman Ortadoğu ile birlikte otoriter, fetihçi yaklaşımların ve kimlik çatışmalarının da besleyicisi olmuştur. Roma'nın mirasına sahiplenilen Hristiyanlık dünyası, zorbalığa karşı şekillenmiş inanç dünyasına aykırı bir şekilde Haçlı Seferleri ile İslam coğrafyasını kana bulamıştır. İslam dünyasında yer alan fetihçi yapı da benzer savaflara neden olmuştur. İslam ve Hristiyan coğrafyasında yaşanan farklı kimlikler savaşı, ötekiyle yan yana yaşama gibi evrensel değerlerin reddi anlamına gelir.²⁰⁰ İnsanlığın ortak mirasını yok sayan, dil, din, renk ve milliyet ayırımına dayanan bu savaflar, geleceğimiz konusunda çok ciddi şüpheler ortaya çıkarmıştır.

Âmin Maalouf'un yapıtlarını bir bütünlük içinde ele alınırsa; 3. yüzyıldan 21. yüzyıla, Orta Asya'dan Avrupa ve Afrika'ya uzanan uzun bir döneme rastlanır. Bu anlamda, Maalouf'taki yolculuklar, Homeros'un "*Odyseia*"sını, "*Marko Polo*"yu ya da "*Binbir Gece Masalları*"nı anımsatır.²⁰¹ Daha da ileri giderek Maalouf'un roman anlatıcılığının aynı gelenekten beslendiğini söylenebilir.

Maalouf eserlerinde klasik tarih yazıcılığına uzak bir mesafede durmaktadır. Antik Yunan-Roma-Hristiyanlık-Rönesans ve Aydınlanma çağı mirasına dayanan Batı merkezli tarih anlayışı yerine çok kültürlülüğü ve daha geniş bir alanı kapsayan; Çin-Mezopotamya-Babil-Kudüs-İslam-Mısır gibi uygarlıkların da ön plana çıktığı yeni bir tarih anlayışından beslenir. Bu kültürleri incelerken dilbilim, coğrafya, psikoloji, sosyoloji ve iktisat gibi sayısal ve sözel alanlarında araştırmalara dâhil edildiği *Annales* okulu yararlandığı ekoller arasındadır. 20.yy'ın başlarında Marc Bloch ve Lucien Febvre önderliğinde kurulan *Annales* dergisi geleneksel tarih yazıcılığını eleştirerek yeni bir tarih hareketi oluşturmuştur. Böylece farklı alanlardaki disiplinler de tarihe daha fazla katkıda bulunmaya başlamışlardır.

Maalouf'un edebiyatçı, gazeteci, sosyolog ve tarihçi kimlikleri *Annales*'in öngördüğü disiplinler arası işbirliğinden beslenen "tarihi" anlatıyı ortaya çıkarmıştır. Bu noktada Maalouf'un bir başka avantajı ya da dezavantajı çok aidiyetli çok kimlikli geçmişinden kaynaklanmaktadır. Ortadoğulu bir Arap, bir Hristiyan, aynı zamanda Fransa'da yaşayan bir batılı olması yazarın tarihsel perspektifine *Annales* etkileri dışında Oryantalist etkileri de eklemiştir.

²⁰⁰ <http://www.insanokur.org/amin-maaloufun-gozunden-kultur-kimlik-ve-bugun-uzerine/> (erişim tarihi:07.11.2016).

²⁰¹ <https://www.msxlab.org/forum/edebiyat-ww/10821-amin-maalouf.html> (erişim tarihi:06.11.2016).

Oryantalizm ya da diğer adı ile Şarkiyatçılık; Batı'nın bilgi ve iktidar ilişkisinden hareketle, kendi sömürgeci niyetlerini haklı göstermek amacıyla hayali bir Doğu imgesi yaratma sürecidir. Edward Said başta olmak üzere birçok düşünür; şarkiyatçılığı beyaz adamın daha geniş ve ideolojik bir sömürge alanı yaratmak amacıyla tasarladığı bir dünya olarak görmüşlerdir.²⁰² Şarkiyatçılık Batı merkezli tarih anlayışını güçlendirmiştir.

Toynbee, Fukuyama, Huntington gibi aydınların tarih ve toplum kuramı arasında kurdukları birliktelik, toplumsal değişimin geçmiş üzerinden yeniden değerlendirilmesi sosyolog, antropolog ve iktisatçıların dikkatini çekmiştir. Tarihi olaylar araştırılırken farklı disiplinlerin katkılarının önemsenmesi Amerikalı Sosyolog Immanuel Wallerstein'da güçlü bir özellik durumundadır. Wallerstein araştırmalarını, antropoloji ile güçlendirerek uzak bir geçmişe dayandırma ihtiyacı hissetmiştir.

Toynbee uygarlıkları, bütünleşmiş toplumların bir sonucu olarak görür. Toynbee'ye göre tarihsel bir inceleme, zaman ve mekân bakımından birbirini izleyen tek tek olayları konu olarak almamalıdır. Tarihsel incelemenin konusu toplumlardır. Toynbee uygarlıkları üçe ayırır. *Birinci Grup* tam gelişmiş uygarlıklardır. Bunlar üç kuşağa ayrılır. İkinci ve Üçüncü kuşak uygarlıklar, birinci kuşak uygarlıklarla ilişkilidir. *İkinci Grup* durdurulmuş uygarlıklardır. Eskimolar, Osmanlılar, Ispartalıları bu gruptadırlar. *Üçüncü Grup* ise erken ortaya çıkmış, bu yüzden gelişmemiş uygarlık-altı düzeyde kalmış toplumlardır. Uygarlıkların ortaya çıkışı Toynbee'ye göre, iki öğeye bağlıdır. Toplumda yaratıcı küçük bir azınlığın bulunması, ikincisi de o toplumun çevresinin gelişmeye çok uygun ya da gelişmeyi çok engelleyici nitelikte olmamasıdır. Bu iki değere sahip toplumlar uygarlıklar yaratma kabiliyetine sahip olurlar.²⁰³ Âmin Maalouf, "insanlığın yörüngesine geniş açıdan bakan" bir bilim adamı olarak nitelendirdiği Britanyalı tarihçi Toynbee'nin tarihsel dönemlerinin, akıl için uyarıcı özellikler taşıdığını ortaya koymuştur.

Toynbee, *A Study of History* adlı eserinde insanlık tarihini üç evreye ayırmıştır. Genel çizgileriyle tarih öncesine denk gelen birinci evrede, insanların yaşamı her yerde ayrıdır. Çünkü 'iletişim çok yavaşken, değişim ritmi daha da yavaş'; birbirlerini etkileme şansı olmadığından dolayı bütün toplumlar birbirlerinden son derece farklılaşmaktadır. Yazara göre, ikinci evre MS. 1500'e kadar olan evre; değişim aktarıma oranla çok daha hızlı, toplumlar birbirlerinden son derece farklılaşıyorlar ve bu evrede dinler, kavimler, farklı uygarlıklar doğuyor. Son olarak da 16. yüzyıldan sonra, iletişim hızının değişim hızını geçmesiyle, yerleşim yerimiz bir bütün haline gelmeye başlıyor; teknolojik ve ekonomik açıdan ama henüz siyasal açıdan değildir. Son dönemde hızlanma baş döndürücü, hoyrat ve ister istemez sarsıcı bir hal aldı. Tarihleri boyunca farklı yolları izleyen, kendilerine göre inançlar, diller, gelenekler, aidiyet duyguları, övünçler

²⁰² <https://tr.wikipedia.org/wiki/Oryantalizm> (erişim tarihi:08.11.2016).

²⁰³ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2014, s.79-80.

geliştiren toplumlar birden özerk kimliklerin altüst olduğu, aşındığı ve tehdit altında görüldüğü bu dünyada buldular kendilerini.²⁰⁴ Kültürel etkileşimin artması beraberinde yerel kültürlerinde var olma mücadelesi içerisine girmesine neden olmuştur.

Samuel P. Huntington'a göre medeniyetler arasındaki mücadele, modern dünyadaki mücadelenin evriminde son aşamalardan biri olacak. 1793'te R.R.Palmer'in ileri sürdüğü gibi *"Krallar arasındaki savaşlar bitti, milletler arasındaki savaşlar başladı."* Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte uluslararası siyasette Batı ile Batılı olmayan medeniyetler arasında etkileşim ve çatışma hızla arttı. Medeniyetler birbirlerinden tarih, dil, kültür, gelenek ve din yoluyla farklılaştı. Dünyanın gittikçe küçülmesi insanlar arasındaki iletişimin hızlanması, medeniyetler arasındaki farklılıkların da hızla ortaya çıkmasını sağlar. Dünya çapındaki sosyal değişme ve ekonomik modernleşme süreçleri arasındaki farklılıklar ulusal devletlerin zayıflamasına neden olur. Bu süreç zamanla fundamenalist hareketlerin güçlenmesine neden olur. İslam ve Batı arasındaki etkileşim her iki tarafta da bir medeniyet çatışması olarak görülür. Hintli bir Müslüman yazar olan M. Akbar'ın deyişiyle *"Batı'nın bundan sonra karşılayacağı meydan okuma kesinlikle Müslüman dünyadan gelecektir. Medeniyetler çatışması Asya'da başka yerlerde de derin kök salmıştır. Pakistan ve Hindistan'da görülen Müslüman -Hindu çekişmesi buna örnektir. Bu çatışma dünyayı Batı ve Geri kalanlar ile karşı karşıya bırakacaktır"*. Batı medeniyeti V.S.Naipaul'un deyişiyle *'bütün insanlara uyan evrensel bir medeniyettir'*.²⁰⁵ Buradaki temel çelişki Batı uygarlığının, liberalizm, insan hakları, eşitlik, demokrasi, serbest piyasa, laiklik gibi değerlerinin, İslami, Konfüçyen, Japon, Hindu, Budist, Ortodoks kültürleri tarafından ne kadar sahipleneceğidir? Modernleşmenin temel değerlerinin, evrensel değerler olarak kabul edilip bütün kültürler tarafından benimsenmesi ya da Batı değerleri olarak görülerek reddedilmesi günümüzdeki çatışmalara zemin hazırlamaktadır.

Francis Fukuyama, tarihin bir amaca doğru ilerlediğini ve bu aşamanın liberalizm ile sonuçlanacağını ileri sürmektedir. Tarihsel olarak liberalizmin egemenliğini dünyanın sonu saymasının iki temel dayanağı vardır. Bunlardan ilki modern doğa bilimlerinin gelişmesiyle devletler askeri ve ekonomik güçlerini pekiştirmişlerdir. Doğaya hâkim olma süreçlerini çok önceden başlatan ve tamamlayan uluslar sahip oldukları askeri ve teknolojik unsurlarla üstünlüklerini kabul ettirmişlerdir. Uluslararası alanda belli bir güç ve kabulün, ülke içinde bolluk ve refahın artması ile birlikte kültürel farklılıklardan arınan devletler aynı aşamalardan geçip birbirlerine benzer yapılar oluşturacaklardır. Modern bilim ve teknolojinin imkânlarından yararlanma, bunlar aracılığıyla ekonomik büyüme ve uluslararası alanda itibar sağlama gayesi, ekonomik liberalizmi tüm devletler için zorunlu kılmaktadır. Fukuyama ikinci dayanak olarak

²⁰⁴ Amin Maalouf; *Çivisi Çıkmış Dünya Uygarlıklarımız Tükendiğinde*, Çev. Orçun Türkay, YKY, İstanbul, 2014, s.68.

²⁰⁵ <https://sosyolojiden.files.wordpress.com/2015/09/samuel-p-huntington-medeniyetler-c3a7atc4b1c59fasc4b1.pdf> (erişim tarihi 11.11.2016).

Hegel'in eksik olandan daha eksiksiz olana doğru gidişi simgeleyen diyalektik anlayışını alır. Tarih kendi bilincine varma ve özgürleşme amaçlarına doğru ilerlemekte bu süreci ise diyalektik yönlendirmektedir.²⁰⁶ Liberalizm, Fukuyama'ya göre her devletin kaçınılmaz sonudur. Böyle bir yapılanma insanlığın tamamen arzularını karşılayan, insanlık tarihinin en son devlet biçimini dolayısıyla *tarihin sonunu* müjdelemektedir

Immanuel Wallerstein, 1970'li yıllarda yaptığı çalışmalarla 20.yy en önemli sosyologlardan biri olmuştur. Wallerstein'in akademik yaşamının ilk yıllarında Fransa'da bulunduğu dönemde Braudel'le kurmuş olduğu temas *Modern Dünya Sistemi* adlı kuramsal çalışmasının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu yapıt ile birlikte Amerikan toplum düşüncesi ile Kıta Avrupa'sı toplum düşüncesi arasında yeni bir bağ ortaya çıkmıştır. Wallerstein'in Afrika Kıtası üzerinde yaptığı saha çalışmaları aslında dönemin genel sorunları ve çözümleriyle yakın ilişkilidir. 'Modern toplum' olma, farklı geri kalmış ülkelerin 'modern toplum' a ulaşma için yaşadıkları sorunlar yeni tartışmalar yaratmıştır. Bu sorunların tespiti için tarihin tanıklığına başvurur. Braudel'in izini sürerek onun bıraktığı Ortaçağ tarihi çalışmalarını, modern tarih çalışmalarıyla tamamlamıştır. *Modern Dünya Sistemi*'nin II. cildini de F. Braudel'e ithaf ederek Amerikan sosyolojisini 'tarihsel boyut'u ile uzlaştırmıştır.²⁰⁷ Maalouf, ötekinin konuşma alanı olarak Postkolonyal tarih tartışmalarından da yararlanmıştır. Avrupa merkezci tarih anlayışının, Üçüncü dünya ülkelerinin kültürlerini yok sayması, zengin Doğu kültürünün anlatılma çabası, Maalouf'un romanlarına ilham vermiştir. *Işık Bahçeler*'inde, Mani'nin öyküsü, *Tanios Kayası*'ndan Batılıların sömürge hırsının Ortadoğu'da yarattığı tahribatlar açıkça belirtilmiştir. *Semerkant, Afrikalı Leo, Doğunun Limanları, Yolların Başlangıcı ve Doğu'dan Uzakta* adlı eserlerinde de benzer etkiler vardır.

Âmin Maalouf Lübnan'da başladığı yazın hayatını Fransa'da devam etmiş, sahip olduğu Arap-Hristiyan, Doğulu kimliklerinin yanı sıra Rönesans ile başlayan ve Aydınlanma çağı ile devam eden Batılı değerleri birleştirmeyi başarmıştır. Romanlarını yazarken doğduğu topraklardaki Mısır, Mezopotamya ve Yunan kültürlerinin etkisinden beslenmiştir. Bu toprakların bin yıllık ortak geçmişini ifade etmeye çalışmıştır.²⁰⁸ Araf'ta yer alan kişiliğini aldığı İktisat, Sosyoloji ve gazetecilik eğitimleriyle hem sözel hem de sayısal bilimlerle birlikte geliştirmiştir. Yapıtlarında yer alan eşik duygusu doğu ile batı medeniyetlerinin birbirine en çok yaklaştığı anları içerir. Bu eşik geçmişte olduğu gibi günümüzde de sadece çatışmaları değil aynı zamanda uzlaşmaları da içerir. Önemli olan da bu iki medeniyeti bir araya getirebilmek ve tüm

²⁰⁶<http://www.ticaret.edu.tr/uploads/Kutuphane/dergi/s10/M00157.pdf> (erişim tarihi 11.11.2016).

²⁰⁷<http://tjs.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2015/12/13163-29616-1-SM.pdf>(erişimtarihi 10.11.2016).

²⁰⁸ http://www.lexpress.fr/culture/livre/amin-maalouf-le-sentiment-d-appartenir-a-une-minorite-determine-tout-dans-la-vie_805544.html (erişim tarihi 30.10.2017).

insanlığı ortak bir çözüm noktasında buluşturabilmektir. Âmin Maalouf'un yaşamı ve yapıtları, bunu başarabilmek için yararlanılan kilometre taşları olacaktır.

4. AMIN MAALOUF'UN ROMANLARINDA TARİH

4.1. Âmin Maalouf'un Uzun Yolculuğu

Âmin Maalouf'un ilk kitabı *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri (Les Croisades vues par les Arabes-1983)*²⁰⁹dir. 1096 yılında başlayan bu seferlerde Ortadoğu'nun taşıdığı zaafılar Haçlıların iki yüz yıl bu bölgede kalmasına neden olmuştur. Bu çalışma, yedi yüzyıllık bir geçmişe, geçmişin gerçekliklerine ve günümüze uzantılarına ışık tutmaktadır. Maalouf'un bu ilk çalışmasının topladığı yoğun ilginin nedeni, Haçlı Seferlerinin, Müslüman dünya ile Frenklerin oluşturduğu Avrupalılar arasında bir eşik yaratmasıdır. Bu eşğin aşılmasıyla birlikte marjinalleşen Ortadoğu kendi içine kapanarak hoşgörüyü unuttur. Buna karşın Avrupalılar, modern dünyanın kapılarını aralayarak düşünsel ve ekonomik anlamda önemli bir yol kat etmişlerdir. Batı uygarlığının bir ürünü olan modernizm, ötekinin dışlanması üzerinden kendine bir hâkimiyet alanı yaratır. Âmin Maalouf; Haçlı seferlerini Doğu-Batı kültür çatışması altında çağdaşlarının gözüyle romansı bir kurguyla anlatılır. Haçlı seferleri tarihi '*öteki kamp*'tan, Arapların gözüyle Frenk savaşlarını anlatma yoluna gitmiştir. Bu tarihi tersten okumanın bir çabasıdır. Bu kitap roman olmamasına rağmen, Maalouf'un Doğu-Batı ile ilgili düşüncelerini daha detaylı bir şekilde aktardığı için burada değerlendirmenin anlamlı olacağı düşünülmüştür. Maalouf'un bu eseri Haçlı seferlerini, ezilenlerin tarafından okuma çabasıdır. 11. yüzyılda başlayan Haçlı seferlerine karşı Müslümanlar öncelikle kendilerini savunmak için cihad fikrine sarılmışlardır.

*"Fakat XI. yüzyıl Suriye'sinde cihad, zor duruma düşen hükümdarların ortaya attıkları bir slogandan ibarettir."*²¹⁰ Müslümanlar arasında birliği cihad düşüncesi etrafında sağlamak imkânsız gibi duruyordu. *"Frenk istilaları sırasında Müslümanların kendi aralarında yaşadıkları kardeş savaşları, Selçuklu emirleri arasındaki bitmek bilmeyen taht kavgaları döneme damgasını vurmaktadır."*²¹¹ İslam devletlerinde yer alan yöneticilerin büyük bir kısmı birbirini ihanet ve alçaklıkla suçlamaktaydı.

Dönemin vakanüvislerinden farklı görüşler günümüze kadar yansımıştır; Ebuula el-Maari bu döneme dair; *"Kader bizi cammıșız gibi kırıyor Ve parçalarımız bir daha hiç birleşmiyor"* demiştir.²¹² Vakanüvis Usama İbn Munkid Frenkler hakkında çarpıcı bir iddia ortaya koymuştur; *"Frenkler hakkında bilgisi olan herkes, onları tıpkı hayvanların güç ve saldırganlık üstünlüğüne sahip oldukları gibi ve cesaret ve coşkuyla çarpışma üstünlükleri olan, ama bunun dışında bir şeyleri bulunmayan hayvanlar olarak görmüşlerdir."*²¹³ Frenklerin, Ortadoğu'ya gelmelerine dair

²⁰⁹Âmin Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, Çev. M. Ali Kılıçbay, Telos Yayıncılık, İstanbul, 1998.

²¹⁰ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.42.

²¹¹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.43.

²¹² Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.62.

²¹³ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.63.

farklı görüşler de ileri sürülmektedir; *“bazıları derler ki, Selçuklu imparatorluğunun genişliğini gören Mısır hükümdarları, korkuya kapılmışlar ve Frenklerden Suriye’ye yönelerek onlarla Müslümanlar arasında bir tampon kurmalarını istemişler”*.²¹⁴ Vakanüvis İbn el-Esir’in Frenklerin kazandığı zafer üzerine ise görüşü nettir; *“Sultanlar aralarında anlaşamıyorlardı ve Frenkler işte bu yüzden ülkeyi ele geçirebildiler.”*²¹⁵ Haçlıların başarılı olmasında kendi güçlerinden çok, İslam dünyasındaki parçalanmışlık daha çok etkili olmuştur.

Haçlıların Kudüs’e yerleşmesi dönemin tanıklarından Emir Usama’ya göre Müslümanlar ile Hristiyan Avrupalılar arasında ticari ve kültürel ilişkilerin de başlangıcını ortaya çıkarır: *“Frenkler arasından bazılarının bizim aramıza yerleştiklerini ve Müslüman cemaatini geliştirdiklerini görüyoruz. Bunlar, onların işgal altında tuttıkları topraklarına yeni gelenlerden çok daha üstünler.”*²¹⁶ Haçlı seferlerini bazı Müslümanlar ticari ilişkilerin artması olarak değerlendirirken, Kudüs’ü geri almak isteyen komutanlardan biri olan Nureddin Mahmut Zengi ise durumu kabullenememektedir. Onun ilkeleri basittir: *“Tek din, o da Sünni İslam olacaktır ve bu durum bütün “sapkınlıklara” karşı mücadeleyi gerektirir; Frenkleri bir yandan kuşatmak için tek bir devlet; işgal altındaki toprakları geri almak ve özellikle Kudüs’ü kurtarmak için tek bir hedef: Cihat”*²¹⁷ Kudüs’ün 1187 tarihinde, Eyyubiler tarafından geri alınması durumu değiştirmiştir. Frenklerin, Ortadoğu’da zayıflamasından sonra cihada gerek olmadığını düşünen yeni sultan, yeniden bir arada yaşama ve ticari ilişki siyasetini benimsemiştir.

Müslüman Arap dünyasını en az Frenk istilası kadar gerileten bir diğer gelişme de Moğol istilasıdır. 10 Şubat 1258’de Bağdat’ın kapısına dayanan Moğollar; eğer silahlar bırakılırsa bütün kent halkının hayatının bağışlanacağı sözünü vermişlerdir. Ama bunun bir yararı olmaz. *“Müslüman savaşçılar silahlarını bırakır bırakmaz öldürülmüşlerdir. Sonra Moğollar parlak kentin içine dağılarak, binaları yıkmışlar, mahalleleri ateşe vermişler; kadın erkek, çocuk demeden yaklaşık seksen bin kişiyi katletmişlerdir.”*²¹⁸ Müslüman Arap dünyası aynı anda iki ateş çemberi içinde kalmıştır. *“Fakat Doğu’da da olduğu kadar Batı’da da egemen olan izlenim, Moğol seferinin İslamiyet karşı yürütülen bir cins savaş olduğu ve bunun Frenk seferleriyle simetrik olduğu yönündedir.”*²¹⁹ Bütün bu ateş çemberine rağmen Eyyubi hanedanının yıkıntılarından Memlük devletinin yükselişi önce Moğolların bölgeden uzaklaştırılmalarına ardından Haçlılara karşı daha güçlü bir mücadele hattının kurulmasına neden olur. *“Frenklerin kovulması, ilginç bir şekilde, bundan yaklaşık iki yüzyıl önce gelişlerine benzeyen bir hava içinde cereyan etmektedir. 1268’deki Antakya katliamı, 1098’dekinin tekrarına benzemektedir ve Trablusşam’daki gözü dönmüşlük, izleyen yüzyıllardaki Arap tarihçiler tarafından, 1109’da Beni Ammarlar’ın kentinin yıkılmasının*

²¹⁴ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.70.

²¹⁵ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.84.

²¹⁶ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.175.

²¹⁷ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.190.

²¹⁸ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.312-313.

²¹⁹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s. 313.

*gecikmiş bir cevabı olarak sunulacaktır.*²²⁰ Maalouf'a göre; Frenklerin Ortadoğu'dan gönderilmeleri Haçlı seferlerinin; Batı Avrupa'nın gelişimine katkıda bulunduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Bu dönem aynı zamanda Arap uygarlığının şansının sona erdiği bir dönem olarak da alınır. Avrupa, Doğu'dan öğrendiklerini kullanmaya başlayacaktır.

Maalouf, Haçlılara karşı direnenlerin sadece Araplar olmadığını belirtir. İşgalcilere karşı iki yüzyıl boyunca Frenk saldırılarına karşı direnenler, Ortadoğu'nun zengin kültürel yapısını yansıtmaktaydı: *"Vakanüvisler, kadılar, birkaç yerel küçük emir gerçek iktidar sahipleri, hatta Frenklere karşı mücadelenin başlıca kahramanlarından Zengi, Nureddin, Kuduz, Baybars, Kalavun Türktü;el-Efdal Ermeniydi; Şirkuh, Selahaddin, el-Adil, el-Kamil Kürt'tü, Arapların ikinci sakatlığının birincisiyle bağlantısı vardır; bu da onların kurum oluşturma konusundaki yetersizliklerine ilişkindir."*²²¹ Buna karşı Avrupalı Hristiyanların doğu İslam uygarlıklarından çok daha geri özellikleri olmalarına rağmen bazı üstün yönlerinden de bahsedebilmekteydi: *"Frenkler 'deki adalet kavrayışı, Usama'nın vurguladığı üzere bazı yanları itibariyle barbar olarak nitelendirilebilir de, toplumlarının hak dağıtıcısı olma üstünlüğü vardır."*²²² Frenkler ile Araplar arasında bu durum önemli bir ayrıntı olarak göze çarpmaktaydı.

Maalouf'a göre Araplar, bütün Haçlı Seferleri boyunca, Batı'dan gelen yeni fikirlerle açılmayı reddetmişlerdir. Ve uğradıkları saldırının en felaketli etkisi muhtemelen bu olmuştur. Zamanla bu durum Arap dünyasının dışarda meydana gelen gelişmelere karşı duyarsız davranmasına neden olmuştur. Frenkler ise tam tersi bir politika izlemişlerdir. *"Suriye'de, İspanya'da olduğu kadar Sicilya'da da bütün alanlarda Arap okulundan geçmişlerdir. Ve buralarda öğrendikleri daha sonraki gelişmeleri için mutlaka gerekliydi. Eski Yunan uygarlığının mirası, Batı Avrupa'ya ancak çevirmen ve şerh edici Araplar aracılığıyla aktarılabilirdi."*²²³ Haçlı seferleri, Frenkler için ekonomik, kültürel gerçek bir devrimin habercisi olurken, bu kutsal savaşlar Doğu'da uzun bir gerileme ve yıkıntıya neden olmuştur. Dört bir taraftan saldırıya uğrayan Müslüman dünyası kendi üzerine kapanmıştır. Savunmaya çekilmiş; dayanıksız bir hale gelmiştir.

Arap dünyası Haçlı seferleri sonucunda hoşgörüsüz, kısır bir ortamda marjinalleşmiş ve dünya evriminin dışına sürüklenmiştir. Maalouf, bu kırılmayı bir eşik olarak görmüştür. *"Gelişme, artık ötekidir. Modernzim, ötekidir. Bu modern dünyayı reddederek dinsel ve kültürel kimlik olumlanabilir miydi? Yoksa bunun tersine, kimliğini kaybetme tehlikesini göze alarak modernizm yolunda kararlı bir şekilde yürünmesi mi gerekirdi?"*²²⁴ Ve bu iki dünya arasındaki kırılma; Âmin Maalouf'a göre ilk kez Haçlı seferlerinde ortaya çıkmış ve günümüze kadar hala

²²⁰ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s. 329.

²²¹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s. 336.

²²² Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.338.

²²³ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.338.

²²⁴ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.339.

etkilerini devam ettirmiştir. Bu eserini yazmak için iki yıl boyunca kaynak araştırması yapan Maalouf, öncelikle dönemin tanıdığı olan Arap tarihçi ve vakanüvislerin eserlerinden yararlanmıştır. Böylece, okura yeni bir bakış açısı kazandırarak, tarihte ötekileştirilenlerin dilinden Haçlı seferlerini canlı bir anlatımla aktarmıştır. Bununla birlikte Avrupa kütüphanelerinde yer alan Ortaçağ Arap ve Müslüman tarihi ile ilgili eserleri ve Haçlı seferleri ile ilgili bütünsel ve kısmi tarihsel anlatıları da incelemiştir. Akademik tarihçilik alanında da önemli bir inceleme gerçekleştiren Maalouf, diğer eserlerinde de aynı titizliği ortaya koymuştur.

Maalouf deneme olarak yazdığı *“Ölümcül Kimlikler”* adlı eserinde hayat hikâyesini ve içinde doğup büyüdüğü kimlik çatışmalarına değinir. *“1976’da Lübnan’ı tek edip Fransa’ya yerleştiğimden beri son derece iyi niyetli olarak, kendimi “daha çok Fransız” mı, yoksa “daha çok Lübnanlı” mı hissettiğim ne kadar çok sorulmuştur bana. Cevabım hiç değişmez: “Her ikisi de!”*²²⁵ Yaşadığı döneme damgasını vuran olgu çok kültürlülük değil, kendini herhangi bir gruba aidiyet hissetmek zorunda bırakılmaktır.

Maalouf, bireylerin kendi tercihleri ile aidiyet duygularını oluşturmadıklarına inanmamaktadır. Bu birçok kişi için bir zorunluluk haline gelmiştir. *“Seçmek durumunda bırakılıyorlar”, “zorlanıyorlar” dedim. Kim tarafından mı? Sadece her çeşidinden fanatikler ve yabancı düşmanları değil, sizin ve benim tarafımdan da, aramızdaki herkes tarafından.*²²⁶ Bu aidiyet duygusu içinde söz konusu olan kendi anadilleri ve etnik gruplarıysa, o zaman dindaşlarıyla kıyasıya savaşıma başlıyorlar. Aynı inanca sahip olmak her zaman kültürel çatışmaları engellememektedir. Ortadoğu tarihi bunun örnekleriyle doludur.

Maalouf burada doğup büyüdüğü ülke olan Lübnan’ı Ortadoğu mozaïği olarak görür; *“bir Yakındoğu, Akdeniz, Arap dünyası ve öncelikle de Lübnan insanın nereye ait olduğu, kökenleri, ötekilerle ilişkileriyle, güneşte ve gölgede işgal edeceği yeri konusunda sürekli olarak kendi kendini sorgulamaya itildiği bir ülke.*²²⁷ Mozaik olma bilinci Maalouf’un kendi ailesinde de söz konusudur. Maalouf’un ailesi bir halklar topluluğudur: *“Türk olan büyük annemden, Mısır Marunisi kocasından ve ben doğmadan çok önce ölen ve bana şair, özgür düşünce sahibi, belki de mason ama her halükarda şiddetli bir kilise karşıtı olduğu anlatılan öteki büyükbabamdan söz edecek miyim? Moliere’i Arapçaya ilk çeviren ve bunu 1848’de bir Osmanlı tiyatrosunun sahnesinde oynatan büyük-büyük-büyük dayıma kadar uzanacak mıyım?”*²²⁸ Bu etnik ve dinsel aidiyet duygusuna karşı Maalouf’un ideal çözümü çoğul kimlikler oluşturmak ve birlikte yaşamı savunmaktır.

Maalouf’a göre, tarih bize Akdeniz’de yüzyıllardır farklı uygarlıkların bir arada yaşayabildiğini göstermiştir. *“Roma döneminde, o zamandan sonra Hristiyan, Yahudi ya da*

²²⁵ Âmin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*, Çev. Aysel Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.s.9.

²²⁶ Amin Maalouf, *a.g.e.s.*, 12.

²²⁷ Amin Maalouf, *a.g.e.s.*, 19.

²²⁸ Amin Maalouf, *a.g.e.s.*, 22.

*Müslüman olan bütün bu bölgeler aynı imparatorluğa aitti; Suriye Galya'dan daha az Romalı değildi ve Kuzey Afrika kültürel açıdan Kuzey Avrupa'dan açıkça çok daha fazla Yunan-Roma uygarlığına bağlıydı.*²²⁹ Bu durum iki tek tanrılı dinin ortaya çıkmasıyla kökten değişmiştir. Tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışı aidiyet duygusunun güçlenmesine ve ona bağlı olarak ta kültürel çatışmaların artmasına yol açmıştır. Maaalouf başlangıçta Hristiyanlığın da ötekileştirici bir anlayışa sahip olduğunu söylemektedir;

*Eğer atalarım Müslüman orduları tarafından fethedilen bir ülkede Hristiyan olmak yerine, Hristiyanlar tarafından fethedilen bir ülkede Müslüman olsalardı, onların inançlarını koruyarak on dört yüzyıl köy ve kentlerinde yaşamaya devam edebileceklerini sanmıyorum. Gerçekten de, İspanya'daki Müslümanlara ne oldu? Ya Sicilya'daki Müslümanlara? Yok, oldular, tek kişi kalmamacasına katledildiler, sürgüne zorlandılar ya da cebren Hristiyan edildiler.*²³⁰

Bunda etkili olan ise Maalouf'a göre, “dinlerin halklar üzerindeki etkisi fazlaca abartılırken, tersine halkların dinler üzerinde olan etkisi dikkate alınmamıştır.”²³¹ Hristiyan dünyası bu dönemde ihtiyacı olan Kilise'yi ve dini yaratmıştır. Reform hareketleri ile Avrupa ekonomik, siyasi, kültürel gelişimi önünde bir sorun olarak gördüğü Kilise'yi dönüştürmeyi başarmıştır. İslam dünyası bu dönüşümü yakalayamamıştır; “Farklı düşüncelerin özgürce tartışılabildiği, dinamik toplumlar, yenilikçi, bir İslam ortaya koyarlarken; kendini kapatan toplumlar ise durağan, en küçük değişime bile karşı çıkan bir İslam'da kendilerini bulurlar.”²³² Maalouf bu durgunluğun temel nedenini XV. ve XIX. Yüzyıllar arasında Batının hızla ilerlerken, Arap dünyasının kendi yerinde saymasında görmüştür. Bu durumun gerçekleşmesinde Arap dünyasının dışarda meydana gelen gelişmelerden kendini soyutlaması da etkili olmuştur.

Geçmişte uygarlıklar; Mısır, Mezopotamya, Çin, Yunan, Roma, Arap ya da Bizans uygarlıkları kendi dönemlerine damgalarını vurmuşlardır. Âma hiçbirisi Batı uygarlığının yakaladığı bugünkü evrensel özelliklere sahip olamamıştır. Bunun nedeni Batı uygarlığının sentez bir değere sahip olmasıdır. Maalouf'a göre, Batı uygarlığının son yüzyıllar boyunca bütün bu uygarlıkları besleyen bir çeşit ‘döllenme’ özelliğine sahip olduğunu belirtmektedir.²³³ Batı uygarlığı aynı zamanda günümüzde çevre uygarlıkları da besleyen bir yapıya sahiptir. Batı uygarlığını reddeden radikal dinciliğin Müslümanların ilk seçimi olmadığına inanan Maalouf durağan toplumların, hareketli toplumlar karşısında olağan bir tepkisi olarak bunu düşünmektedir. Müslüman ülkelerin durağan yapısı, gelişimlerini olumsuz etkilemektedir.

Tarihçi Marc Bloch'un “Eğer gelecek hiçbir yerde yazılı değilse”, “İnsanlar babalarından çok, zamanlarının çocuklarıdır”²³⁴ bu durumda farklı kültürleri bir arada yaşatabilme

²²⁹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.47.

²³⁰ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.50.

²³¹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.53.

²³² Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.56.

²³³ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.60.

²³⁴ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.84-86.

imkânlarına hala sahibiz anlamında gelmektedir. Maalouf'a göre *"Atalarımızdan ve halkımızın geleneklerinden edindiğimiz "dikey" mirasın yerine çağdaşlarımızdan aldığımız "yatay" mirasımızı tercih edersek, uyum konusunda daha çok yol almış oluruz."*²³⁵ Maalouf burada iki önemli umudunu ortaya koyar; bunlardan ilki; *"Avrupa Birliği. Her biri kendi tarih çizgisine kendi kültürel gelişmesine sahip ve kader birliği etmeye girişen bir ülkeler topluluğu."*²³⁶ diğeri ise *"Amerika Birleşik Devletlerin başkanlığına bir Siyahın getirilmesi ya da Güney Afrika başkanlığına bir Beyazın seçilmesidir."*²³⁷ Bu olgular farklı kimliklerin bir arada yaşayabileceğini gösteren ideal örnekler olacaktır.

Bütün bunlara rağmen günümüzde Avrupa birliğinde ırkçı söylemlerin güç kazanması, etnik, dinsel aidiyet duygularının var olmaya devam etmesi farklı bir durum yaratmaktadır. ABD seçimlerini bir siyah adayın kazanmış olması bile ABD'de ırk eşitliğini sağlayamadığından dolayı; medeniyetler çatışmasının daha derin bir şekilde incelenmesi ihtiyacını ortaya çıkartır.

Maalouf 2009'da yazdığı ikinci deneme kitabı olan *"Çivisi Çıkmış Dünya"*da bunun nedenleri üzerinde durmaya çalışır. Çivisi çıkmış bir dünya da artık gerçeği anlamamızı sağlayan herhangi bir değer de kalmamıştır. *"Pusulasız bir halde girdik yeni yüzyıla"*²³⁸ Ve bu gerçeğin ifadesidir aynı zamanda; *Ya bu yüzyılda herkesin kendisiyle özdeşleştirebileceği, aynı evrensel değerlerle bütün haline getirilen, insanlık serüveninde güçlü bir inancın rehberlik ettiği ve bütün kültürel çeşitliliklerimizle zenginleşecek bir uygarlık kurmayı başarırız ya da ortaklaşa bir barbarlığın içinde yok olup gideriz."*²³⁹ Sovyetler Birliği'nin yıkılışı, yeni bir belirsizlik ortamı yaratmıştı. Zaferini ilan eden liberalizm, söz verdiği refah çağını ortaya koyamaz. Ortadoğu ve özellikle Arap dünyası aynı şekilde kendi tarihini utandırmaya devam etmektedir.

Maalouf'a göre ortada bir Doğu sorunundan bahsedemeyiz; aynı zamanda, bir Batı sorunu olduğu gerçeğini de kabul etmemiz gerekmektedir; *"Arapların yaşadığı trajedi, dünya ulusları arasındaki yerlerini kaybetmelerinden ve onu bir daha ele geçiremeyeceklerini düşüncülerinden ileri gelirken; Batıların trajedisi, her yönüyle üstlenemedikleri, buna karşılık yakalarını da sıyıramadıkları, dünya çapındaki bir role soyunmuş olmalarından kaynaklanıyor."*²⁴⁰ Ezilen uluslar ancak gösterdikleri başarılarla hak ettikleri uluslararası alanda yerlerini bulurlar. Bunun en iyi örneklerinden biri Türkiye'dir. Maalouf, çağdaş Türkiye'de Mustafa Kemal Atatürk'ün, yurttaşlarına, kaybedilen toprakların yasını tutmak yerine kurtarılabilecek olanları elde tutmak gerektiğini söylediğini belirtmiştir; *"Özellikle Anadolu ve Avrupa'nın dar bir toprak şeridinde –bir ulus inşası oluşturulmuş; yeni bir yaşama başlayabilmek için Osmanlı geçmişinin alışkanlıklarından*

²³⁵ Amin Maalouf, *a.g.e.*s.87.

²³⁶ Amin Maalouf, *a.g.e.*s.113.

²³⁷ Amin Maalouf, *a.g.e.*s.126.

²³⁸ Âmin Maalouf, *Çivisi Çıkmış Dünya*, Çev. Orçun Türkay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.s.11.

²³⁹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.27.

²⁴⁰ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.30.

*ve modası geçmiş kıyafetlerinden bir şekilde kurtulmak gerekmektedir.”*²⁴¹ Maalouf’a göre; Mustafa Kemal Atatürk, ulusunu çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştıran örnek bir liderdir. Artık yeniçağın sorunlarıyla, eski zamanlardaki yaşantılara geri dönüşü salık vererek yüzleşme şansımız yoktur. Dönemin sıkıntılarını ve özgünlüğünü fark ederek günümüze dair çözümler üretebilme kabiliyetine mutlaka sahip olmamız gerekir.

Tarih kuramları da Maalouf’a göre kendi zamanlarının ürünüdürler. Onlar; *“şimdiyi anlamak için son derece öğreticidir; geçmişe uyarlandığında tahmini ve yanlı bir hal alır; geleceğe yöneltildiğindeyse tehlikeli, hatta kimi zaman yıkıcı sonuçlar doğurur.”*²⁴² Onun içinde *“herhangi bir tarih kuramını bütün kapıları açacak bir “maymuncuk” olarak görmek akıllıca değildir.”*²⁴³ Bu nedenle; komünizmin çöküşünü tarihin sonu olarak görmek yerine, onu ancak yeni bir tarihin başlangıcı olarak kabul edebiliriz.

Maalouf’a göre; *“Miadi dolan ve artık ortadan kalkması gereken şey insanlığın kabile tarihidir; uluslar, devletler, etnik ya da dinsel topluluklar, ayrıca “uygarlıklar” arasındaki çatışmaların tarihidir. Şu anda sona eren şey, insanlığın tarih öncesidir.”*²⁴⁴ İnsan ancak böylece; *“üst düzey bir küresel bütünleşmenin damgasını vurduğu, evriminin bu ileri aşamasına vardıktan sonra ya kendi kendini yok edecek ya da başkalaşacak.”*²⁴⁵ İnsanlığın tarih öncesi olarak gördüğü medeniyetler çatışmasını ortadan kaldıracı için bazı umut verici durumlarda yaşanmaktadır.

Maalouf’a ilham veren ise çağdaş Avrupa’nın yaşadığı deneyimdir. Bu deneyim, halkların birbirini kırdığı; *“tarihöncesinin sonu” na işaret edebilecek bir başlangıcı somut bir biçimde ortaya koymaktadır.”*²⁴⁶ Avrupa Birliği, Maalouf’a göre *“tam da gerçeğe dönüşen bir ütopyanın örneğini veriyor bize.”*²⁴⁷ Başka bir umut etkeni de, yazara göre 2008 yılının başlangıcından beri ABD’de olup bitenler, önemli bir simge olarak Barack Obama’nın yükselişini; Maalouf’a *“Abraham Lincoln’un, Thomas Jefferson’un ve Benjamin Franklin’in unutulmuş Amerika’sının dönüşü”*²⁴⁸ olarak görmektedir. Çivisi çıkmış dünyada bu iki umut ışığı Maalouf’u gelecek konusunda daha iyimser kılmaktadır. Maalouf, her şeye rağmen birbirimize saygı duymayı ve birlikte yaşamı bizi bir arada tutabilecek olan tek pusula olduğunu söylemektedir.

²⁴¹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.85.

²⁴² Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.184-185.

²⁴³ Amin Maalouf *a.g.e.*s.185.

²⁴⁴ Amin Maalouf, *a.g.e.*,s.208.

²⁴⁵ Amin Maalouf, *a.g.e.*,s.208.

²⁴⁶ Amin Maalouf *a.g.e.*,s.211.

²⁴⁷ Amin Maalouf, *a.g.e.*,s.212.

²⁴⁸ Amin Maalouf, *a.g.e.*,s.212.

4.2. Âmin Maalouf'un Romanları

1986'da yayınlanan ve aynı yıl Fransız-Arap Dostluk ödülünü kazanan ikinci kitabı *Afrikalı Leo*'da İspanya ve Kuzey Afrika ekseninde geçen çok kültürlülüğün egemen olduğu bir kesitten bahsedilmektedir. İslam hâkimiyetindeki Endülüs'ün son zamanları Doğu ile Batı arasında bir kırılma anını barındırmaktadır. XV. yüzyılın sonunda diğer iki kıtada cüretli fatih olan İslamiyet, Avrupa'da artık yalnızca önemsiz küçük bir toprak parçasının üzerinde konaklamaktadır. Granada bir İslam devleti olduğu kadar Ceneviz Kolonisi 'de olan, Afrika altını, Doğu Baharatı ve Flandre dokumalarının mübadele edildikleri muhteşem kentti. Kilise ve Katolik Krallar burayı tasfiye etmeye, İslamiyet'in Avrupa'daki uzun tarihlerine son vermeye, Hristiyan kıtayı bu asalaklardan "arındırmaya" hazır dılar."²⁴⁹ Bin yıl biterken, İspanya yarımadasının üçte ikisi yirmi kadar İslam emirliği arasında bölünmüş durumdadır.

İspanya'da ayakta kalan İslam emirlikleri; "Eski Yunan'ın büyük eserlerinin ve ünlü hekimlerinin çevirmenleri olan, Müslüman, Hristiyan ve Yahudi bilgin ve sanatçıları, kabul eden Toledo ve Granada gibi, çoğunlukla açık kentlerdir."²⁵⁰ Coğrafi Keşifler, XV. yüzyılda Avrupa Ülkeleri için bir dönüm noktası oluşturmıştır. Afrika'da ilerleyen Portekiz 1460'ta altın kaynaklarını ele geçirince İslam emirliklerine ihtiyacı kalmamıştır. "Granada bunun üzerine Kastilya'ya haraç ödeme olanaklarını kaybetmiştir. Avrupa İslamiyet'in sonuncu kalıntısının işini bitirme kararı almıştır."²⁵¹ İspanya'daki Hristiyan Krallıklar, yarımadayı tamamen kendi hâkimiyetleri altına almak için bir araya gelmeye başladılar. "Böylece "İsa'nın haçını Kutsal kabrin üzerine değil de, bundan çok daha kolay bir şekilde Elhamra sarayına "dikmek" için girilen sonuncu Haçlı seferi başlamaktadır. Bu sefer 1492'nin şafağında sona erecektir."²⁵² Bu Avrupa'da İslam egemenliğinin sona erdiği ve Batı uygarlığının ön plana çıktığı bir dönemdir. Romanın kahramanı Leo, çok kültürlü bir kimliğe sahiptir.

Ben, Hasan, tartıcıbaşı Muhammed'in oğlu, ben Giovanni Leone de Medici; bir berberin sünnet ettiği, bir papanın vaftiz ettiği ben. Şimdi Afrikalı diye anılıyorum, ama Afrikalı değilim, Avrupalı da Arabistanlı da değilim. Bana Granadalı, Faslı, Zeyatlı derler ama ben hiç bir ülkeden, kentten ya da boydan değilim. Yolların oğluyum ben, ülkem kervan, yaşamımsa yolculukların en beklenmedik olanı.²⁵³

İslam hâkimiyetindeki Endülüs, bilim, sanat ve kültürün ön planda olduğu çok kültürlü bir yaşama sahiptir. Bu dönem farklı dillerin rahatça konuşulduğu, halkların iç içe geçtiği bir dönemdir yaşanan; "Benim Arapça, Türkçe, Kastilya dili, Berberi dili, İbranice, Latince, sokak İtalyancası konuştuğumu duyacaksınız; çünkü bütün diller ve bütün dualar benim dillerim ve

²⁴⁹ Jacques Attali, 1492, Çev; Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s.36.

²⁵⁰ Jacques Attali a.g.e., s.36.

²⁵¹ Jacques Attali a.g.e., s.38.

²⁵² Jacques Attali a.g.e., s.38.

²⁵³ Âmin Maalouf, *Afrikalı Leo*, Çev. Sevim Raşa, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.11.

dualarım, Fakat ben hiçbirine ait değilim."²⁵⁴ Romanda, Hristiyan dünyasını yansıtan vaiz ile İslam dünyasını yansıtan hekim arasında ortak değerler bulunur. İki kültür adeta iç içe geçmiştir; *"Vaizle hekimin ortak bir yanı vardı: İkisi de çok dürüst ve açık sözlüydü. Bu özelliklerden ötürü; çatışmaları su yüzüne çıkınca, Granada halkı da büyük bir coşkuyla çatışmaya katıldı. Ulu tanrı da birbirinden çok ayrı iki insanı yaratıp çatıştırarak eğlenmek istemiş olmalı"*²⁵⁵ Maaouluf, Endülüs dünyasının çöküşünün nedenine dair, insanların gittikçe farklı kültürlerden etkilenme düzeylerini terk ederek geleneğe sığınmalarında görmüştür:

İnsanlar kendilerini Frenklerin düşüncelerine ve geleneklerine karşı korumak için Gelenek'i bir kale yapıp kendilerini bu kaleye kapattılar. Granada artık yalnızca yetenekten yoksun, korkak taklitçiler yetiştiriyordu. Ebu Hamr işte bunun yasını tutuyordu. Bu konuda Estağfirullah ona katılmıyordu. Ona göre herhangi bir alanda yenilikler aramak ayıptı. Ona göre en önemli şey, eskilerin yaptıkları gibi Tanrı'nın buyruklarını yerine getirip onları anlamaya çalışmaktı.²⁵⁶

Kültürlerin içe kapanması bir felaketin habercisiydi. İslam emirliklerinin gerilediğini fark eden Ferdinando ve Isabella harekete geçmekte gecikmemiştir. *"Ferdinando ve Isabella Sevilla'daki genel karargâhlarından, on sekiz-altmış yaş arasındaki tüm İspanyol erkekleri için genel seferberlik ilan etmişlerdir. İlk kez modern toplar kullanan muazzam bir ordu harekete geçmektedir."*²⁵⁷ Bu adeta onlar için yeni bir Haçlı seferidir. *"Tendilla kontu Elhamra'nın en yüksek kulesinin üstüne sırasıyla kardinal Mendoza'nın haçını, Santiago sancağını ve Kastilya armalarını çekmiştir: Kilise'nin, Haçlı seferinin ve siyasal iktidarın amblemleri."*²⁵⁸ Ortadoğu'da Haçlı seferlerindeki yenilgilerini, İspanya'yı tekrar ele geçirerek, telafi etmeye çalışmışlardır.

İslam emirliklerinin savunmasız bırakılması, yöneticilerin Hristiyan Krallar ile işbirliği yapması büyük bir düş kırıklığı yaratır. Granada ve El-Hamra sarayları kaybedilip Endülüs artık İspanya Kralı Fernando'ya sunulmuştur; *"Sekiz yüzyıl yeryüzünü bilgimizle aydınlattık fakat güneşimiz tutulma konumuna girdi, her şey kararmakta. Ve senin için Granada, senin ışığın yok olmadan önce son kez parlayacak"*²⁵⁹ Granada'nın Hristiyanların eline geçmesi sadece İslam dünyası için bir kayıp değil, İspanya'da yaşayan Yahudi cemaati için de sonun başlangıcıdır; *"Onun sözlerinin anlamı bunun ötesinde Bu Seferad ülkesinde Yahudiler için soluyacak hava, içecek su kalmadığını söylemek istiyor"*.²⁶⁰ Bu yok oluş beraberinde binlerce Müslüman ve Yahudi'nin de Endülüs'ü terk etmelerine neden olur; *"Fas'a dalga dalga gelen Endülüslü göçmenler yaşanabilecek bütün evleri almışlardı."*²⁶¹ Bu beraberinde Kuzey Afrika'da da bir alt üste neden olmuştur; *"Bütün Mağrip ateş püskürüyor, öfke dolu. Hanedanlar yok olacak, eyaletler silinip*

²⁵⁴Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.11.

²⁵⁵Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.46.

²⁵⁶Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.48.

²⁵⁷Jacques Attali *a.g.e.*, s.40.

²⁵⁸Jacques Attali *a.g.e.*, s.145.

²⁵⁹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.59.

²⁶⁰Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.61.

²⁶¹Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.99.

*süpürülecek, kentler yerle bir edilecek.”*²⁶² Acaba Endülüs’ün düşüşü beraberinde başka bir imparatorluğun yükselişine neden olabilecek mi? Doğudan yükselen Osmanlı devleti; İslam dünyası için bir umut kaynağıdır.

Çöküşünü öngördüğü bu imparatorluk, dua etmeyi öğrendiğim günden beri dualarımı dolduran ve Granada’yı bize geri kazandıracağına inandığım imparatorluktu. Ve şimdi bu imparatorluk vardı, gözlerimin önünde kendini oluştuyordu. İstanbul’u Anadolu’yu almış, Suriye, Irak, Arabistan’ı ele geçirmiş, şimdi de Mısır’ı işgal etmişti. Yarın Berberistan, Endülüs ve belki de Sicilya’nın efendisi olacaktı. Bütün Müslümanlar, Emeviler zamanındaki gibi bir tek halifenin egemenliğinde birleşecekler ve inanmayanlara Müslümanlık yasalarını kabul ettireceklerdi.²⁶³

Osmanlı Devleti artık, İspanya sürgünleri için yeni bir liman olacaktır. *“Üzüntüyle Batı İslam güneşinin batmakta olduğunu söyledi, fakat bu güneşin Doğu’da yükselmekte olduğunu ekledi.”*²⁶⁴ 16. yüzyılda Kahire’de Memluk devletinin yıkılışını, Osmanlı İmparatorluğunun yükselişi izlemiştir. Korsanlar tarafından alıkonulan, Hasan önce Roma’ya ardından Vatikan’a götürülmüştür. Vatikan’da, Hasan, Papa ile görüşürölür. Aralarında geçen diyalog dönemin İslam ve Hristiyan dünyasındaki egemenlik anlayışının kavranması açısından değerlidir; *“Devleti halifelerin yönettiği süre içerisinde Müslümanlık bilgiyle, kültürle donanmıştı. Din bu dünyanın işlerine barışla egemendi. O zamandan sonra güç egemen oldu, inançsa sultanların elinde bir kılıçtan başkası değil.”*²⁶⁵ Papa X. Leo’nun yanıtı ise *“Papa, eğer kendi ordusu olmazsa güçlü bir ordunun vaizi olur ancak.”*²⁶⁶ Bu diyalog, Ortaçağ Avrupa dünyasında ki Papa’nın dini gücün yanı sıra siyasi gücü elde tutmak hedefini de göstermesi açısından çarpıcıdır.

Ortaçağ Karanlığı İtalya’da Rönesans’ın doğuşu ile son bulmaya başlar. En iyi yontucular en iyi ressamalar, yazarlar, müzisyenler ve zanaatkârların himaye altına alınması kültür ve sanat alanında ilerlemeyi sağlar. Almanya’da Luther’in yükselişi ve Katolik kilisesinin sorgulanması reform hareketlerini başlatır *“Kendini debdebeye ve her türlü zevke kaptırmış olan Roma, Tanrı’ya nasıl tapınıyor?”*²⁶⁷ Hasan kendi isteği ile vaftiz edilerek, Giovanni Leone Medici ismini almıştır. Hasan, Giovanni Leone Medici adını aldıktan sonra, Papa ile Sultan Süleyman yani Roma ve İstanbul arasında bağ kurmak için görevlendirilir: *“Barış için. Akdeniz çevresinde Müslümanlarla Hristiyanların savaş ya da korsan korkusu olmadan yaşaması ve alışveriş yapması için; bir Sicilyalının beni kaçırma tehlikesi olmadan İskenderiye’den Tunus’a ailemin yanına gidebilmem olağanüstü güzel bir şey değil mi?”*²⁶⁸ Endülüs’ün düşüşü İslam dünyası için büyük bir kayıp olmasına rağmen Batı Uygarlığı burada kendini yeniden toparlama fırsatı bulmuştur; *“Roma’nın*

²⁶² Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.216.

²⁶³ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.259.

²⁶⁴ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.266.

²⁶⁵ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.305.

²⁶⁶ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.305.

²⁶⁷ Amin Maalouf, *a.g.e.s.*, 308.

²⁶⁸ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.348.

sonu da Endülüs'ün sonuna benzer; İmparatorluk birlikleri tarafından yağma edilir "Roma yeniden doğmakta fakat ölüm ona doğru yaklaşmakta" ²⁶⁹ *Sen Roma'da "Afrikalının oğluydun; Afrika'da "Rumi'nin oğlu olacaksın."* ²⁷⁰ *Afrikalı Leo, Doğu ile Batı Dünyası arasında bir eşiği, Endülüs'ün düşüşünü irdeleyen bir eserdir. Batı'nın içerisindeki Doğu'nun romanıdır. İki kıtayı birleştiren ortak değerlerin, Doğu'nun en ihtişamlı dönemlerinde Avrupa uygarlığına katkılarının anlaşılmasını isteyen önemli bir metindir.*

Maalouf, 1988'de yayımlanan *Semerkant* adlı romanıyla 'Ömer Hayyam' üzerinden Doğu'nun uyanışını anlatmaya çalışmıştır; *"14 Nisan 1912'yi 15 Nisan 1912'ye bağlayan gece Titanic gemisi, Newfoundland açıklarında battığında, en ünlü kurbanlardan biri de, İranlı bilge ozan, gökbilimci Ömer Hayyam'ın Rubaiyat'ının elyazması tek örneği idi."* ²⁷¹ Titanic faciası iki medeniyeti bir araya getirmiştir. Roman, kurgusal olarak 11.yüzyıl İran'ına Semerkant'a bir dönüş ile başlar. Hayyam'ın yaşadığı dönemde Semerkant, dönemin en parlak ve en güzel kenti olarak tarif edilir; *"Daha nice kent, İslam ülkesinin en konuksever kenti olduğunu iddia eder. Ama bu sıfatı sadece Semerkant hak eder."* ²⁷² Semerkant'ın bu özelliği sürekli olarak başka hükümdarların da ilgisini çekmiş ve Sultan Alp Aslan olmak üzere birçok Hakan Semerkant'ı almak istemiştir. ²⁷³ Semerkant canlı bir ticari hayatın yansıması zengin bir kültürel mirasın da yer aldığı bir kenttir.

Roman kahramanları gerçek tarihsel kişiliklerden seçilmiştir. Büyük Selçuklu Devleti Vezir'i Nizam'ül Mülk, Ömer Hayyam ve Hasan Sabbah gibi bu tarihsel kişilikler aynı döneme yerleştirilmiştir. Nizam'ül Mülk, Ömer Hayyam ve Hasan Sabbah amaçlarını şöyle anlatmaktadır; *"Evet, önünde uzanıp giden bu muazzam topraklar üzerinde en güzel, en zengin, en istikrarlı, en iyi korunan devleti kurmak istiyorum."* ²⁷⁴ Nizam'ül Mülk, yeteneklerini fark ettiği Ömer Hayyam'ı *Sahib-i Haber* casus teşkilatının başına getirmek istemektedir. ²⁷⁵ 11. yüzyıl İran'ı üç kişi etrafında anlatılır. *"Derler ki: Bin yılların başlarında çağı etkilemiş üç İranlı vardır: Dünyayı gözlemlemiş olan Ömer Hayyam, dünyaya hükmetmiş olan Nizam'ül mülk ve dünyayı titretmiş olan Hasan Sabbah"* ²⁷⁶ Hasan Sabbah, kısa zamanda Büyük Vezir'in vazgeçemediği yardımcılardan biri oluverdi.

Hasan Sabbah zekâsı ve yetenekleri sayesinde önemli bir istihbarat ağı yaratmayı başarır; *"sahte tüccardan, sahte dervişten, sahte hacılardan oluşan Selçuklu İmparatorluğunu baştan aşağı dolaşan bir muhbirler şebekesini kısa zamanda kurmuştu ve her sarayda, her çarşıda,*

²⁶⁹ Amin Maalouf, *a.g.e.*,s.367.

²⁷⁰ Amin Maalouf, *a.g.e.*,s.373.

²⁷¹ Amin Maalouf, *Semerkant*, Çev. Esin Talu-Çelikkan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2001.s.1.

²⁷² Amin Maalouf, *a.g.e.*,s.24.

²⁷³ Amin Maalouf, *a.g.e.*,s.45.

²⁷⁴ Amin Maalouf, *a.g.e.*,s.62.

²⁷⁵ Amin Maalouf, *a.g.e.*,s.64.

²⁷⁶ Amin Maalouf *a.g.e.*,s.66.

her evde kulağı vardı."²⁷⁷ Bu birliktelikleri, egemenlik hırsı yüzünden fazla uzun sürmez ve Hasan Sabbah, Nizam'ıl mülk ile yaşadığı bir çatışma sonunda, intikam kararını alır. Artık Büyük Vezir 'den tamamen kopmuş ve kendine bağlı olan Haşhaşilerin önderi ve örgütleyicisi haline gelmiştir.

Hasan Sabbah ve Nizam'ıl mülk İslam dünyasının iki önemli kesişme noktasını oluşturmuştur. Maalouf; Hasan Sabbah'ın kişiliğinde İsmaililer'i, Nizam'ıl Mülk'ün kimliği altında ise a mevcut egemen Abbasi-İslam anlayışını anlatmıştır. 11.yüzyıldaki bu çatışmanın bir diğer yönü de Terken Hatun ile Nizam'ıl mülk arasındaki mücadeledir. Bu çatışma iktidar için kadın ile erkek arasında ki mücadeleye dönüşür. Terken Hatun açık bir şekilde şunu demektedir; *"Bizde savaşan erkeklerdir, ama kime karşı savaşacaklarını kadınlar söyler"* diyordu.²⁷⁸ Hasan Sabbah, kısa zamanda Haşhaşiler'den tarihin en korkunç ölüm makinasını yaratmıştır. *"Bu yıkıma karşı Büyük Vezir'e bağlı olanlardan oluşan Nizamiye'de daha kurnaz ve daha az gösterişli yöntemlerle ölüm saçmış ve etkileri, diğeri kadar yıkıcı olmuştur."*²⁷⁹ Siyasetin yerine daha çok suikastlar ile biçimlendirilen yeni bir Ortadoğu coğrafyası ortaya çıkmıştır.

Büyük Selçuklu devleti, olanca ihtişamına rağmen Nizam'ıl Mülk'ün ölümünden sonra gerilemeye başlar; *Şatafat felaketi önlemez.*²⁸⁰ Koca imparatorluk artık dağılmıştır. Ömer Hayyam, yazdığı *Rubailer*'i Hasan Sabbah'ın kurduğu Haşhaşiler ile karşılaştırır; *'Sahip olduğum en değerli şey o! Dünyaya meydan okumak için Hasan Sabbah Alamut'u inşa etti: ben ise sadece şu kâğıttan şatoyu inşa ettim ama Alamut'tan çok yaşayacağına inanıyorum.'*²⁸¹ Maalouf, Ortadoğu'da iki geleneği karşılaştırmıştır. Bir tarafta ölmeğe, öldürmeye dayanan yıkım siyaseti, diğer tarafta bilime dayanan bir var olma mücadelesi, galip gelen ise hala okunmaya devam eden Hayyam'ın *Rubailer*'i olmuştur.

Roman; ikinci kurgusal sıçramayı 20.yüzyılın İran'ına gerçekleştirir. Maalouf, Postmodern özellikler taşıyan farklı katmanlar yaratmıştır. Ömer Hayyam'ın yerini Cemaleddin Afgani alır. *"Cemaleddin Afgani'nin yaşamı da 20.yy'ın başında İran Şah'ına karşı verdiği mücadele ile bir İslam Rönesans'ı yaratma çabasını göstermiştir."*²⁸² 1906, İran için bir dönüm noktasıdır; *"İran hasta". "Başucunda pek çok doktor var. Çağdaş doktorlar, gelenekçi doktorlar... Her biri kendi ilacını öneriyor. Onu kim iyileştirirse, gelecek onun olacak. Bu devrim başarılı olursa, mollalar demokratlaşma olmazsa, demokratlar mollalaşma zorunda kalacaklar."*²⁸³ Batılı düşünürler dönemin İran'ı hakkında daha çarpıcı görüşlere sahiplerdir;

²⁷⁷Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.68.

²⁷⁸Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.100.

²⁷⁹Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.105.

²⁸⁰ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.113.

²⁸¹Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.124.

²⁸²Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.152.

²⁸³ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.184.

İranlılar geçmişte yaşıyorlarsa, o geçmiş vatanları olduğu içindir. Bugün buraları yabancı bir diyar olduğu ve bu diyarda onlara ait hiçbir şey bulunmadığı içindir. Bizler için çağdaş yaşam, özgürlük simgesi olan her şeydir, onlar içinse yabancı egemenlik anlamına geliyor. Yol: Rusya'dır. Ray, Telgraf, Banka: İngiltere'dir. Posta: Avusturya-Macaristan'dır.²⁸⁴

İran'ın geleceği yağmalanmıştı. Bu yüzden geçmişine sığınmak dışında İran'a hiçbir şans bırakılmamıştı. İran halkının, anayasa taleplerinin başarılı olması Batı devletlerinin de işine gelmemektedir. *"İranlılar kendi kendilerini yönetmeyi öğrenirlerse, bunun Hintlilere örnek olmasından korkuyorlar. Çünkü o takdirde İngilizler, pılılarını pırtlarını toplayıp gitmek zorunda kalacaklar."*²⁸⁵ Batılı devletlerin desteğiyle, İran'daki anayasal rejim talepleri yenilgiye uğratılır. İran üzerinde büyük bir sessizlik dönemi başlar. Ömer Hayyam'ın kayıp eseri: *"El yazması 13.yüzyılda susuyor, dedim. Cemaleddin'e 19. yüzyılda armağan edilmiş. Peki, arada ne oldu?-Uzun bir uyku, diye yanıtladı Şirin. Bitmez tükenmez bir Doğu Siestası."*²⁸⁶ Bu uyku hali Doğu toplumlarının kendi sessizlikleri değil, sömürgeciliğe karşı direnişlerinin başarısızlığa uğramasından kaynaklanmıştır.

Buna karşılık Doğu'nun gerçek anlamda uyanışı için mücadele eden hümanist Avrupalılar da olmuştur; *"Morgan Shuster adlı bir Amerikalı, İran'ın Genel Hazinesarlığına getirilir. "Çok belirgin bir görevle geldim, dedi. İran'ın maliyesini çağdaşlaştırmak. Bu insanlar bizim kurumlarımıza ve işleri yönetim biçimimize inandıkları için bizi çağırdılar. Onları düş kırıklığına uğratmaya hakkım yok, onları aldatmaya da."*²⁸⁷ Doğu'nun uzattığı eli, hümanist Batılıların sıkı bir şekilde kavraması gerekmektedir. Sömürgeciliğe birlikte karşı çıkacak bu iki anlayış ancak, huzur dolu yeni bir uygarlığın başlangıcını yaratabilir. Maalouf *Semerkant*'ta iki uygarlığın birbirine duyduğu ihtiyacı ve birbirleri ile kopmaz bağlarını anlatmıştır. *"Titanic'te Rubaiyat! Doğu'nun çiçeği, Batı'nın çiçekliğinde! Ey Hayyam! Yaşadığımız bu güzel anı görebilseydin!"*²⁸⁸ Bu iki uygarlık, kurgusal olarak Titanic faciasında bir araya getirilmiştir. Yaşanılan zor günler, göçler, sürgünler, facialar, ancak kültürlerin bir araya gelmesi ve dayanışma göstermesi ile aşılabılır. Bu birikimde her iki kültürün tarihsel mirasında yeterince bulunmaktadır.

Maalouf 1993'te yayımlanan *Tanios Kayası* adlı romanında 19. yüzyılda geçen tarihsel bir kesitten başlamaktadır;

Nasıl bir mucizeydi bu? O tarihlerde Avrupa şansölyelerinin olağanüstü bir olayla meşgul olduklarını söylemek gerekir: Mısır hıdivi Mehmet Ali Paşa Şark'ta, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde Balkanlar'dan Nil'in kaynaklarına kadar uzanacak yeni bir devlet kurmak ve Hindistan yolunu denetim altına almak istiyordu. İngilizler buna kesinlikle karşıydılar ve bunu

²⁸⁴ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.192.

²⁸⁵ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.197.

²⁸⁶ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.215.

²⁸⁷ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.232.

²⁸⁸ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.249.

engellemek için her şeye razıydılar. Buna karşılık Fransızlar Mehmet Ali Paşa'yı Tanrı'nın bir lütfü olarak görüyorlar, Şark'ı miskinlikten kurtaracak ve Mısır'da, Fransa'yı model alan yeni bir devlet kuracak kişi olarak kabul ediyorlardı. ²⁸⁹

Maalouf, bu tarihsel kesit içerisinde kendi ailesinde yaşanmış bir öyküden yola çıkmıştır; Roman kahramanı Tanios, misyoner olmak için okula gönderilmiştir. Misyonerlik çalışmaları 19.yüzyılda, Batılı devletlerin Ortadoğu'da kendilerine dayanak bulma arayışından kaynaklanmıştır. *"Bu Katolik millete İrlandalı bir ajan göndermek, Lord Ponsonby'nin maharetlerinden bir diğerydi. Hem de Dağlıların "şu iblis Ankliz'ler" e uzun süre hayranlık duymasını sağlayacak bir maharet!"*²⁹⁰ Dağılmakta olan Osmanlı İmparatorluğundan pay almak için Batılı devletler sıraya girmiştir. Ortadoğu'da her devlet kendine bir hâkimiyet alanı yaratmaya çalışmaktadır.

Öte yandan yerli halk için İngilizlere verilen imtiyazlar; en azından kendi despot feodal beylerine karşı bilinçlenmelerine ve itirazlarını yükseltmelerine de neden olabiliyordu. *"Şeyhin bıyığını yolmak, İngiliz aslanının yelesini yolmaktan daha kolaydı."*²⁹¹ Ağır vergiler yüzünden bunalan halk, Osmanlı Devletinin bölgeye atadığı feodal beylere karşı tepki göstermeye başlamıştı. Ortadoğu'da hâkimiyet alanlarını genişletmek isteyen Batılı devletler de bu gerçeği görmüş ve yerel halkı kazanmaya çalışmışlardı. Emir'in adamı Kfaryabdallılar'a şöyle bir söylev çekmektedir; *"Size, derebeylik çağının kapandığını haber vermeye geldim. Evet, artık kibirli bir adamın bütün kadınları ve genç kızları suiistimal ettiği günler geride kaldı. Bu köy artık şeyhin malı değil. Burada oturanlara ait. Derebeyinin bütün mallarına, bugünden itibaren sizin adınıza el konuldu."*²⁹² Bunların çoğu kâğıt üstünde kalan vaatlerdir. Ama artık değişim rüzgârları Mısır'dan başlayarak, Lübnan'a kadar ulaşmıştır.

Mısır, Suriye ve Lübnan'ı kapsayan kıyı kesiminde, Osmanlı Devleti, Fransa ve İngiltere arasındaki nihai mücadele sanki başlamış gibiydi. *"Avrupa devletleri sonunda Mısır hıdivinin emellerine son vermek üzere topçularını ve birliklerini göndermeye karar vermişti. Hıdivin askerleri zaten yüzlerce asi çetesi tarafından sürekli hırpalanıyordu."*²⁹³ Mısır Hıdivi savaşı kaybeder, ona bağlı kalan Emir'e durumu bildirme görevi Tanios'a verilir; *"Büyük devletler temsilcileri, kararın Emire kendi idari alanındaki birisi tarafından bildirilmesini uygun gördü. Tercihen bir Hristiyan. Onun gibi. Böylece hassiyetler engellenmiş olur."*²⁹⁴ Emir kendisine bildirilen bu sürgün kararına tepkilidir; *"Dağ, çevresinde barış hüküm sürerken düzeni ve refahı tanıdı. Ama büyükler büyüklerle savaşırken kararımız bize ait olamaz. Bu durumda biz birinin*

²⁸⁹Âmin Maalouf, *Tanios Kayası*, Çev. Işık Ergüden, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2016.s.93.

²⁹⁰ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.100.

²⁹¹Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.130.

²⁹² Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.195.

²⁹³Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.206.

²⁹⁴ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.212.

tutkusuna gem vurmaya, diğerini zarar vermekten caydırmaya çalışırız."²⁹⁵ Mısır, Lübnan, Suriye ve Filistin artık kaderlerine terk edilemeyecek kadar Batılı devletler için önemli bir hale gelmiştir. Bütün bu kargaşalardan sorumlu olanlar sadece açgözlü olan Batılı devletler değildir, aynı zamanda bu topraklarda yaşayan farklı din ve milliyetlerden mensup insanlar da aralarındaki husumetleri çözemediklerinden aynı oranda suçludurlar;

Bu olaydaki en büyük sorumlu kim? Dağlıları birbirine düşürmüş olan Mısır paşası kesinlikle! Bizlerde, İngilizler ve Fransızlar olarak buralara gelip Napolyon savaşlarını buralarda sürdürdüğümüz için sorumluyuz. Osmanlılar da sorumlu! İhmalkârlıkları ve aşırı bağnazlıkları yüzünden. Ama Dağ'ı, burada doğmuşçasına seven benim gözümde asıl affedilmeyecek olanlar, Hristiyan olsun Dürzü olsun, buranın insanları²⁹⁶

Lübnan'ın tarihi Ortadoğu'nun aynası gibidir. Asırlar boyunca devam eden kardeş kavgasının özetidir. Doğu ile Batı'nın kesişme noktası; *"Benim Dağ'ım böyledir işte! Toprağa bağlılık ile yola çıkma özlemi! Hem sığınak, hem geçit! Süt, bal ve kanla yoğrulmuş! Ne cennet; ne cehennem! Araf"* ²⁹⁷ Tanios Kayası, 19. yy batılılaşma çabasına giren Mısır Hıdivi Mehmet Ali Paşa'nın ve aynı tarihsel kesitte yer alan Maalouf'un Lübnan'daki aile öyküsüdür. Batı uygarlığının Mısır ve Lübnan'da hâkimiyet alanını genişletebilmek amacı ile siyasi, askeri ve kültürel etkinlikleri Maalouf, bir roman dili ile aktarmaktadır.

1996'da Maalouf, Doğunun Limanları adlı romanını yayınladı. Romanın giriş bölümünde Maalouf, klasik tarih anlayışına karşı itirazını ortaya koyarak, yaşayan sıradan insanların tanıklıkların peşine düşmüştür;

Ne kadar zaman bu resmi seyre dalmıştım! Okulda üst üste dört sene aynı tarih kitabından ders gördük: her yıl bir çağı öğrenmek durumundaydık. Önce şanlı Antik çağı; İskender'in fethettiği Fenike kentleri; sonra Romalılar, Bizanslılar, Araplar, Haçlılar, Memluklar; daha sonra dört yüz yıllık Osmanlı egemenliği; nihayet iki dünya savaşı, Fransız mandası: bağımsızlık... Bana gelince ben, programın nasıl ilerlediğini beklemeyecek kadar sabırsızdım: Tarih tutkumdu. Daha ilk günlerde bütün kitabı gözden geçirmiştım, tekrar tekrar okumaktan bıkmamıştım. Sayfaların her biri kıvrık, buruşuk, köşeleri yenik, satırların altı çizik, kargacık burgacık yazılı, yorum yerine ünlemlerle dolu idi.²⁹⁸

Bu ünlemler tarihin boş bıraktığı yerler ile ilgiliydi. Çağlara damga vuran fatihlerin zamanı geçmişti. Artık sıradan insanların zamanında yaşıyorduk. Tarihe yön verme, tarihte iz bırakabilmek için sıradan insanın ne kadar şansı olabilirdi ki? Belki de yaşadığımız çağ bunun en güzel cevabını bizim yaşamlarımız üzerinden verecektir. Buda tarihe yeni bir sayfa açılmasını gerektiriyordu.

²⁹⁵ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.219.

²⁹⁶ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.238.

²⁹⁷ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.247.

²⁹⁸ Amin Maalouf, *Doğunun Limanları*, Çev. Esin Talu-Çelikkan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s.8.

Sahne 20. yy'in başlarında Osmanlı İmparatorluğunun parçalandığı zamanda açılır; *"Tahttan indirilen Padişah, damarlarını açmış, boğazı morarmıştı. Giysileri kanını çoktan emmişti."*²⁹⁹ 1.Dünya Savaşı öncesinde göçlerin ve ölümlerin yaşandığı acı bir coğrafya;"1909 Nisan'ına, çok kesin, öyle değil mi? Daha da kesin olabilirim.6 Nisan. Babam, unutmamam için yeterince sözünü etmişti."³⁰⁰ İmparatorluk büyük göçlerle sarsılıyordu.

Göçlerle birlikte ortaya çıkan belirsizlik büyük sıkıntılara neden oluyordu; *Adana'da ayaklanmalar olmuştu. Kalabalık, Ermeni mahallesini yağmalamıştı. Altı yıl sonra çok daha büyük çapta olacakların provası gibi bir şeydi. Ama bu bile bir dehşetti. Yüzlerce ölü. Belki de binlerce.*³⁰¹ Göç etmek zorunda kalan Ermenilerin büyük bir kısmı Lübnan'a gitmek istiyorlardı. Lübnan, bu geniş topraklar içerisinde en sakin yerler arasındaydı; *"Gerçi orası da Osmanlı toprağıydı. Ama yarım yüzyıldan beri Dağ'a bir çeşit özerklik verilmişti. Özerklik statüsü, Büyük devletlerin teminatı altındaydı ve onlarca yakından gözleniyordu. Ermeniler için ideal sığınak olmasa bile, yine de en az tehlikeli yerdı."*³⁰² Lübnan, Türkler ile Ermenilerin belki de son kez bir arada yaşadıkları birlikte şarkı söyleyip eğlendikleri bir coğrafyaydı.

Binlerce kişi arasında, o zaman Ermeni olan Dağ valisi Ohannes Paşa, o vesileyle İmparatorluk topluluklarından Sultanın yüce elinin beş parmağı olan Türkler, Ermeniler, Araplar, Rumlar ve Yahudiler arasında yeniden kurulmuş olan kardeşlik hakkında bir nutuk söylemiş ve uzun uzun alkışlanmıştı.³⁰³

Lübnan'ın orta kesiminden Akdeniz sahiline kadar uzanan, Lübnan Dağ Vilayetinde Ohannes Paşa, geçici de olsa bir huzur dönemi yaşatmayı başarmıştı. Tehcir dönemi, olanca zorluklara rağmen farklı uluslardan olan insanların halen dayanışma duyguları içinde bulunduğu bir dönemdir; *Her biri zor üç gebelik geçirdi. Birincisi 1915'te idi. Bugün bir Ermeni'nin bir Osmanlı Türkünün çocuğunu taşımasının ne demek olduğu anlaşılabilir mi bilmiyorum.*³⁰⁴ Ermeniler ile Türkler yaşadıkları bütün sıkıntılara rağmen bir arada yaşamaya devam ediyor ve iki halk arasında evlilikler devam ediyordu. *Doğunun Limanları*, Osmanlı İmparatorluğu dağılırken birçok farklı kültürün halen bir arada yaşadığı ve farklı dillerin birbiriyle kaynaştığı bir coğrafyayı temsil etmektedir.

Romanın ikinci kısmında kurgusal olarak 1940 Haziran'ında, Alman işgali sırasında, yaşananlar anlatılmıştır.³⁰⁵ Romanın kahramanı İsyen, öğrenimi için Fransa'ya gelmiştir. Akdeniz havzasında yaşanan acılar, bu sefer Avrupa'da da ırkçılık olarak ortaya çıkmıştır; *"Babam Türk, annem Ermeni. Kıyamın tam ortalık yerinde, el ele tutuşabilirdilerse, nefreti*

²⁹⁹Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.18.

³⁰⁰ Amin Maalouf, *a.g.e.* ,s.25.

³⁰¹Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.26.

³⁰²Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.28.

³⁰³ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.30.

³⁰⁴ Amin Maalouf, *a.g.e.* ,s.32.

³⁰⁵ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.48.

reddetmede birleştikleri içindi. Benim vatanım işte bu. Nazizimden, Fransa'yı işgal ettiği gün değil, Almanya'yı işgal ettiği gün nefret ettim."³⁰⁶ İsyen, 2. Dünya Savaşı boyunca ırkçı Nazi işgaline karşı mücadele eder

Savaş sonunda aynı acılar, Ortadoğu coğrafyasında kendini farklı bir şekilde tekrarlamaya başlar; Nazi rejiminin yenilgiye uğratılmasının ardından Hitler'in nefret ettiği iki halk, Araplar ve Yahudiler kendilerine karşı haksızlık yapıldığını düşünerek karşı karşıya gelirler. Bu gerginlik iki halk arasında savaşa neden olur; *"İlk İsrail-Arap savaşını her düşünüşümde, gözlerimin önüne bir sahne gelir.1948'deydi.Mayıs ortası. Olaylar hızlanmıştı: Filistin üzerindeki İngiliz mandası sona ermişti; Yahudi Halk Konseyi Tel-Aviv müzesinde toplanarak İsrail Devletini kurduğunu ilan etmişti; bunu izleyen saatlerde Arap ülkeleri savaşa girmişti."*³⁰⁷ Avrupa'da ırkçılığın yükselmesi, Ortadoğu için örnek alınabilecek bir durum oluşturmamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü nasıl Avrupa'nın kaderini değiştirdiyse, bu sefer Avrupa'da Nazilerin iktidarı kaybetmesi, Yahudilerin yeni bir yurt arayışı Ortadoğu'nunda kaderini değiştirecekti. Doğu ve Batı kopmaz bağlarla birbirine bağlanmıştır.

"Doğunun Limanları" bir vakitler Avrupalıların Doğu'ya ilk ayak bastıkları, tespih taneleri gibi sıralanan ticaret kentlerine verilen isimlerdir. İstanbul'dan, İskenderiye'ye kadar, İzmir, Adana ve Beyrut'u da kapsayan bu şehirler zinciri, dillerin, geleneklerin, dinlerin birbirine karıştığı bir mozaik oluşturmuşlardır. Savaşların eksik olmadığı, bu coğrafyada geçmişin o muazzam uygarlığını yeniden oluşturabilecek miyiz? *Doğunun Limanlar'*ında hem bu geçmişe bir özlem, hem de yeninin nasıl kurulabileceğine dair ipuçları yatmaktadır. Yeterki farklılıklarımız bizi ayıran sınırlarımız olmasın. İki kıta birbirine kader bağlarıyla bağlanmıştır.

Maalouf, 2000 yılında *"Yüzüncü Ad"* adlı romanını yayınladı. Roman, Doğu'daki son Cenevizli olan antika tüccarı Baldassare Embriaco'nun 17. yy' da geçen öyküsünü anlatmaktadır. Maalouf, romanına kendisi için yolların başlangıcı olan Lübnan'da başlar;

Bu arada, son on yıllar boyunca mağazamızın servetinin, Hristiyan dünyasının Doğu kökenli eski kitaplara duyduğu büyük ilgi üstünde yükseldiğini söylemem gerek-özellikle Yunanca, Kıptice, İbranice ve Süryanice kitaplar; dinin en eski gerçeklerini içerdiği düşünülüyordu ve bu kitapların ve krallık çevreleri, özellikle Fransa ve İngiltere Sarayları, Katoliklerle Reform yanlıları arasındaki tartışmalarda kendi görüşlerine dayanak olmak üzere bunları ele geçirmeye uğraşıyorlardı.³⁰⁸

Herkesin peşinde olduğu, efsanevi kitap bulunmaktadır. Bunun adı, *Gizli Adın Örtüsünün Kaldırılması* ama çoğunlukla *Yüzüncü Ad* diye anılmaktadır. Kuran'da Tanrı'nın doksan dokuz adı geçmektedir. Kimileri bunlara 'sıfat' demeyi tercih etmektedir. Bu sıfatlar arasında; Bağışlayıcı, Öç Alıcı, Akıl Sır Ermez, Açıkça Görünen, Her Şeyi Bilen, Son Hüküm Veren, Varlığının Sonu

³⁰⁶Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.54.

³⁰⁷ Amin Maalouf, *a.g.e.* , s.115.

³⁰⁸Âmin Maalouf, *Yüzüncü Ad"Baldassere'nin Yolcululuğu"*,Çev, Samih Rifat,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2015,s.15.

Olmayan gibi, betimlemeler vardır. Farklı dinsel metinlerinde doğruladığı bu sayı, meraklı kişilerde bir kuşkuya neden olur? Bu sayıyı tamamlayan, *Yüzüncü Ad* var mıdır? Roman ismini buradan almaktadır. Bazı hadislerde böyle bir adın varlığından bahsedilmektedir; *“bu adı ağza almanın, her türlü tehlikeden kurtulmak için ya da Tanrı’nın herhangi bir dileği yerine getirmesi için yeterli olduğunu belirtiyor. Nuh bu adı biliyormuş, deniyor ve bu sayede yanındakilerle birlikte kurtulabilmiş Tufan’dan”*³⁰⁹ *Yüzüncü Ad* kitabının bulunması aynı zamanda 1666 yılında gerçekleşeceğine inanılan *“Canavar Yılı”*³¹⁰ ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Canavar yılı; Mahşer anlamına gelmektedir ve kan, gözyaşı ve yıkım ile zamanın sona ermesidir. Kitabın ortaya çıktığını öğrenen Osmanlı yöneticileri hemen tedbirler almaya başlamışlardır.

Kehanetler, en tepedeki yetkililerin kulağına gitmişti; bir müneccim, tüm masaların kısa süre sonra ters döneceğini, tüm sofraların kalkacağını, en büyük sarıkların onları taşıyan kafalarla birlikte yerlerde yuvarlanacağını, tüm sarayların, içinde oturanların üstüne yıkılacağını söylemişti sadrazama. Bu söylentilerin paniğe ya da ayaklanmaya neden olmaması için zamanın sonunun yakın olduğunu bildiren tüm kitapların toplanması ve yok edilmesi buyruğu verilmişti³¹¹

Yüzüncü Ad’ın peşinden Baldassare önce İstanbul’a uğrar, ardından İzmir’e gelir. Bu kentte bir adamın, gittikçe çevresini büyüterek daha fazla bir güce sahip olduğunu öğrenmiştir. *“Sebatay, Şabtay, ya da Şabetay adında bir Yahudi’nin kendisini Mesih ilan ettiğini, 1666 yılının dünyanın sonu olacağını söylediğini üstelik Haziran ayı için-sanırım-kesin bir tarih verdiğini söylüyor.”*³¹² Sebatay’a iman edenlere göre: *Yüzyıllar boyu. Yeni bir çağ başlayacak, diyorlar ve hiçbir şey bitiremeyecek bu çağı. Diriliş bir kez başladı mı, bir daha durmayacak. Dirilişin ardından ölüm gelmeyecek. Sona erecek olan, aşağılanma, alçalma, kölelik, sürgün, bölünme olacak.*³¹³ İzmir’de yaşayan Sebatay, düzenlediği ayinlerle cemaatini büyütmede, bu durumda bazı Osmanlı idarecilerini oldukça rahatsız etmekteydi.

1665 Osmanlı Devleti aynı zamanda rüşvetin de yaygınlaşmaya başladığı bir dönemdir *“Osmanlı yüksek görevlilerinin ne denli ahlaksız olabileceğini ve açgözlülüklerinin onları nelere sürükleyebileceğini bilmiyor değilim.”*³¹⁴ Maalouf, önemli bir sıkıntıyı da günümüz ile paralellik kurarak değinmeden geçmez; *“Eğer böyle bir şey olduysa, eğer dindarlıkla küfür birbirine karıştırılıyorsa, dünyanın sonu gerçekten de yakın olmalı.”*³¹⁵ Osmanlı Devleti en güçlü dönemlerini yaşamasına rağmen, iç politikadaki sıkıntılar bir gerilemenin de başlangıcını oluşturmaktadır.

³⁰⁹Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.16-17.

³¹⁰Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.21.

³¹¹Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.117.

³¹² Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.153.

³¹³ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.171.

³¹⁴ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.174.

³¹⁵ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.176.

Maalouf, Cenova şahsında bütün Akdeniz havzasını, batının kurucu unsuru olarak görmektedir. *“Kimse, Doğu Cenevizlilerin olduğu kadar ait değildir Cenova kentine. Kimse onların sevdiği kadar sevemez bu kenti... Sürgündeki Cenevizlilerin göğünde sayısız ad parlamaktadır hala: Yafa, Tana, Yalta, Mavacastro, Famagusta, Tenedos, Foça, Pera, Galata, Semadirek ve Kassandreia, Midilli, Limni, Sisam, İkaria... Tıpkı Sakız ve Cübeyl adları gibi.”*³¹⁶ Bu kentlerin etnik açıdan kime bağlı olduğu önemli değildir. Bu kentler, başka yerlerden gelen göçler sonunda farklı insanlar tarafından kuruldu ve iskân edildi. Tüm yeryüzü gibi. Bu kentler, Doğu ve Batı uygarlığını bir araya getiren siyasi, kültürel, ekonomik iletişimi sağlayan bağlardır. Romanın geçtiği 17. yüzyıl aynı zamanda güçlü devletler arasında hâkimiyet mücadelesinin verildiği bir dönemdir;

Giderek kralın, sultanın büyük düşmanı İran şahı ile temasa geçtiğini; şahın da belirli bir tarihte karışıklıklar çıkararak Türk ordularını Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan taraflarına çektiğini iddia ediyor. Bu arada Kral Louis, Venediklilerin de yardımıyla, Kandiye’yi, Ege adalarını, Boğazları ve belki de Kutsal Topraklar’ı ele geçirme niyetindeymiş³¹⁷

Bütün bu ittifak denemelerine rağmen alınacak bir yenilginin telafisi de bütün devletler için ağır olacaktır; *“Ama Venediklilerle birlikte gözü pek ama sonuçsuz bir girişimde bulunursa bunun faturası bana ve benzerlerime çıkar; sultan bunun intikamını bizlerden, Doğu’nun limanlarına yerleşmiş Avrupalı tüccarlardan alır”.*³¹⁸ Baldassare; İzmir’den sonra Sakız Adasına ardından Cenova ve Amsterdam’a, sonra da Londra’ya uğrar.

Roman kahramanı Baldassare’ın İngiltere’ye dair, gözlemi ilginçtir; *“Geldiğimden bu yana gözlediğim, belirgin bir davranış özgürlüğü ve yadsınamaz bir güler yüzlülük oldu hep.”*³¹⁹ Doğunun kasvetine karşı Batı’nın güler yüzlülüğü, Maalouf’un dikkatini çekmiştir. Bu aynı zaman da iki farklı kültürel yapıyı da ortaya koymaktadır. Maalouf romanında İslam dini ile Yahudilik arasında bir karşılaştırma yapar. İki inanç arasında farklılıklara değinir; *“Gerçekten de Musa’nın dini, o ağza alınmaz adı söyleyenleri cezalandırıp, Yaratıcının adının her türlü doğrudan kullanımından sakınmanın yollarını ararken, Muhammed’in dini, tümüyle karşıt bir tavır takınmıştı ve inananları gece gündüz Tanrı’nın adını söylemeye teşvik etmekteydi.”*³²⁰ Museviliğin kendini gizlemesi buna karşılık, İslamiyet’in her yerde kendini gösterme isteği, Ortadoğu kökenli bu iki inancın da, kendilerine özgü gelişimlerinden kaynaklanmış olabilir. Buna karşılık ticaret, Ortadoğu kökenli hemen hemen bütün inançlarda saygın bir yere sahiptir; *“Ticaret tek saygın etkinliktir dünyada ve tüccarlar tek uygar yaratıklardır. İsa, tüccarları değil askerleri ve papazları kovmalıydı tapınaktan!”*³²¹ 17.yüzyıl, Coğrafi Keşiflerle birlikte büyük tüccarların parladığı bir

³¹⁶ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.237.

³¹⁷ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.276.

³¹⁸ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.276.

³¹⁹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.313.

³²⁰ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.323.

³²¹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.326.

yüzyıl olacaktır. Toprak giderek değerini yitirirken, kent soylu tüccarlar gittikçe yönetimde, bilim ve sanat alanında mimaride daha çok pay sahibi olmaya başlayacaklardır.

17. yy aynı zamanda Avrupa’da kanlı mezhep savaşlarının yaşanmaya başladığı bir dönemdir. Coğrafi Keşiflerle birlikte, aristokrasiye karşı burjuva sınıfının güçlenmesi, Rönesans ve Reform Hareketleri, Avrupa’da Katolik Kilisesine karşı itirazların daha fazla yükselmesini sağlamıştır. *“Bu savaşlarda işlenen korkunç cinayetleri anlattı bana; kiliselerde topluca katledilen keşişleri, açlığın kırıp geçirdiği köyleri, yıkılan sonra da yerle bir edilen mahalleler ve darağaçlarını, insanların yakıldığı ateşleri, kesilen boğazları”*³²² Avrupa’da farklı inançlar arasında mücadele büyümektedir. Yine de bütün bu sarsıntılar, yeni bir çağın, Aydınlanma Çağının habercisidirler. Evrensel hukuk ilkelerinin, insan haklarının, inançlar arasında barışı sağlayacak olan laiklik fikrinin ortaya çıkacağı yeni bir dönem başlamaktadır. *“Tanrı bize hiçbir şey vaat etmemiş olabilir. Ne iyi, ne de kötü. Ola ki Tanrı da bizim kendi kendimize verdiğimiz sözlerin ritminde sürdürüyordur yaşamını”*³²³ Yeni tarihi yazmak için günün doğması beklenecektir ve bu tarihi ancak sıradan insanların öyküsü gerçekleştirebilir.

1991’de yayınlanan *“Işık Bahçeleri”* adlı romanında Maalouf; 2. yy’ da yaşamış olan hoşgörü peygamberi olarak nitelendirdiği Mani’nin öyküsü anlatmaktadır. Maalouf, Mani ve öğretisi üzerinden çağımızın getirdiği felaketlere karşı uyarılarda bulunmaya çalışmıştır;

Mani’nin hikâyesi Hristiyanlık çağının şafağında başlar, İsa’nın ölümünün üzerinden iki yüzyıl bile geçmemiştir henüz. Dicle’nin kıyılarında hala bir yığın tanrı vardır. Kimi tufandan ve ilk İncillerden doğmuş, öbürlerini fatihler ya da tacirler getirmiştir. Ktesifon’da tek bir put belleyip sadece ona dua eden mümin azdır, çoğu hangi tapınakta şölen varsa oradadır.³²⁴

O sıralar da henüz Mezopotamya’da, inançlar arasında keskin bir ayırımdan bahsedilemezdi; *“Dicle’nin, ayrıca Asi, Fırat ya da Ürdün’ün kıyılarında peyda olan başka cemaatler gibi hem Hristiyan hem Yahudi diyorlardı kendilerine, ama Hristiyan’ında, Yahudi’nin de hası yalnız onlardı. Dünyanın sonu yakın, diye iddia ediyorlardı bir de; ölüm döşğinde olan bir dünya vardı hiç kuşkusuz...”* Mani’nin içinde yeşereceği cemaatte onlardan biridir; *“O toprakların dilinde onlara, Aramice “Ak-Giysililer” anlamında “Halle Hevare” derlerdi.”*³²⁵ Geleneklerin birbirine karıştığı coğrafyada vaftiz farklı topluluklar tarafından uygulanabiliyordu; *“Kanala bir kez daha dalacak sonra sakalı, saçı kırılacak, ardından şu sözler çnlarken son bir kez başı suyu altına sokulacaktı: “Eski adam öldü, yeni adam doğdu, insanı arındıran suda üç kez vaftiz edildi. Kardeşlerinin arasına hoş geldin.”*³²⁶ Mezopotamya’da hiçbir inanç diğerini dışlamıyordu. İnançlar arasında ki uyum yine de savaşları engelleyebilecek bir durumda değildi.

³²² Amin Maalouf, a.g.e., s.356.

³²³ Amin Maalouf, a.g.e., s.403.

³²⁴ Amin Maalouf, *Işık Bahçeleri*, Çev. Saadet Özen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.10.

³²⁵ Amin Maalouf, a.g.e., s.25.

³²⁶ Amin Maalouf, a.g.e., s.26.

Bu savaşlar, çatışmalar halen canlı bir şekilde insanların hafızalarında yer tutmaktaydı; *“Unutmayalım ki Arbela Savaşı yirmi kuşak önce olmuştu, ama ne gam; zaman efsaneleri, özellikle İskender efsanesini sarıp sarmalayıp olgunlaştıran bir kundaktan başka neydi ki, hele de İskender’in zaferini de, ölümünü de görmüş şu Mezopotamya toprağında.”*³²⁷ Mani, ilk cemaati olan Ak-Giysililerden temel eğitimini aldıktan sonra onlarla daha fazla zaman geçirmenin anlamsız olduğunu görmüş ve 240 yılının Nisan ayında, onları terk etmiştir. Bundan sonraki durağı, dönemin önemli siyasi merkezlerinden biri olan Ktesifon olmuştur. Mani, döneminde dünya dört büyük imparatorluk arasında pay edilmiştir. Bunlar Roma, İran’da Sasani, Çin ve Kızıldeniz’de Saba krallığının mirasçısı Aksum İmparatorluğudur.

Mani başlangıçta evrensel barışı getireceğine inandığı Hristiyanlığı kendine yakın hissetmiştir. Onun için kendisine *“İsa’nın ikizi denilen, Nasıralı Tomas’ın kelamının etkisi altında kalarak Hindistan’ın Deb şehrine ilk yolculuğunu gerçekleştirir.”*³²⁸ Hindistan’ın zengin ticaret merkezlerinden biri olan şehirde, *“Aziz Tomas Kilisesi, Posedion, Anahita, Vişnu tapınakları, Allat ve Yamm sunakları, İskender zamanında yapıldığı söylenen bir sinagog, Teksila yolunda da bir Budist stupa’sı ve manastırı yükselirdi. Mani geldiğinde bütün bu inançlar hala yan yanaydı.”*³²⁹ Hindistan da, Mezopotamya gibi kültürlerin ve farklı inançların bir arada yaşamaya devam ettiği bir coğrafyaydı.

Mani, düşüncelerini anlatmak için farklı inanç merkezlerini kullanmaktan çekinmiyordu; *“Bu yeni bir yöntem değildi. Roma İmparatorluğu’ndaki Hristiyanlar Kudüs dışındaki sinagoglarda böyle yaparlardı.”*³³⁰ Mani kendini bir hoşgörü peygamberi olarak görmektedir; dün ile bugünü birbirine bağlayan ve hiçbir inanç arasında ayırım yapmayan bir ışık; *“Geçmiş, şimdiki, gelecek zamanların bütün bilgeleri mukaddes olsun, İsa, Çakya-Muni ve Zerdüşt mukaddes olsun. Hepsinin kelamını aynı ışık aydınlattı, bugün Deb’in üzerinde parlayan da aynı ışık. Yoluma girenler her zaman dua ettikleri mabedi ya da atalarının ruhlarını yâd ettikleri sunakları terk etmeyecek.”*³³¹ Mani’ye göre; *“O, yaratıcılığı insana emanet etti. Karanlığın gücünü azaltmak, ilk başta insanın görevidir.”*³³² Artık bu yeni bir zamanın başlangıcıdır. *“Yeni bir çağ başladı. Bu çağa tek bir halka bir ırka ya da öğretiyeye ait olmayan bir din gerek.”*³³³ Mani’nin isteği, bütün farklı inançları tek bir düşüncede birleştirerek evrensel barışı sağlamaktı. Bunun nedenle bütün mabetler onun için tekti. Hepsinin öğretisi de insan mutluluğunu yakalama arayışından kaynaklanmaktaydı.

Mani’nin öğretileri, Sasani coğrafyasında ezilenlerin dili haline gelmiş; bu da kısa zamanda dönemin, Zerdüşt yönetici kesimi tarafından tepki ile karşılanmıştır; *“İlahi emirlere*

³²⁷ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.46.

³²⁸ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.102.

³²⁹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.104.

³³⁰ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.104.

³³¹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.125.

³³² Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.126.

³³³ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.134.

*karşı geliyor, halkı üstün doğanları küçümsemeye kıskırtıyor... Saygı, otorite kalmadı, hanedanın düzeni çöküyor.”*³³⁴ Sasani ülkesinin kralı Şahpur, Mani’yi çağırarak onunla uzlaşmanın yol ve yöntemini bulmak istemektedir;

Mani, gelip bana bir dinden bahsettin, Zerdüşt’ün bilgeliğine ve Ahura-Mazda inancına saygı gösterecek, din adamlarının toprak ve altın edinmesini yasaklayacak, onları duayla, eğitimle, tefekkürle sınırlayacak bir din. Bu dinin başarılı olmasını istiyorsun çünkü sana gelen vahiy böyle, ben de yayılmasını istiyorum, çünkü bu hanedanın çıkarına. Yüce Tanrı’nın buyruğunu yerine getirmek için halkalar ve inançlar uyum içinde yaşasın istiyorsun, bende aynı ahengi diliyorum, imparatorluğun birliği ve refahı için gerekli bu, Ama ne diye inatla sınıfları kaldırmaktan bahsedip duruyorsun?³³⁵

Şahpur, aslında yeni bir inanca karşı değildir. Ülkesinin büyük bir kısmının inandığı Zerdüştlük ve bu inancın iyilik, bilgelik tanrısı Ahura-Mazda ve onun ruhban sınıfı ile Manihezim ve onun öğretileri arasında hiçbir fark görmemektedir. Doğu ile Batı’yı, Hz. İsa ile Zerdüşt’ü birleştirmeye çalışan Mani, hayatın aydınlık ve karanlık arasında ki bir mücadeleden ibaret olduğunu ve sonunda kazanacak tarafın mutlak iyilik olacağına inanıyordu. Şahpur daha güçlü bir imparatorluk için, Mani’nin öğretisini kendisine daha yakın görüyordu. Sorun Mani’nin, Zerdüşt ruhban sınıfı gibi kendisine hizmet etme noktasında kararsızlık yaşayıp yaşamayacağıydı. Şahpur imparatorluğunu yönetmek için güçlü bir dil istiyordu; *“Eski dinler tek bir ülkeye, tek bir dilde hitap ediyordu. Benim dinim aynı anda her memlekette, her dilde yeşermeli.”*³³⁶ Şahpur’un Mani’nin inancını, Roma eyaletlerine saldırı için kullanmak istemesi iki tarafın arasının açılmasına neden olur.

Mani’nin Roma’ya saldırı kararına destek vermemesi Şahpur ile arasının açılmasına neden olur. Buna rağmen Şahpur, Mani’nin inancını yayması için ona her türlü kolaylığın gösterilmesini istemektedir. *“Palmira, zamanında sadece zengin bir kervan menzili değildi. Büyük bir dünya şehri olmaya gözünü dikmişti, nitekim on yıl kadar Roma’yla Ktesifon’u gölgede bırakır gibi oldu da. Dolayısıyla Mani, Zennube’nin kimliğinde, Doğu ve Batı imparatorlarının ortak rakibinin davasına kazanmış oluyordu.”*³³⁷ Mani, Sasani Kralı Şahpur’un ölümünden sonra yerine gelen Hürmüz’ün de devleti birlikte yönetme fikrini reddeder. Mani, Hürmüz’den bir talepte bulunur; *“Ama ikimiz de yerimizi bilirsek, birlikte çok şey inşa edebiliriz. Sen ant içtiğin gibi adil davranarak, tebaanın iyiliği için çalışarak, herkesi inancında serbest bırakarak, kendi payıma ben de, umuduma ortak olan müritlerimle Işığı elimden geldiğince milletlere öğreterek.”*³³⁸ Mani’nin bütün dinleri eşit görerek, inancını egemenlerin malzemesi haline düşürmemesi, insanlığın aydınlıklara açılan kapısını temsil etmektedir; *“Mısır’da “İsa’nın havarisi” diyorlardı ona; Çin’de*

³³⁴ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.151.

³³⁵ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.160.

³³⁶ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.163.

³³⁷ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.211.

³³⁸ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.218.

“Işığın Buda’sı” diye isim takmışlardı; umudu üç okyanusun kıyılarında yeşeriyordu”.³³⁹ 2. yy’ da Mani’nin ortaya çıkarttığı aydınlık, günümüzde de dinlerin, dillerin birlikteliği için ışık olmaya devam etmektedir. Maalouf, bu romanda da 2. yüzyılı Doğu ve Batı Uygarlıkları için bir eşik olarak görmüştür. Bu eşığe, Mezopotamya, İran ve Hindistan’da dâhil olmuştur.

Maalouf, 2004’te *“Yolların Başlangıcı”* adlı romanını yayınladı. 20. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu’nu tarihi arka plan olarak alan Maalouf, yine giriş kısmında, taşıdığı kimlik hakkında açıklamalar da bulunur; *“Kendimi hiçbir zaman dinsel bir topluluğun –ya da uzlaşması olanaksız birkaçının-üyesi gibi görmedim; hiçbir zaman bütünüyle bir ulusun parçası hissetmedim –aslında bu konuda da birden fazla bağlantım var.”*³⁴⁰ Çok kültürlülük, kadim uygarlıkların bir mirasıdır. Günümüzde ortaya çıkan ve farklı kültürleri asimile etmek isteyen anlayışlara karşı en güzel yanıtlar tarihten verilebilir; *“Canlıları sorgulamak artık bir işe yaramadığına göre, ölüleri sorguya çekecektim ben de.”*³⁴¹ Maalouf’un eserlerini kaleme almasının bir nedeni de budur. Toplumlara geçmişlerini hatırlatmak ve onun üzerinden yeni bir gelecek inşa etmektir.

20. yy büyük dönüşümlerin çağıdır. İmparatorlukların parçalandığı, ulus devletlerin ortaya çıktığı, doğu milletlerinin sömürgeci Batılı devletlere karşı ayaklandığı bir eşik; *“Şimdi şu 1904-1905 Rus-Japon savaşına dönelim... Çağdaş silahlarla donanmış bir Doğu ulusunun, Batılı bir gücü yenebileceği, şaşkınlıkla fark edilmişti. Bunun sonuçları gezegenin her yanında ve –Tarih’in ölçülerine vurulunca –neredeyse bir anda görüldü.”*³⁴² Japonya’dan Anadolu’ya uzanan geniş bir coğrafyada Doğu ulusları Batı’yı örnek alarak onların egemenliğinden kurtulmaya çalışmaktadırlar. *“Doğu’nun dört bir yanında binlerce genç okuryazar, aynı karanlıkları dağıtma umuduyla, böylesi tasarımlardan söz ediyorlardı. Bunlardan kimileri, Sun Yat-Sen ya da –daha sonra-Kemal Atatürk gibi, bir ulusun yeni kurucuları olacak, kimileri de gölge savaşçılar ya da hayalciler olarak kalacaklardı.”*³⁴³ Batı model alınarak, Doğu ülkeleri modernleşme hamlelerini tamamlamak ve üzerlerindeki, Avrupalı ülkelerin hâkimiyet zincirlerini kırmak istiyorlardı.

Kahramanımızın dedesi Butros’un söylevlerinde de bu yansımaktadır; *“Ülkemin çocukları, artık uyanma zamanıdır, bizi bağlayan zincirleri koparma zamanıdır. Batı’yı yakalama zamanıdır, ne kadar yüksekte de olsa, yaşamlarımız pahasına da olsa.”*³⁴⁴ Osmanlı İmparatorluğunda da aydınlanma hareketi Rumeli’den başlar. En iyi okullar Selanik’te bulunuyordu. Bu okulların büyük bir kısmı iyi bir eğitim verdiğini düşünen farklı dinsel topluluklar tarafından yönetilmekteydi; *“Bunlar arasında 1665 yılında İzmir’de kendini Mesih ilan*

³³⁹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.238.

³⁴⁰ Amin Maalouf, *Yolların Başlangıcı*, Çev. Samih Rifat-Aykut Derman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s.10.

³⁴¹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.30.

³⁴² Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.94.

³⁴³ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.103.

³⁴⁴ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.107.

*eden Sebataycı'lar da bulunmaktaydı. Sebetay Sevi'nin uzaktan takipçileriydi bunlar.*³⁴⁵Bunların temel amacı; *Doğu topraklarında, yürekli ve pusulayı şaşırmış azınlıklar için bir tür Amerikan rüyası.*³⁴⁶ Selanik'te halkın büyük bir kısmı da bu amacı taşıyordu. 1908 Devrimi Selanik'te büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Devrimi gerçekleştiren İttihat ve Terakki en prestijli günlerini yaşamaktaydı.1908 Devriminden sonra gerçekleştirilen meclis seçimlerinde, imparatorluğa bağlı farklı milletler kendi vekillerini belirleme fırsatına sahip olmuşlardır;

Bu milletvekilleri, imparatorluğun tüm uluslarının vekilleriydiler ama "birlikçiler" her oylamada iki klanı ayırıyor, bir yanda Türkler, bir yanda Türk olmayanlar toplanıyordu. Aynı bölünme, yönetici ekipte de gözlemlendi. Azınlıklar "yerli olmayanlar" ve masonlar, yavaş yavaş yönetimden uzaklaştırıldılar; onların yerini, Adriyatik'ten Çin sınırlarına dek uzanan, tek uluslu, tek dilli, tek başkanlı, yeni bir Türk İmparatorluğu düşleri kuran Enver Paşa'nın yönettiği, aşırı ulusçu bir grup aldı.³⁴⁷

1908 devrimi; azınlıklar için kısa zamanda büyük bir hayal kırıklığına neden olur. Bir türlü toplumsal eşitlik sağlanamamış, etnik farklılıklar sürekli olarak belirleyiciliği korumuştur. *"Atalarımın kafasında, bu farklı aidiyetlerin her birinin kendine özgü "hane" si vardı: Devletleri Türkiye, dilleri Arapça, eyaletleri Suriye, yurtları da Lübnan Dağı'ydı. Bunların dışında elbette dinsel aidiyetleri geliyordu ki bu, varlıklarında ötekilerden kuşkusuz daha ağır basıyordu."*³⁴⁸ 1908 Devrimi, Meclis'in açılması, farklı milletlerin kendi vekillerini seçebilmeleri, eşit yurttaşlık hakkı, farklılıklarda bir araya gelebilme ve Osmanlı kimliği altında bir olma, Maalouf için halkları bir arada tutabilmek için önemli bir fırsat olarak öne çıkıyordu. Bu değerler günümüzde rehberlik edebilir. Önemli olan da tarihten çıkartabileceğimiz bu anlamları günümüzde doğru bir şekilde okumaktır; *"Geçmiş, kaçınılmaz olarak bölük pörçüktür, kaçınılmaz olarak yeniden kurgulanır, yeniden yaratılır. Orada, yalnızca bugünün gerçeklerinin hasadı yapılabilir. Bugünümüz geçmişten doğduysa, geçmişimiz de bugünden doğmuştur."*³⁴⁹ 1918 yılında, 1. Dünya Savaşında ağır yenilgi alan Osmanlı İmparatorluğu dağılır ve farklı milletleri bir arada tutabilme inancı tamamen yok olur. Suriye'yi ve Lübnan'ı oluşturan topraklarda, yönetim bu ülkeleri Milletler Cemiyeti'nin mandası altında özgürlük dönemine hazırlamak üzere, Fransa'ya devredilmiştir.

İmparatorluğun dağılması, Doğu halklarının yaşamını alt üst eder. İngiltere ve Fransa, Ortadoğu'da etkinliklerini artırmak için harekete geçerler. Butros, Lübnan'da laik eğitim veren bir okul kurmak istemektedir. Bu çabası bile Batılı devletlerin kendi aralarındaki siyasi çatışmalara takılı kalmaktaydı. *"Evrensel Okul mademki Anglosakson misyonerlerin yardımını almıştı, Fransızların gözünde kuşkulu hale geliyordu. Kurucusu bundan böyle, Büyük güçlerin kendi aralarında oynadıkları oyunda yer alan küçük ve heyecanlı bir piyon değildi, devrimci ülkeleri de*

³⁴⁵ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.112.

³⁴⁶ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.114.

³⁴⁷ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.140.

³⁴⁸ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.224.

³⁴⁹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.294.

hiçbir işe yaramazdı."³⁵⁰ Buna karşılık, 1921 yılında, Mustafa Kemal'in Türkiye'yi işgal eden Batılı devletlere karşı zafer üstüne zafer kazanması Butros'un umutlanmasını sağlıyordu *"Dedem, işte toprakları ve kafaları özgür kılan bu kişiye duyduğu hayranlık yüzünden, çocuğuna onun adını vermek, ona Arapların söylediği biçimiyle "Kamal" demek istiyordu.*"³⁵¹ Mustafa Kemal, bütün mazlum ülkelerin örnek alması gereken gerçek bir liderdir. Sadece ülkesinin bağımsızlığını kazanmayı sağlamamış, ülkesini Batı'ya rağmen kalkındırmak için önemli hamleler gerçekleştirmeye başlamıştı.

Batılı devletler, Lübnan'da kendi dayanaklarını yaratmak için mezhep ayrılıkları üzerinden, siyaset yürütüyorlardı. *"Kesin olan şu ki, bu tarikat, Fransız mandası döneminde, Lübnan'daki eğitimde önemli bir rol oynuyordu, buysa dedemin işine gelen bir rol değildi elbette. Ne var ki, olasılıkla onu daha doğrudan etkileyen belirli bir olay meydana gelmişti. Örneğin Cizvitler, papaz Malatıyus'un okuluna şu ya da bu desteği sağlamış, öyle ya da böyle, onun eğitimine güvence vermişlerdi.*"³⁵² Monarşilerin sona ermesi yönetim biçimlerinin tamamen Ortadoğu'da demokratikleştiği anlamına gelmiyordu; *"Bir sultan tahttan el çekti, yerine öteki geçti, ama hala aynı biçimde işliyor iktidar.*"³⁵³ Ortadoğu'nun daha köklü değişikliklere ihtiyacı bulunmaktaydı. Bu geri kalmışlıkta Batılı devletlerin, Ortadoğu'da gerici rejimleri de desteklemesinin payı olmuştur.

Doğu'da, Manda rejimlerine karşı güçlü bir bağımsızlık savaşı verilmiştir. 1939 yılında *"Amcalarımın büyüğü, Fransız mandasına karşı Beyrut'ta amansız bir siyasal savaşıma girişmişti. Güçlü inançları olan, her türlü rakibe karşı düşüncelerini ateşli biçimde savunabilen bir adamdı-babası gibi olduğu söyleniyordu.*"³⁵⁴ Yazar'ın ailesinin bu yapısı düşünce hayatını da belirlemiştir. Maaouluf'un kişiliğini belirleyen önemli etmenlerden birisi babasıdır; *"Çocukluğumdan bu yana ona o kadar büyük saygı duydum ki onun mesleğinden başka bir meslek bile düşünmedim-gazetecilik, yazarlık. Babam, başkaldırılarıma varıncaya kadar beni sabırla, incelikle yetiştirdi, biçimlendirdi, eğitti, bana rehberlik etti.*"³⁵⁵ Maalouf kendi kökleri olarak, Kahire, New York, Beyrut'u, başlangıçların anakenti olarak da İstanbul'u görmektedir. *"Otuz kuşak geride, yani Haçlı Seferleri dönemine doğru analar babalar kuşağının"*³⁵⁶ Doğu'nun çoğulcu kimliğinin oluşumunda pay sahibi olduğunu düşünmektedir. Geçmişimizin kökleri bugünü, bugünkü yaşamımız da tarihin o çoğulcu, renkli yapısını ortaya koyabilmelidir.

1992 yılında Maalouf, *Beatrice'ten Sonra Birinci Yüzyıl* adlı romanını yayınlamıştır. Diğer romanlarından farklı olarak Maalouf bir gelecek ütopyası oluşturmuştur. *Beatrice*, Maalouf

³⁵⁰ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.324.

³⁵¹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.337.

³⁵² Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.345.

³⁵³ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.347.

³⁵⁴ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.401.

³⁵⁵ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.421.

³⁵⁶ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.423.

tarafından seçilen özel bir addır. Dante'nin *İlahi Komedya* adlı eserinde, yazara Cennete kadar rehberlik edecek ve onu orada gezdirecek kadındır. Cehennemde ise Latin yazar Vergilius ona rehberlik edecektir. *Beatrice*, Dante'nin çocukluk aşkıdır. Karşılıksız olarak onu sevmiş ve zamanla onu melekler statüsüne çıkartmıştır.³⁵⁷ Dante'nin bu metaforunu kullanan Maalouf, onu insanlığı huzura kavuşturacak saflıktan gelen bir mutluluk anlamında kullanmıştır. Yayımladığı romanında; dünyayı felakete sürükleyecek bir sorun ile başlar; *"Tanrı'nın sorunları, Şeytan'ın ise çözümleri yarattığını düşünmüşümdür her zaman. Sorunlar bizi sarsar, hırpalar, elimizi kolumuzu bağlar, bizi biz olandan başka bir şey yapar. Esenlikli bir dengesizliktir bu, tüm türlerin gelişimini sağlayan şey sorunlardır; çözümlerle ilerleme kaydedilmez, tükeniş başlar."*³⁵⁸ Dünya gittikçe bir yok oluşa doğru gitmektedir. Romanın tarihsel arka planı olarak, 20. yüzyılda yaşanan gelişmeler seçilmiştir.

1900'lü yılların sonunda Sovyetler Birliği'nin yıkılışı ile birlikte tarihin sonunun ilan edildiği bir dönemdir bu; *Bin yılın sonu gene de görkemliydi. Soylu, bulaşıcı, yıkıcı, Mesihçi bir esrime hüküm sürüyordu. Hepimiz, Tanrı lütfunun yavaş yavaş tüm dünyaya yayılacağına, ulusların yakın bir gelecekte barış, özgürlük, bolluk içinde yaşayabileceklerine inanıyorduk.*³⁵⁹ Roman, iki binli yılların yakınlarında Kahire'de başlar. Bilimin kötü kullanılmasıyla birlikte, yeni doğan çocukların büyük kısmı erkek doğmaya başlamıştır. Az gelişmiş toplumların büyük bir kısmı kız çocuk istememektedir. Bu beraberinde büyük bir problemi de getirir. *"Kısacası üreyemezler ve zamanla yitip giderlerdi. Bugün için bir sorun olan erkeklerin üstün olduğu düşüncesi, işte o zaman toplu bir intihara dönüşürdü."*³⁶⁰ Uzakdoğu'da bu hemen etkisini hissettirmiştir; *"Hindistan'ın bazı kırsal bölgelerinde-Gucerat'ta "yeni doğan çocukların hepsi erkekti, kızlar kendilerini bekleyen acılar konusunda uyarılmışlar gibi dünyaya gelmemeyi yeğliyorlardı."*³⁶¹ Gelecek karanlık görünmektedir.

Birçok bilim adamı bunun ilerde birçok farklı sorun yaratacağını düşünmektedir. Bilim yeni bir icatta bulunmuştur. *"Bu madde erkek çocuk sahibi olmak için geri kalmış ülkelerde adeta "aşı" gibi kullanılabiliyordu."*³⁶² Doğu toplumları bu aşığı daha fazla erkek çocuk sahibi olmak için satın almaktaydılar. Batılı bazı bilim adamları ise bunu az gelişmiş ülkeleri kontrol altına alabilecekleri bir seçenek gibi görüyorlardı; *"Ya bizler, git gide azınlığa düşen biz ayrıcalıklılar, Güney ülkelerindeki türdeşlerimizin daha mutlu, daha az kalabalık olmalarını istemez miyiz? Bir çözüm bulunmuş olsaydı, söyleyin bana, kim yakınırdı bundan?"*³⁶³ İki taraf tamamen bu olaya

³⁵⁷ <https://eksizozluk.com/beatrice--127079> (erişim tarihi, 02.01.2018).

³⁵⁸ Amin Maalouf, *Beatrice'ten Sonra Birinci Yüzyıl*, Çev. Orçun Türkay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.s.11.

³⁵⁹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.11.

³⁶⁰ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.29.

³⁶¹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.36.

³⁶² Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.58

³⁶³ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.65

faıdacı yaklaşmaktaydılar. Azgelişmiş ölkelerde başlayan bu erkek çocuk sahibi olma işteğinin kendilerine bulaşamayacağını zanneden Batılı bilim adamları bu konuda yanılırlar. *“Bu yöntem-gebeliğe ayırımcı müdahalelerin artması, bazı seçici döllenme yöntemlerinin yaygınlaşması, kısa zamanda, eşit biçimde olmasa da bütün kıtalara bulaşır.”*³⁶⁴ Bu aşıda kullanılan madde, Güney ölkelerinde çok satınca üreticisi olan Foulbot’a büyük bir servet kazandırır. Bilimsel kaygıların yerine ticari kaygıların ortaya çıkması dünyayı bir felakete sürüklemektedir. Buna karşı ise ortak bir çözüm arayışı başlamıştır; *“Bana kalırsa şimdilik “Bilgeler şebekesi” adını verdiğim bir topluluğun kurulma zamanı geldi; pek çok öлкеye yayılacak bir topluluğun görevi, insan soyunun sorumsuzca kurcalanmasının neden olduğu tehlikelere karşı kamuoyu ve yetkilileri uyarmak olacak.*³⁶⁵ Bilgeler şebekesi, Maalouf için evrensel sorunların çözümü amacı ile kurguladığı aydınlardan oluşan bir komitedir. Tamamı farklı alanlarda uzmanlaşmış bu aydınlar, acil konularda bir araya gelerek çözümler üretmeli ve onların ürettikleri bu çözümler dünya ölkeleri tarafından hemen uygulanmalıdır. Bilgeler şebekesinin üzerinde duracağı acil sorunlar ise;

Amacımız: -cinsiyet, ırk, etnik grup, din ya da başka ölçütlerle ayırımcılık yaratan sapkın buluşlar yoluyla insan soyuna karışılmasına bir son vermek; -her yolu deneyerek gezegenin kuzeyiyle güneyini hızla birbirine yakınlaştırmaya başlamak; -kin ve hoşgörüsözlüğe karşı kamuoyunu ve sorumluları usanmadan uyarmaktır.³⁶⁶

Toplumların geleceğinin giderek tehlikeye düşmesi -ıssızlaşma korkusu, bazı yetkililerin kızlarını kitlesel olarak Güney’den Kuzey’e aktarmak istemesine neden olur. Kuzey’e yapılan göçler bu sefer Güney ölkeleri içinde büyük tepkiler yaratır. Gerilimin artması “ulusallar”la göçmen toplulukları arasında güvensizliğin baş göstermesi isyan girişimlerini başlatır. *“Yaklaşım bir hafta boyunca, taşkınlık, onlarca Avrupa kentine bulaşıp, kuşkusuz önüne geçilemeyen ve plansız ayaklanmalar dönüşerek büyüdü, ama tuhaftır, kanlı olmaktan çok, yağmacı ve yıkımcı bir toplu hareket örneğine uyuyordu.”*³⁶⁷ Bu öfke patlaması, daha önceki şiddet hareketlerinden farklı özelliklere sahipti; *“Endişeli bireylerin, henüz yoksunluğu bizzat yaşamamış olanların şiddetiydi, bir ailesi olup, oğulları, mirasçıları olduğu için sevinenlerin şiddetiydi”* Bu daha büyük felaketlerin habercisidir; *“Yarın, kıyamet kuşaklarının, kadınsız erkek kuşaklarının, her tür gelecekten yoksun bırakılmış kuşakların, adam edilemez hınç kuşaklarının sırası gelecek.*³⁶⁸ Bunu artık önlemek imkânsızdır sadece etkilerinin hafifletilmesine çalışılmalıdır;

Eğer bütün olanaklar seferber edilirse, tüm Kuzey ve Güney ulusları, hınçlarını unutup, farklılıklarını boş vererek, bir savaş için yapacakları gibi seferber olurlarsa; gelecek aylardan itibaren doğumlar dengelenmeye başlanırsa, yıkıcı önyargılardan kurtulunursa, boş giden tüm güçler kocaman, görkemli, yaratıcı, ferahlatıcı, insanlaştırıcı bir esere doğru yönlendirilebilirse;

³⁶⁴ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.72.

³⁶⁵ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.89.

³⁶⁶ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.90.

³⁶⁷ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.110.

³⁶⁸ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.114.

kıtalararası ilişkilerde, şiddete başvurmadan, birazcık olsun tutarlık ve düzen sağlanabilirse, o zaman belki bizi taşıyan bu gemi batmaz.³⁶⁹

Buna karşı geleceğini tehdit altında gören halklar isyan hareketlerine devam etmekteydiler. Gelecek düşüncesinin tamamen yok olması ile ortaya çıkan Güney ülkelerindeki huzursuzluk, şiddet hareketlerinin daha çok artmasına neden olur. Maalouf, burada bir distopya tasviri yapmaya başlar. Halklar arasında barışı sağlanamaması durumunda sonuçlarla ilgili tahminlerde bulunur. Ortada tam bir cehennem tablosu vardır;

Ellerinde sopalar, bıçaklar, birkaç tabanca ya da tüfek, çok geçmeden sarayı ve bütün odalarını istila ettiler; bir davet vermekte olan devlet başkanı, ailesi, yakınları ve konuklarının büyük bölümüyle birlikte katledilmişti. Gün ağarmadan, resmi Radyo ve Televizyon binası, açılış töreni yeni yapılmış olan Uluslararası İletişim Merkezi, kamu binalarının çoğu yağmalanmış ve yakılmıştı. Bu haberler yayılır yayılmaz, ordu parçalanmış, subayların ya da astsubayların her biri, aceleyle, kendilerini güvende hissedecekleri bir yere, kendi etnik gruplarının bölgelerine katılmışlardı.³⁷⁰

Maalouf böyle bir faciayı “yeni yüzyılın Saraybosna’sı olarak görmektedir. *“Her tür yetkinin beklenmedik ve ani çöküşü, zorbalıkların çığırından çıkışı, Kuzey’e ve onu temsil eden ya da simgeleyen her şeye karşı bu açık düşmanlık, bütün bunlar, kolayca anlaşılabileceği gibi, hem sorumluların hem de halkın elini kolunu bağlayıp, feleğini şaşırtmıştı.”*³⁷¹ Geleceğini yitiren topluluklar, dehşet saçmaya devam eder; *“Sonra, zengin Rimallilerin ve sürgündekilerin villalarının bulunduğu konut alanlarına sıçramışlardı; orada ölümler, ırza geçmeler, işkenceler, yıkımlar birbirini izlemişti; hayatta kalanların tanıklıklarına göre yağmalamadan çok yıkım olmuştu; ayaklanmacılar, hiçbir şey istemiyor, hiçbir şey çalmıyorlardı, öfkelerinin açgözlülükle hiçbir ilgisi yoktu”*³⁷² Hayatta kalanların tanıklıkları, geçmişin konuşmasını sağlıyordu. Güney ülkeleri olarak görülen Doğu ülkeleri, kendilerine yaşama hakkı tanınmadığında, ilk öfkelerini sorumlu gördükleri ülkelere yönelteceklerdir.

Bu sorun sadece az gelişmiş ülkeleri ilgilendiren bir sorun değildi. Gelişmiş toplumlar da bundan etkilenenlerdir; *“Kuzey bir anda, ölü bir ağırlık gibi görmeye alışık olduğu “alt dünya”nın, kendi bedeninin parçası olduğunu fark etmiş ve birden bire Güney’in çürümesini, bir organ kesiliyormuş ya da daha kötüsü kangren olmuşçasına yaşamaya başlamıştı.”*³⁷³ Ama bu yıkım her şeyden önce güney ülkeleri için büyük bir felakettir; *“Herkesin gitmeye korktuğu, dış dünyaya kapıları kapanmış, genel tehlikenin içinde parçalara bölünüp birbirlerine karşı kıskırılmış, en iyi evlatları tarafından terk edilmiş, yıkıntılar arasındaki yabani otlar gibi yaşamayı sürdüren ülkeleri düşünelim.”*³⁷⁴ Bu ülkeleri kalkındırabilecek en iyi, en yetenekli gençler,

³⁶⁹ Amin Maalouf, a.g.e., s.115.

³⁷⁰ Amin Maalouf, a.g.e., s.128.

³⁷¹ Amin Maalouf, a.g.e., s.129.

³⁷² Amin Maalouf, a.g.e., s.145.

³⁷³ Amin Maalouf, a.g.e., s.147.

³⁷⁴ Amin Maalouf, a.g.e., s.152.

doğdukları toprakları terk etmektedirler; *“Rimal’den, Naiputo’dan, Yakın ya da Uzak Doğu’dan, Afganistan’dan ve Yeni Dünya’nın gecekondularından, hâlâ her fırsatta gemiyle, ya katır sırtında kaçıyor insanlar. Bunlar eski ışıkların son taşıyıcıları, can çekişen birinin ağzından çıkan sözler gibi kaçıyorlar.”*³⁷⁵ Gelecekte yoksunluk, Güney’in çöküşü, Kuzey’in zenginliğini yaratmıştır. Ama bu çöküşten herkes payını alacaktır. Yazar artık daha kalın çizgilerle günümüzü anlatmaya başlamıştır. Buna karşı, Kuzey ülkeleri için aynı ıssızlık söz konusu olmaya başlamıştır. *“Çoğu insan ancak temel gereksinimlerini giderebiliyordu; harcama olanağı olanlar ise, bunu yapmaktan korkuyor ya da utanıyorlardı; büyük kentler şiddet içinde yüzüyorlardı, köyler eskisi gibi misafirperver değillerdi.”*³⁷⁶ Bütün bunlarla baş edebilmek için iki uygarlığında işbirliği yapması şarttır.

Maalouf, 20. yüzyılı artık farklı bir şekilde nitelendirmektedir ;*“Beatrice’in yüzyılı, cüzamla baş edemeyince, öfkesini cüzamlılardan çıkarmaya çalışan, yüzyıllık bilgelik, yüzyıllık delilik yüzyılıdır”*³⁷⁷ Bu yüzyıldan sağ salim çıkabilmemiz için yeni önlemlere ihtiyaç duymaktayız. Bunun için de yaşadığımız yüzyılı kurtarabilmek ve onu kötülüklerden arındırmak için yaşamımızı yeniden kurgulamak zorundayız. Yazar şuna inanmaktadır; *“Ben sadece Beatrice’imin yeniden oluşturulmuş bir dünyada yaşlanabileceğini.”*³⁷⁸ Maalouf; yaşadığımız çağdaki etnik gerilimleri, mezhep savaşlarını ve yıkım olaylarını aşabilmek için Bilgeler Şebekesi adı altında Dünya ülkelerinin tamamının sorumluluk alarak bu süreci aşabileceklerini düşünmektedir. Bu ancak bilinçli bir şekilde önceden kurgulanmış bir evren yaratılmasıyla başarılabilir;

Özgürlük ve mutluluğun, su yüzeyindeki dalgalar gibi yavaş yavaş yayıldığı bir dünya... Tıbbın, bütün hastalıkları alt edip, salgınları yendiği bir dünyanın, yaşlanmayı ve ölümü geriletmekten başka bir derdi kalmazdı. Cehaletin ve şiddetin uzaklaştırıldığı bir dünya. Karanlığın son lekelerinden kurtulmuş bir dünya. Evet, uzlaşmış, yürekli, fethedici, gözlerini yıldızlara, sonsuzluğa dikmiş bir insanlık. Böyle bir türün parçası olmaktan gurur duyardım.³⁷⁹

Yeniden kurgulanmış bir dünya, aynı zamanda bütün hastalıklarından arındırılmış bir toplum, ancak böyle bir ütopya insanlığın daha mutlu bir şekilde yeryüzünde devamını sağlayabilir.

2012 yılında yayımladığı *“Doğu’dan Uzakta”* adlı roman Maalouf’un son romanıdır. Gençliklerinin en güzel günlerini bir arada geçiren bir grup arkadaşın Lübnan İç Savaşının ortaya çıkmasıyla sona eren umutlarını ve dünyanın dört bir tarafına dağılma serüvenlerini aktarır. Bir arkadaşlarının ölümüyle, cenaze dolayısıyla eski arkadaşların yeniden bir araya gelmesi ve yüzleşmelerinin romanıdır.

³⁷⁵ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.153.

³⁷⁶ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.161.

³⁷⁷ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.162.

³⁷⁸ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.151.

³⁷⁹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.167.

Roman kahramanı *Adam* bir tarihçidir. Yetmişli yılların sonuna doğru Lübnan'ı terk edip Fransa'ya yerleşmek zorunda kalmıştır. Murad ve eşi Tania savaş zamanlarında bile Lübnan'ı terk etmemişlerdir. Murad'ın ölümüyle arkadaş grubu yeniden Lübnan'da bir araya gelme kararı alır. Adam *Hristiyan* bir ailedendir, Naim *Yahudi* bir ailedendir ve iç savaşla birlikte, Brezilya'ya göç etmiştir. Albert, *Hristiyan* bir ailedendir ve ABD'de çalışmaktadır. Semiramis, *Yahudi*, bir ailedendir, Mısır'dan Lübnan'a ailesi göç etmiştir. Ramiz, Müslüman bir ailedendir. Ürdün'de yaşamaktadır. Ramiz'in iş arkadaşı, Ramzi, *Hristiyan* bir ailedendir, geçirdiği psikolojik bir bunalımdan sonra bir dağ manastırında inzivaya çekilmiştir. Arkadaş grubundan olan Bilal 1978'li yıllarda bir çatışmada hayatını kaybetmiştir. Onun erkek kardeşi Nidal, Fransa'dan Lübnan'a dönmüş ve İslami bir hareketin önderlerinden biri durumuna gelmiştir.

Maalouf; roman kahramanları etrafında Lübnan'ın farklı etnik temsiliyetlerini bir araya getirmiş ve Ortadoğu'da yaşanan yıkımların üzerine eğilmiştir. Maalouf, Doğu Akdeniz'i yine kurucu bir uygarlık olarak görmektedir; *"Doğu Akdeniz Uygarlığı. Cahilleri gülümseten, muzaffer barbarlıkların taraftarlarının, tek Tanrı adına birbirine giren ve bizim kalın hatlarla çizilmemiş kimliklerimizi en büyük hasım olarak gören kibirli kabilelerin müritlerinin dişlerini gıcırdatmasına neden olan bir terim."*³⁸⁰ İnsanlığın, en eski yerleşim alanlarından biri olan Doğu Akdeniz Uygarlığının, değeri bilinmemekte ve Batılılar tarafından önemsenmemektedir. Asırlar boyunca Doğu Akdeniz uygarlıklarının üzerinden kara bulutlar eksik olmamıştır. *"Bana, bizim Doğu Akdeniz böyledir, değişmez, hizipler, iltimas, rüşvet, edepsiz bir nepotizm her zaman olacak, buna alışmaktan başka bir seçeneğimiz yok deyip duruyorlar. Bütün bunları reddettiğim için de kibirli olmakla hatta hoşgörüsüzlükle suçlanıyorum. Ülkesinin bu arkaik yapıdan biraz olsun çıkmasını, yozlaşmanın ve şiddetin azalmasını istemek kibir sayılabilir mi?"*³⁸¹ *"Avrupa henüz paganken bizim atalarımız Hristiyan'dı ve İslam'dan çok önce de Arapça konuşuyorlardı."*³⁸² Maalouf, Avrupa uygarlığını yaratan değerlerin, Akdeniz havzasında mayalandığına inanmaktadır. Bu nedenle Avrupa'nın da Doğu Akdeniz uygarlıklarına olan borcunu ödemesi ve burada barışın tesisi konusunda öncü olması gerekmektedir.

Avrupa uygarlıkları sonradan gelişmiş medeniyetlerdir; *"Sizin Alpler 'iniz henüz jeolojik bir engebeden, adi bir 'büklüm' den başka bir şey değilken, Kitab-ı Mukaddes bizim dağımızın şarkısını söylüyordu. Alpler ancak atamız Hannibal, Roma'ya saldırmak üzere filleriyle onları aştığında tarih sahnesine girdi"*.³⁸³ Tarih boyunca göçmenler uygarlıkların büyümesinde önemli etkilere sahiptir. Bir tarihçi olarak *Adam* bunun en açık kanıtını biyografisini yazmak istediği Attila'da görür. *"Attila'nın modern Avrupa'nın atası olduğunu söyleyince, bazı dinleyicilerim bir*

³⁸⁰ Âmin Maalouf, *Doğu'dan Uzakta*, Çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.31.

³⁸¹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.63.

³⁸² Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.355.

³⁸³ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.58.

Doğu Akdenizli olarak onlara hakaret etmeye uğraştığımı sanıyorlar.”³⁸⁴ Göçmenlerin, yerleştikleri toplumda kabul edilememeleri, daha sonra yıkıcı sonuçlara da neden olmuştur;

Örneğin Attila'nın başlıca rakibi olan Roma ordularının komutanı Flavius Aetius' un onun için meçhul biri değil, bir çocukluk arkadaşı olduğunu, Çünkü Tanrı'nın kırbacının ergenliğini Orta Asya steplerinde değil, İtalya'da imparatorluk sarayında geçirdiğini söylemek veya onun Roma'ya saldırmakta yaşadığı duraksamanın, Kent'i yok etmeye ya da yağmalamaya değil, orada imparatorluk tacını giymeyi hayal etmesinden kaynaklandığını, dört yüzyıl sonra barbar istilalarından çıkan başka bir şefin, Charlemagne'ın bunu başaracağını ifade etmek.³⁸⁵

Tarihçi Adam, ait olduğu Lübnan'a dışarıdan bakmaya çalışır. Oradan kaçmasına neden olan etnik çatışmaları anlamaya çalışmaktadır; *“Ülkemizi karıştıran çekişmeler, kabileler, aşiretler, işin doğrusu farklı serseri çeteleri arasındaki çatışmalarla mı sınırlıydı yoksa daha geniş bir boyutları, ahlaki bir içerikleri var mıydı? Başka bir ifadeyle: Bu kavgaya girmeye ve canını kaybetme tehlikesini göze almaya değer miydi?”³⁸⁶ Bu etnik çatışmaların akla mantığa dayanabilecek hiçbir şeyi yoktur; “Bizim gözümüzde insanın kendini feda etmesine değecek değer tek kavga, Nazizm'e karşı direnişti. Fransız, İtalyan, Sovyet veya Alman direnişlerinin hepsi aynıydı.”³⁸⁷ Murad'ın eşi olan Tania'nın ise bu çatışmalarla ilgili daha net bir fikri vardır; *“Petrolün mutlu ettiği tek ülke biliyor musun? Hepsini gözden geçir. Petrol parası her yerde iç savaşlara, kanlı sarsıntılara yol açtı; kaprisli ve megaloman yöneticilerin öne çıkmasını kolaylaştırdı.”³⁸⁸ İnsanlar kolay tarafından büyük paralara sahip oldular ve bunun için hiç çalışmak durumunda bırakılmadılar. Sonuçta, bir tembellik kültürü yerleşti. “Eğer senin yerine yorulacak birine para ödeme gücün varsa niye kendin yorulasın ki? O zaman da tamamı rantiyelerden ve tamamı, haydi köle demeyelim de uşaklardan oluşan nüfus toplulukları ortaya çıktı. Sadece bununla ulus inşa edilebilir mi?”³⁸⁹ Bu bir kehanetin habercisidir *“Yüzyıl sonra bugünlerin tarihlerini yazanlar, eminim ki petrolün Arapları daha iyi mahvolsunlar diye zenginleştirdiğini söyleyecekler!”³⁹⁰ Uzun yıllar boyunca Arap toplumları arasındaki hareketsizliğin temel etkeni Maalouf'a göre petroldür. Hazır bir yer altı kaynağı ve onun üzerinden elde edilen zenginlik, insanları tembelliğe sürüklemiştir. Her şeyi satın alabileceklerine olan inanç; bilim, teknik ve sanat alanında gerilemelere ve dolayısıyla her bakımdan Batı uygarlığına muhtaç olmaya kadar uzanmıştır.***

1960'lı yıllarda Ortadoğu farklı şeylerin konuşulduğu bir dönemdi; *“Bana anlattığına göre, en önemli tartışma konularından biri isimlere ilişkinmiş. Niye Hristiyanlar mutlak Hristiyan isimleri, Müslümanlar Müslüman isimleri, Yahudiler de Yahudi isimleri almak zorundaydı? Niye*

³⁸⁴ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.150

³⁸⁵ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.151

³⁸⁶ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.195

³⁸⁷ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.196

³⁸⁸ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.245

³⁸⁹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.245

³⁹⁰ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.246

herkes adında bile dininin sancağını taşımak zorunda kalıyordu?”³⁹¹ Farklılıklar içinde ortak bir yaşamın sona ermesine neden olan neydi?

Kabahat kimin? İsrail devletinin kurulmasının mı? Arkadaşların ve sen, böyle düşünüyorsunuz, biliyorum. Ve bu kısmen doğru. Ama yalnızca kısmen. Çünkü ayrımcılık, her türlü aşağılama İsrail devleti kurulmadan çok önceden beri, Yahudiler ile Araplar arasındaki toprak ihtilafı başlamadan çok önceden beri, yüzyıllardır mevcut. Arap dünyasının tarihinde bize eşit haklara sahip yurttaşlar olarak davranıldığı tek bir an bile oldu mu? ³⁹²

Ortadoğu’da eskiden beri devam eden yanlışlıklar vardır. İsrail’in kurulması sadece var olan sorunların daha çok büyümesine neden olmuştur. Lübnan’da etnik kimlikler arasında ayrımcılığın lanetlenmeye başlaması ancak Nazi gerçeğinden sonra mümkün oldu. *‘Bu gelişme Arap dünyasına da yayılabilirdi, eminim. Şayet Nazi dehşetinin ertesinde Filistin çevresinde yaşanan o çekişme olmasaydı, Arap toplumlarındaki Yahudilerin kaderi kötüleşeceğine düzelmez miydi? Sanırım evet, hatta bundan eminim.’³⁹³ İsrail devletinin kurulması etnik topluluklar arasında mesafenin artmasına neden olur. “Altı Gün Savaşının parlak bir başarıyla taçlanan bir Pearl Harbor’a benzediği söylenebilir pekâlâ. İsraillilerin etekleri zil çalarken Araplar öfkeden kuduruyor ve biz de onların şamar oğlanı oluyoruz. Savunmasız sivil nüfusa saldırmak alçaklıktır, ama küçük düşürülmüş kalabalıklardan da gönül yüceliği ve şövalyelik beklenemez.”³⁹⁴ Batılı devletlerin desteğini alarak kurulan İsrail’in, Ortadoğu’da gösterdiği şiddet, İslam toplumları arasında öfkeyi büyütür.*

Maalouf’a göre bu tarihsel durum doğu ve batı uygarlıkları için de bir kilit nokta oluşturmuştur; *“Arap dünyasının düzelmesini, Batı ile İslam’ın barışmasını hepsinden çok bu çatışma engelliyor ve çağdaş insanlığı geriye, kimlik büzüşmelerine, dinsel bağnazlığa, günümüzde ‘medeniyetler çatışması’ adı verilen olguya doğru çekiyor.”³⁹⁵ Gelişen bu durum sonucunda Arap dünyası daha çok içe kapanmaya başlamıştır. “İnsan herkesin gözü önünde cereyan eden bir dizi aşağılanmadan sağ salim çıkamaz. Arapların hepsinde derin bir travmanın izleri vardır ve ben de bunun dışında değilim. Ama bu Arap travmasına karşı kıydan, beni içine kabul eden Avrupa yakasından bakıldığında, anlayışsızlık ve kuşkudan başka bir duygu telkin etmiyor.”³⁹⁶ Haçlı seferlerinden sonra yaşanan ikinci büyük travma olarak görülmektedir. İsrail’in katliamları karşısında, Batılı devletlerin kayıtsızlığı, onların savunduğu değerlerin de sorgulanmaya başlamasına neden olmuştur.*

Bunun sonucunda Batı’nın vicdanıyla Arapların bağlantısının kopması en çok İsrail Devletinin işine yarar. *“Geçenlerde, bir İsrail büyükelçisinin ellili ve altmışlı yıllardaki kariyeriyle*

³⁹¹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.250.

³⁹² Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.251.

³⁹³ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.251.

³⁹⁴ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.252.

³⁹⁵ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.261.

³⁹⁶ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.262.

*ilgili şu tanıklığını okudum: 'Görevimiz hassastı, çünkü hem Arapları İsrail'in yenilmezliğine hem de Batı'yı İsrail'in ölüm tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu ikna etmemiz gerekiyordu.'*³⁹⁷ Maalouf; Mısır tarihini, Ortadoğu'daki çatışmalara etkisini ve Nasır Suikastını, roman kahramanlarından Yahudi kökenli olan Semiramis üzerinden aktarır. *"Birkaç ay sonra ilk kamulaştırmalar başladı, annemin kardeşleri ve daha genel anlamda tüm yabancılar ya da öyle kabul edilenler Mısır'dan apar topar ayrılmak zorunda kaldılar, tüm mallarını mülklerini de geride bıraktılar. Yunanlılar, İtalyanlar, Yahudiler, Doğu Akdenizli Hristiyanlar..."*³⁹⁸ Semiramis, aristokrat bir aileden gelmektedir. *"Ailesinde, hele annemin ailesinde insanların çoğu kendini yabancı hissediyordu ve yerleşimci gibi davranıyorlardı. Yerleşimciler, koloniler çağı geride kalınca bavullarını toplayıp gitmek zorunda kaldılar. Ne ektilerse onu biçtiler denebilir..."*³⁹⁹ Bilal'in kardeşi Nidal ise 78'li yıllarda sola sempati duyan daha sonra İslami hareketlerde öne çıkan bir kişiliktir.

Dört yüzyıldır biz bir tek Batı ülkesini işgal etmedik, hep onlar bizi istila ediyor, onlar bize boyun eğdirip sömürgeleştiriyor, onlar bizi aşağılıyor... Fransızlar Cezayir'e çıkarma yapıyor, ülkeyi ilhak ediyor, kendilerine direnen herkesi katlediyor... Yahudiler kitle halinde Filistin'e göç ediyorlar, orada yaşayanları kovup topraklarına yerleşiyorlar... Ama sana göre, iki tarafta kusurlu, öyle mi?⁴⁰⁰

Adam, bu zayıflıkların temel nedeninin sadece Batı'nın sömürgeci politikalarından kaynaklanmadığını düşünmektedir *"Niye Batı'ninkiler kadar güçlü silahlar üretmekten aciziz? Sanayimiz niye geri? Sanayi devrimi niye bizde değil de Avrupa'da gerçekleşti? Niye biz az gelişmiş, zayıf ve bağımlı ülkeler olarak kaldık? Başkalarının suçu, başkalarının suçu diye hiç durmadan yineleyebiliriz. Ama er geç kendi eksikliklerimizle, kendi kusurlarımızla, kendi sakatlıklarımızla yüzleşmemiz gerekecek."*⁴⁰¹ Ortadoğu'da zaman içerisinde başkaldırı da kimlik değiştirmiştir. Nidal'in kişiliğinde bu daha belirginleşmiştir. 1978'li yıllarda Che 'sakallı' ve bereli olanlar, 90'lı yıllarda İslami hareketlere yönelmişlerdir; Adam'a göre bunun nedeni *"Almanların 'zeitgeist', 'çağın ruhu' dedikleri şey var, hepimiz şu veya bu biçimde ona uyuyoruz. Bunda utanılacak veya gurur duyulacak bir şey yok, toplumlar da böyle işler."*⁴⁰² Devrim kimlik değiştirmiştir. Uzun süre sadece ilericilerin fikri olan devrim, muhafazakârların eline geçmekten kurtulamamıştır.

Bunun nedeni, 1978 ile 1979 yılları arasında, dünyadaki gelişen olaylar olmuştur. *"O yıl İran'da toplumsal açıdan muhafazakâr bir 'İslam devrimi' başlıyor; başını Margaret Thatcher çekiyor, Ronald Reagan tarafından ABD'ye de yayılıyor. O yıl Deng Xiaoping Çin'de sosyalizmden uzaklaşıp kayda değer bir ekonomik kalkınma ile sonuçlanacak yeni bir Çin devrimi başlatıyor."*⁴⁰³ Biten yüzyıl iki yıkıcı ideolojinin ortaya çıkmasına ve yıkımlarına neden olmuştur *"Komünizm ve*

³⁹⁷ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.263.

³⁹⁸ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.299.

³⁹⁹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.300.

⁴⁰⁰ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.318.

⁴⁰¹ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.322.

⁴⁰² Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.323.

⁴⁰³ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.324.

*antikomünizm. Doğrudur, bunlardan birincisi eşitlik fikrini, ilerleme fikrini, devrim fikrini ve hala saygı duyulması gereken yüzlerce kavramı bozdu. Ama ikincisinin bilançosu daha feci. ‘Lenin’ dense Mussolini’, ‘Stalin’ dense Hitler’, ‘Halk Cephesi’ndense nasyonal-sosyalizm”*⁴⁰⁴ Bu karşıt fikirler ideallerin yok olmasına neden olur. İdeallerden biri olan laiklik, Doğu ve Batı’da farklı algılanmaktadır. *“Laikliğe varıncaya dek inançlı olan da, ateizme varıncaya dek dindar olan da Batı’dır. Burada Doğu Akdeniz’de inançlarla değil, aidiyetlerle ilgilenilir. Dinlerimiz ve mezheplerimiz birer kabile, dinsel gayretimiz de bir milliyetçilik biçimidir.”*⁴⁰⁵ Ortadoğu’da yaşanan çatışmalar, çözülmemiş kabile yaşamlarından kaynaklanmaktadır. Bu kabile yaşamı kendini farklı dönemlerde, farklı söylemlerle dışa vurmaktadır.

Tarihçi yeni bir öngöründe bulunacaktır: *“Yirmi birinci yüzyılın iki büyük musibeti de radikal İslamcılık ve radikal İslamcılık karşıtlığı olacak. Seçkin gelecek bilimcimiz kusura bakmasın ama bu durum gerileme içine girecek bir yüzyıl vaat ediyor.”*⁴⁰⁶ Bizim temel sorumuz da bu olacaktır, gerileme içine girecek bir yüzyılı, insanların birbirini katletmesine başlamadan nasıl durdurabiliriz. Tarihin bize sunacağı seçenekler neler olacaktır? Maalouf, bu gerilemenin önlenmesi için yeniden tarihi göreve çağırmaktadır. Doğu ve Batı medeniyetlerinin birbiriyle kaynaştığı, çok kültürlü, Doğu Akdeniz Uygarlıklarının hatırası günümüze ışık olacaktır.

4.3. Geçmişten Geleceğe Âmin Maalouf’un Romanı

Âmin Maalouf’un romanları bizi büyümlü bir dünyaya çeker. Kahramanlarının epik macerasının yolu, eskiden beri ortaya konulan formülün tekrarlanmış şeklidir; *ayrılma-erginlenme-dönüş*: buna mitin çekirdek birimi de diyebiliriz.⁴⁰⁷ Öykü şöyle başlar; olağan bir dünyadan yola çıkan kahraman, doğaüstü, tuhafıkların yaşandığı bir bölgeye geçer, burada masalsı güçlerle karşılaşır ve kesin bir zafer kazanarak, benzerleri üzerinde üstünlük sağlamış bir şekilde kendi dünyasına geri döner. Bu yolculuk, kahramanın topluluk açısından, aklanması niteliğindeki, *dönüş ve toplumla yeniden kaynaşmayı*, sağlar.⁴⁰⁸ Bu yolculuktaki amaç *görmek* değil, kişinin o öz *olduğunu* fark etmesidir. Kahramanın benliğinin özü ve dünyanın özü; bir olmuştur.⁴⁰⁹ Mitolojinin sona erdiği bir çağda, çağdaş kahramanın artık görevi insanlığın *“kayıp Atlantis’ini yeniden gün ışığına çıkarmak olmalıdır.”*⁴¹⁰ ,*“Hakikat birdir”* diye okuruz *Vedalar* ’da, *“bilgeler onu birçok adla çağırır.”*⁴¹¹ Âmin Maalouf, eserlerinde bütün dinlerin, dillerin,

⁴⁰⁴ Amin Maalouf, *a.g.e.* , s.385.

⁴⁰⁵ Amin Maalouf, *a.g.e.* , s.442.

⁴⁰⁶ Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.444.

⁴⁰⁷ Joseph Campell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, Çev: Sabri Gürses, İthaki Yayınları, İstanbul 2017,s.35.

⁴⁰⁸ Joseph Campell, *a.g.e.*, s.41.

⁴⁰⁹ Joseph Campell, *a.g.e.*, s.342.

⁴¹⁰ Joseph Campell, *a.g.e.*, s.343.

⁴¹¹ Joseph Campell, *a.g.e.*, s.345.

kültürlerin, kardeş olabileceği evrensel bir dünya arayışındadır. Roman kahramanları da bu arayışın, temalarını oluşturmuşlardır.

Âmin Maalouf romanlarında en eski tema; 2. yüzyılda yaşayan Mani'nin öyküsünün anlatıldığı *Işık Bahçeleri*'dir. Dicle ve Nil nehri arasında, verimli Mezopotamya topraklarında geçen bu öykü, bütün inançların eşit sayıldığı, farklılık gözetilmediği, "çoğu hangi tapınakta şölen varsa"⁴¹² insanların oraya gittiği bir dönemden bahsetmektedir. Ardından 11. yüzyılda Ömer Hayyam'ın yazdığı *Rubaiyat* çevresinde dönen iç içe iki öykünün anlatıldığı *Semerkant* gelir. İkinci öykü 20. yüzyılda İran'da modernleşme hareketinin mimarlarından biri olan Cemaleddin Afgani'nin çevresinde gelişir.

Afrikanlı Leo, Doğu'nun uzun süren uykusunun kısa tarihidir. Ana eksen olarak 1492'yi alan, Endülü'sün yıkılışı çevresinde Yakındoğu ve Batı medeniyetlerini yakından anlatan bir romandır. 15. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ve çevresinde gelişen olaylar canlı bir anlatımla aktarılır. 17. yüzyılda Cenevizli bir tüccarın öyküsünün anlatıldığı, *Yüzüncü Ad*"Baldassare'nin Yolculuğu" romanı, yazarın da doğum yeri olan Lübnan'da başlar. Baldassare'nin yolu, *Yüzüncü Ad*'ın peşinden, İstanbul'a oradan İzmir, Sakız, Cenova, Amsterdam ve Londra'ya kadar uzanır. *Tanios Kayası* romanı ise; 19. yüzyılda Mısır Hidiv'i Mehmet Ali Paşa'lı yılları ve onun çevresinde Lübnan, Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'daki yönelimlerini anlatır.

Yolların Başlangıcı romanı; 20. yüzyılın başlarında dağılmakta olan Osmanlı İmparatorluğunu arka zemin olarak alır. Batı'nın sömürgeci politikalarına karşı, Japonya'dan Anadolu'ya kadar bir modernleşme hareketi söz konusudur. Bu dönem içerisinde 1908 Devrimi ortaya çıkmış ve yeniden Osmanlı devletinde yaşayan farklı azınlıklar bir arada yaşamak için Meşrutiyet'i ön plana çıkartmışlardır. Dağılmakta olan İmparatorluk içinde yaşayan halklar ve İstanbul'dan, 1939 Fransa'sına kadar geçen dönem, romanın temaları arasında yer alır. *Doğunun Limanları* romanı; iç içe giren farklı iki öyküden oluşur. 20. yüzyılın başlarında, Adana'da Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü ile başlayan birinci öykü, 2.Dünya Savaşı döneminde, İsyan'ın öyküsü ile devam eder. Roman kahramanı, Lübnan'dan Avrupa'ya göç etmiştir. Doğu-Batı medeniyetlerinin yeni bir kesişme noktası yeniden ortaya çıkar.

Doğudan Uzakta; 20. yüzyılın ikinci yarısını konu alan bir yüzleşme romanıdır.1960'lı yıllarda Ortadoğu ülkelerindeki siyasi değişimler, İsrail Devletinin kuruluşu, Filistin bağımsızlık mücadelesinin yükselişi, 1978'li yıllardan itibaren Lübnan ve Filistin'de İslami hareketlerin yükselmeye başlaması, parçalanan aileler, işlenen temalar arasında yer alır. *Beatrice'den Sonra Birinci Yüzyıl*, 1990'lı yılların sonunda, Sovyetler Birliği'nin yıkılışı ile başlayan yeni dönemi tema olarak alır. 2000'li yılların yakınlarında Kahire'de başlayan roman, kötüye kullanılan bilimin, insanlığın geleceğini nasıl bir tehdit altına alacağını anlatır. Âmin Maalouf, bütün romanlarında doğu ile batı arasındaki kesişme noktalarını ortaya çıkartmaya çalışmıştır. 2.yüzyılda

⁴¹²Âmin Maalouf, *Işık Bahçeleri*, Çev. Saadet Özen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2016, s.10.

Mezopotamya’da Mani’nin öyküsü ile başlattığı süreci, 2000’li yılların, Avrupa uygarlığına kadar taşımıştır. Her iki uygarlığı, farklı uygarlıklar olarak görmek yerine, birbirini tamamlayan, sağaltan uygarlıklar olarak tanımlanmıştır.

4.4. Geçmişten Karşılaşmalar ve Karşılaştırmalar / Dinler ve Kültürler

a) Nietzsche’nin Çağrısı

19. yüzyıl tarihçileri, tarih araştırmalarının tamamen objektif, belgelere dayalı ve doğa bilimleri gibi temel yasalara sahip olabilecek bir biçimde düzenlenebileceğine dair güçlü bir inanç taşıyorlardı. Nietzsche, bu düşünceye karşı çıkmış, tarih araştırmalarında, tarihinin ilgi ve eğilimlerinin önemli olduğunu, konuların ona göre seçildiğini, bu nedenle ürettiği bilginin kendi öznelliğinden tamamen bağımsız objektif bir bilgi olamayacağı fikrini ileri sürmüştür.⁴¹³ Maalouf’un düşünce hayatında önemli bir etkisi olan Nietzsche’nin fikirlerinin⁴¹⁴ anlaşılması, Maalouf’un romanları üzerindeki payının da anlaşılmasını sağlayacaktır. İnsanoğlu, yaşadığı zamanı anlamlandırmak için hep özel bir tarih arayışı içerisinde. Nietzsche’ye göre tarihe ihtiyaç duymamızın en büyük nedeni yaşama ve eyleme geçme ihtiyacımızı ortaya koymasındır; *“tarihe gereksinmemiz var, yaşama ve eylemden rahatça yüz çevirmek için değil, hele bencil yaşamların, alçakça davranışların ve kötü yapıp etmelerin ayıbını örtmek için hiç değil. Tarih ancak yaşama hizmet ettiği ölçüde, biz de ona hizmet etmek isteriz.”*⁴¹⁵ Her ulusun, her insanın güçleri ve gereksinimlerine göre geçmiş üzerinde belli bir bilgiye ihtiyacı bulunmaktadır.

Toplumlar için bu ihtiyaç *“yalnız bilgiden hoşnut olan, bilginin artmasını kendi başına erek olarak gören kişiler gibi değil, tam tersine yalnızca yaşamın ereği için, öyleyse yine bu yaşamın egemenliği ve en yüksek yönetimi altında; böyle bir bilgiye gereksinmesi vardır.”*⁴¹⁶ Peki, bu amaca nasıl varabiliriz? Bu durum Antik Yunanlılara göre, *“kendini tanı !”*⁴¹⁷ düşüncesidir. Yunanlıların kültürleri, Sami, Babil, Lidya, Mısır gibi kavimlerin bir birleşimiydi. Dinleri de bütün doğunun birbirleri ile savaştan Tanrılarında ibaretti. *“Yunanlılar Delhi’nin öğretilerine uyarak kendi kendileri, yani kendi gerçek gereksinimleri üzerinde düşünmekle ve görünüşteki –gereksemeleri yok etmekle, yavaş yavaş kaosa düzen vermeği öğrendiler.”*⁴¹⁸ Böylece doğulu uygarlıklardan, devrildikleri hazineyi artırıp, gelecekteki kültür uluslarının ilk öncülü ve ana örnekleri olmayı başarmışlardır.

⁴¹³ Ahmet Şimşek, *Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, Tarihçi Kitabevi İstanbul 2015, s. 58

⁴¹⁴ Amin Maalouf, *Doğu’dan Uzakta*, Çev. Ali Berkay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 32.

⁴¹⁵ Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine*, Çeviren Nejat Bozkurt, Say Yayınları, İstanbul 1996, s.58 .

⁴¹⁶ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.93

⁴¹⁷ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.186

⁴¹⁸ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.187

Burada ortaya çıkan asıl sorun, insanları canlı varlıklar hiyerarşisinden neyin kurtaracağı değil, hangi tür insan tipini *yetiştirmek* gerektiği, daha değerli olanı, yaşamaya daha layık olanı, geleceği daha sağlam olanı *istemek*'tir. Üst insan olarak adlandırılan bu tip, bugüne dek oldukça sık olmak üzere var olmuştur, âmâ bir istisna olarak, talihli vak'a olarak hiçbir zaman için *istenen kişi* olmamıştır.⁴¹⁹ Bu andan itibaren onun için "*iyi Avrupalı*" olmanın önkoşulu Nietzsche'ye göre "*özünde uluslararası ve göçebe insan türü*" olan o tür gelecekteki imparatorluğun sakini olacaktır. Nietzsche için "*zihinsel insanın yuvası doğduğu yer değil-doğum geçmiştir, "tarihtir" –yarattığı, bizzat kendisinin doğum yaptığı yerdir.*"⁴²⁰ Tarih, "*insanoğlunun belirli bir şeylere erişmeye çabalayan, koruyan ve saygı duyan, yaşadığı çevreye alışmayan ve özgürlüğe gereksinim duyan kimseler olmaları bakımından yaşayanlara sımsıkı bağlıdır.*"⁴²¹ Maalouf'un romanlarında ki kurgu ile Nietzsche'nin düşünce hayatı arasında iki önemli noktada kesişme bulunmaktadır. Bunlardan ilki, tarihin özneliliği ve ancak yaşama hizmet ettiği sürece anlam kazanabileceği düşüncesidir. Tarih düşüncesi, yaşayanlara sımsıkı bağlı olduğundan dolayı günümüze dair sorunların çözümüne daha çok odaklanmalıdır. İkinci nokta ise, uygarlıkların gelişiminde, Antik Yunan kültürünün katkıları kadar, Sami, Babil, Lidya, Mısır medeniyetlerinin de etkilerinin ortaya konulması ve göçebe insan türünün, iyi Avrupalı olmanın ön koşulu sayılmasıdır. Avrupa Uygarlığı ancak farklı uygarlıkları kendi bünyesinde taşımayı başarabilirse devamını sağlayabilecektir.

b) Bir Türev Olarak Avrupa Uygarlığı

Nietzsche'nin bahsettiği "*özünde uluslararası ve göçebe insan türü*" Avrupa uygarlığında cisim bulmuştur. Tarih boyunca Avrupa uygarlığı; Sümer, Antik Yunan, Fenike, Mısır ve Yunan uygarlıklarından etkilenen, Musevilik, İslamiyet ve Hristiyanlık 'tan izler taşıyan bir kültür yapısına sahiptir. "*Bu kültürlerin kaynaşma noktasında 1492 yılı, çok özel bir anlama sahiptir.*"⁴²² Bu oluşum ve mayalanma sürecinde Batı ile Doğu'ya ait farklı kimlikler bir arada toplanmıştır. Doğu ile Batı ilk önce Yunan ve Fenike kolonileri, sonra Roma, arkasından da Hristiyanlık tarafından aynı uygarlık küresinde birleştirilmişlerdir. Doğu ile Batı'nın farklılaşmadığı Antik Uygarlık Akdeniz'dir. O halde Batı'nın Doğu'dan tam anlamıyla boşanması, Akdenizli kimliğinden sıyrılmasıyla mümkün olabilecektir.⁴²³ Bu durumda Avrupa'nın Doğulu kimliğinden kurtulmasının simgesi, coğrafi keşifler ile yeni kıtaların keşfi olurken, diğer taraftan, 9.yüzyıldan itibaren, Batı dünyasında yaşamaya devam eden ve Doğu'nun temsilcileri olan Müslümanların ve

⁴¹⁹ György Lukacs, *Nietzsche Emperyalist İrrasyonalizmin Kurucusu*, Çev:Vural Yıldırım,Epos Yayınları,Ankara,2014, s.57.

⁴²⁰ Stefan Zweig, *Nietzsche*,Çev:Mine Bali,Zeplin Yayınları,İstanbul,2017, s.90.

⁴²¹Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.75.

⁴²²Jacques Attali, *1492*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara,1999, s.7

⁴²³ Jacques Attali, *a.g.e.*, s.9.

Yahudilerin kovulması oldu. 1492 yılı kültürlerin bu şekilde birbirinden ayrılmaya başladığı simgesel bir yıl olarak kabul edilir. Bu andan sonra Avrupa'nın merkezi hiçbir zaman Akdenizli olmamış kuzeye, Atlantik kıyılarına kaymaya başlamıştır.⁴²⁴ Amerika'nın keşfi bu anlamda Akdeniz uygarlıklarının da gerilemesine neden olmuştur.

Akdeniz sadece üç kıtayı bir araya getiren bir deniz değildir! Birçok uygarlığın kesişme noktasıdır. *"Bir uygarlık değil, birbiri üzerine yığılmış, birçok uygarlık. Akdeniz'de gezen, Lübnan'dan Roma dünyasını, Sardinya adasında tarih öncesini, Sicilya'da Yunan kentlerini, İspanya'da Arap varlığını, Yugoslavya'da Türk İslam'ını bulur."*⁴²⁵ Birbirinin içine geçmiş bir uygarlıklar toplamıdır. Dinler, kültürler tarih boyunca Akdeniz çevresinde birbirleri ile etkileşim halinde olmuşlardır.

İslamiyet, Doğu ve Akdeniz uygarlıklarından esinlenerek, kendi iç dünyasını yeniden oluşturmayı başarmıştır. Hâkim olduğu geniş coğrafyalarda ortak bir dil yaratma şansına sahip olmuştur. Arabistan yarımadası onun için kısa ara bir dönemden ibaret olmuştur. Müslüman dünyası belli bir açıdan, ancak Arap olmayan halkların kitlesel bir şekilde İslam'a geçmeleriyle, güçlenmeye başlar. İslamiyet dört, beş yüz yılsonunda, Eski Dünya'nın en görkemli uygarlığı haline gelmiştir. Bu altın çağ kabaca, Harun el-Raşid'in oğlu Memun'un saltanatından (813-833 yıllar arasında Bağdat Bilim Evi'nin kuruluşu) sonuncu büyük İslam filozofu İbn Rüşt'ün ölümüne kadar, 1198 yılına kadar sürmüştür.⁴²⁶ İslamiyet, ortaya çıkışından itibaren kendini Akdeniz'in her iki yakasının dini olarak kabul ettirmeyi başarmıştır.

İtalya ve İspanya, İslamiyet'i, Hristiyanlığın, Avrupa'ya tam olarak yerleşmesinden çok önce tanımışlardır. İslamiyet Museviliğin tersine, bu dönemde kendini cemaatler halinde değil de, milletler halinde göstermiştir; Hristiyan dünyasına katılmamakta, onun *yanına* yerleşmekte veya onun yerini almaktadır. İslam toplumu, Kuzey Avrupa'ya yaptığı başarısız fetih hareketinden sonra, İspanya ve Güney İtalya'da özerk kent devletleri halinde yaşamıştır.⁴²⁷ İslamiyet, bu dönemde mükemmel bir hareket ve transit uygarlığı olarak ortaya çıkar; bu da uzun gemi yolculukları ve çok yönlü bir kervan dolaşımı gerektirmektedir. *"Hint Okyanusundan başlayan ve Akdeniz'e kadar devam eden, Karadeniz'den Çin'e ve Kuzey Afrika'ya kadar ulaşan bir canlı uygarlıktır."*⁴²⁸ İslam devletleri, dinamik toplum yapıları ile bu dönemde en parlak günlerini yaşamaktadır.

İslamiyet 1492 yılında Amerika'nın keşfinden önce, yeryüzünün bütünsel tarihini, yani Eski Dünya Tarihini kendi içinde taşımaktaydı. Eski Dünyanın; yönetim, ticaret, savaş, askeri gözetimi ondan sorulmaktaydı. Bunları gereğince yerine getirebilmek için İslamiyet, *"her insanı,*

⁴²⁴Jacques Attali, *a.g.e.*, s.9.

⁴²⁵Fernand Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara 2014, s.121.

⁴²⁶Fernand Braudel, *a.g.e.*, s.107.

⁴²⁷Jacques Attali *a.g.e.*, s.36.

⁴²⁸Fernand Braudel, *a.g.e.*, s.97-98.

nüfustan yana zengin Batı'nın hiç bilmediği bir hoşgörüyü kabul etmekte ve onu kendi hizmetine almaktaydı."⁴²⁹ Bu özellik daha sonra, uzun bir dönem Avrupa uygarlığının bile sahip olamayacağı bir değer haline gelecektir.

İslamiyet'in 11. yüzyıldan itibaren gerilemesi, beraberinde birçok kurtarıcının da ortaya çıkmasına neden olur. Bu kurtarıcılar arasında, İspanya'da el Murabıtlar, sonra el Muvahhidin, yani Sahralılar ve Berberilerdir. Yakındoğu'da ise bunlar, Orta Asya'dan gelen Selçuklu Türkleri ve Kafkaslardan gelen eski kölelerdi. Bu yeni gelenlerin iktidarı ele geçirmeleriyle gerileme hızlanacaktır. İslam'ın beslendiği *"Akdeniz dünyasının birliği", düşüncesi yerine "Akdeniz geleneklerinde hiçbir payları olmayan bu halkların" istekleri gerçekleşmiş ve bu birlik fikri sona ermiştir. Avrupa; XI. yüzyılın sonlarına doğru Akdeniz'i yeniden fethetmeye başlamıştır.*"⁴³⁰ İslam devletlerinin iki kıtayı tek bir güç altında birleştirme fikirleri, Avrupalı devletleri amaçları arasına girmeye başlar.

İslam'ın, ortaya çıkışından itibaren Doğulu toplumlar, Batı saldırısına karşı bir şekilde birleşmeyi başarmışlardır. İslam, Suriye ve Mısır'ı bin yıldır ellerinde tutan Helen egemenliğinden geri almayı başarmış, Zengi, Eyyubi ve Memluküler zamanında, Haçlı seferlerine ve Moğol istilasına karşı durmuştu.⁴³¹ Osmanlı İmparatorluğu XVI. yüzyıldan itibaren hem Asya hem de Avrupa Türkiye'sinde önemli ölçüde Müslüman nüfusu Balkanlara yerleştirmeyi başarmıştı.⁴³² Bu nüfus Doğu ile Batı uygarlıkları arasında bir kaynaşma noktası olarak görülmüştü.

1492'den itibaren İspanya'dan Müslüman ve Yahudi nüfusunun uzaklaştırılmaya başlanması Osmanlı Devletinde esefle karşılanmıştı. II. Beyazid *"bu kadar yararlı uyrukları kovan Hristiyan hükümdarların ahmaklıklarına şaşırmış ve halkından Yahudilerin yerleşmelerine yardımcı olmalarını istemiştir. Böylece İstanbul, Selanik, Edirne, Ege Adaları yeni bir melezlenme alanı olarak yaklaşık beş yüz yıllık bir dönem için, kalabalık ve özgür Yahudi cemaatleri açısından sığınma ve ısıma yerleri olacaklardır"*⁴³³ Granada ile İspanya'da da XV. yüzyılda durum farklı değildir. Müslüman ve Yahudi nüfusu birbirine hoş görü göstermekte, *"bir inançtan diğerine geçilmekte, her iki yönde de din değiştirilebilmektedir."*⁴³⁴ Ortaçağ'da İslam toplumlarının sahip olduğu çoğulcu yapı, bütün farklı kültürlerle yaşama olanağı veriyordu.

Museviliğin kurucu tercihi ise millet fikrini reddetmekti. Bunda tarih boyunca yaşadıkları göç ve sürgünlerde etkili olmuştur. Ama buna rağmen, İspanya'da Hristiyan Krallıkların 15.yüzyılda güçlenmesi ile durum farklılaşmaya başlamıştır. *"Yahudi sanatkâr kesimi; Çevirmenler, sarraflar, muhasebeciler, hocalar, hekimler, yavaş yavaş işlerinden uzaklaştırılmaya*

⁴²⁹Fernand Braudel ,a.g.e., s.95.

⁴³⁰Fernand Braudel ,a.g.e., s.121.

⁴³¹Arnold J.Toynbee, *Uygarlık Yargılanıyor*, Çeviren: Ö.Andaç Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2016, s.179.

⁴³²Fernand Braudel ,a.g.e., s.95.

⁴³³Jacques Attali, a.g.e., s.261.

⁴³⁴ Jacques Attali, a.g.e., s.37.

başlarlar. Onlar sadece mevcudiyetleriyle, Hristiyanlığın Avrupa doğumlu olmadığını işaret ettiklerinden ötürü tehlike altındaydılar.”⁴³⁵ Yüzyılın sonunda “iki milyona yakın Yahudi cemaatinin yaklaşık üçyüzünü, İspanya’da yaşamını sürdürmekteydi.”⁴³⁶ Hristiyanlık, diğer kültürlerle karşı gücünü ortaya koyabilmek ve özgünlüğünü ispatlamak amacıyla Doğulu bütün geçmiş değerlerinden uzaklaşmak istiyordu.

Avrupa’da Katolik Kilisesinin güçlenmesi Yahudilerin büyük sürgünler ve katliamlar ile karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur; “312 tarihli Elvira ruhani meclisi İspanya’da Hristiyanların hasatlarını, Yahudilere kutsatmalarını yasaklamış ve piskoposlar, Yahudilerin kölelerini sünnet ettirmelerini yasaklamışlardır.”⁴³⁷ İslamiyet’in İspanya hâkimiyeti döneminde, bazı İspanya Yahudileri, toplumsal rahatlık için İslam’a geçmişler, âmâ Museviliği de gizlice yaşamayı sürdürmüşlerdi; “Dinler arasında bu şekilde geçiş yapanlara Arapçada inuss denilmiştir. Böylece Müslüman İspanya’da Yahudi cemaatleri güven içinde yaşamışlardır.”⁴³⁸ Bu durum din değiştiren her Yahudi’nin gizli bir Musevi olarak kaldığı açıklamasını getirmektedir.

Museviliğin gizlice yaşamaya devam ettiği gerçeği, Avrupa’da Yahudi-karşıtlığının da merkezinde yer alır. XV. yüzyılın sonlarında Yahudi kökenli herkesi İspanya’dan kovmak ve kan saflığı denilen şeyi yerleştirmek için Avrupa Hristiyanlığı harekete geçer. “1490 yılının sonlarına doğru Katolik Krallar Yahudilerin kovulma kararnamelelerini imzalamaya başlamışlardır.”⁴³⁹ Katolik Kilisesi için bu durum; “Hristiyanlığın kendi köklerini reddetmesi içinde bulunmaz bir fırsattı.”⁴⁴⁰ 1572’de çıkartılan “kan saflığı” denilen bir yasa, “marrano” ların önemli veya yetkili görevlere gelmelerini engelleyerek, “eski Hristiyanlar” la evlenmelerini yasaklamıştır”. Artık Yahudilere, İspanya’dan gitme dışında hiçbir seçenek bırakılmamıştır.

1492 yılı simgesel olarak Hristiyanlığın Avrupalılaşması ile başlamaktadır; Hristiyanlık “devlet dini” bahsedilmesinden önce “Kıta dini” olarak anılmaya başlamıştır.”⁴⁴¹ Bu, Katolik Hristiyan inancının narinliğinden kaynaklanmaktadır. Kilise, kendine karşı yönelebilecek bir tehdide karşı koruyucu bir önlem almıştır. Bu tehdit; “Hristiyanlığın her şeyden önce Avrupa’dan kaynaklanan siyasal bir güç olmasını kabul etmeyenlerin tehdidi; Hristiyanlığın Doğu’dan gelen çağrının yeniden taşıyıcısı olmasını temenni edenlerin tehdidir.”⁴⁴² Kilise, ancak onu küçümseyen Batılı krallardan daha Avrupalı hale gelirse, tektanrıcılığa sahip çıkabileceğini, Hristiyanlığı bir Roma dini haline getirirse, dünyanın merkezini Kudüs’ten Roma’ya taşıyabileceğini

⁴³⁵Jacques Attali a.g.e., s.41.

⁴³⁶Jacques Attali, a.g.e., s.40.

⁴³⁷Jacques Attali, a.g.e., s.41.

⁴³⁸ Jacques Attali, a.g.e., s.42.

⁴³⁹Jacques Attali, a.g.e., s.142.

⁴⁴⁰ Jacques Attali, a.g.e., s.48.

⁴⁴¹ Jacques Attali, a.g.e. s.142.

⁴⁴²Jacques Attali, a.g.e., s.159.

düşünmüştür. Bunun için de öncelikle, Müslüman egemenliğinde bulunan Bizans'ın bütün alışkanlıklarını reddetmesi gerekmektedir.

Avrupa, Colombus'un Amerika kıtasını keşfetmesi ile Hristiyanlığın emrine amade *yeni adam*'ı yaratmak için ikinci fırsatı elde eder. Böylece kendine rakip iki tektanrıcılıktan kurtulmuş ve laik kültür tarafından kirletilmemiş insanlarla, el değmemiş bir kıtaya sahiplenmeye hazırlanmaktaydı. Bu Katolik Kilisesi için bulunmaz bir fırsattır. Yeni insanı oluşturmak için öncelikle geçmişten kurtulmak gerekmektedir. *"Yahudilik, Kilise 'ye göre geçmiştir, varlığı ile Tanrı'nın Romalı, ardından da İspanyol olmadan önce Babilli, sonra Filistinli olduğunu hatırlatan öznedir."*⁴⁴³ Can sıkıcı bu mirastan kurtulmak için Avrupalılar, okyanuslar ötesinde ki Kızılderilileri zorla Hristiyanlaştırmaya çalışmış böylece, *ideal insanı*, Doğu'daki köklerinden koparak yeniden oluşturmaya çalışmıştır.

Alfred Weber'e göre *"Batı uygarlığı 'da tıpkı, İslam uygarlığı gibi 'türemiş bir uygarlık', ikinci dereceden bir uygarlıktır; buna aşılarmış uygarlık da denilebilir."*⁴⁴⁴ Hristiyan Kilisesi, Yunan-Roma uygarlığının yıkılması sonucu ortaya çıkan toplumsal çalkantılar içinde doğdu. Kilisesinin aynı zamanda Yahudi ve Zerdüş kökenleri de bulunmaktaydı. Bu kökler, *"Yunan-Roma uygarlığının 'kardeşi' olan Suriye uygarlığının içinde büyümüştü"*⁴⁴⁵ Bu zaman diliminde Batı Avrupa Hristiyanlığı; *"Avrupa düşüncesinin ve onu meydana getiren akılcı düşüncenin esas oluşturucusu olmuştur."*⁴⁴⁶ Batı uygarlığı aydınlanma çağında yakaladığı ivmeyi daha çok, değişik kültürleri sentezleyebilme gücünden almıştır.

Batı uygarlığının türemiş bir uygarlık olduğuna dair iki kelime herkes için açıklayıcı olacaktır; *"Jesus Christ" Bu kelimeler, Hristiyanlığın doğduğu Yunan-Roma ve Suriye uygarlığının karşılaşmasının tanıklıklarıdır. "Jesus" Sami dilinin üçüncü tekil eylemi iken "Christ" Yunanca bir ortaç eylemidir. Bu iki kelime, Hristiyanlığın bu iki kültürün birleşmesinden doğduğunu kanıtlamaktadır"*⁴⁴⁷ Hristiyanlık, tıpkı inançlar gibi tarihsel olarak, Yunan-Roma uygarlığı ile çağdaşlarının karşılaşması sonucunda ortaya çıkmıştır.

Fernand Braudel'e göre Akdeniz tarihinin, uzun girdaplarında üç uygarlık önümüze çıkmaktadır. Bu uygarlıklar; *"İlki Batı, buna Hristiyanlık'ta diyebiliriz, önce Latin ardından Katolik olan bu dünyanın merkezi Roma'dır. İkincisi İslam dünyasıdır, bir ucu Fas'ta diğer ucu Hint Okyanusu'ndan, Güneydoğu Asya'ya kadar uzanmaktadır. Üçüncü uygarlık ise bugün çok yüzünü göstermeyen Yunan dünyası, Ortodoks dünyasıdır."*⁴⁴⁸ Doğu ve Batı arasındaki karşılaşmalar Maalouf için hep, ilgi çekici olmuştur. *Işık Bahçeleri*'nde Mani'nin öyküsü ile başlattığı bu karşılaşmalar, *Doğu'dan Uzakta* adlı romanı ile 20. yüzyılın başlarına kadar getirmiştir.

⁴⁴³Jacques Attali, *a.g.e.*, s.264.

⁴⁴⁴Fernand Braudel, *a.g.e.*, s.102.

⁴⁴⁵Arnold J.Toynbee, *a.g.e.*, s.196.

⁴⁴⁶Fernand Braudel, *a.g.e.*, s.375-376.

⁴⁴⁷Arnold J.Toynbee, *a.g.e.*, s.185.

⁴⁴⁸Fernand Braudel, *a.g.e.*, s.98.

Mezopotamya'dan İran'a, Lübnan'dan Ceneviz'e, Londra'ya kadar uzanan coğrafya 'da hep kültürlerin etkileşim süreci üzerine durmuştur. Akdeniz başta Roma ve Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere birçok uygarlık tarafından birleştirilmeye çalışılmıştır. İnsanlığın da en eski medeniyet merkezlerinden biri olan bu havza, çok kültürlülük özelliği ile önemini korumaya devam etmektedir.

c) Uygarlık Tarihinin Avrupa Merkezci Klasik Öyküsü

Uygarlık tarihi anlatılırken, genellikle Doğu uygarlıklarının katkısı önemsizlenerek, Batı merkezli bir tarih inşa edilmeye çalışılmıştır. Batı merkezli tarih anlayışının temeli olarak düşünülen Yunan-Roma tarihi Avrupa'da *"tamamlanmış"* bir bütün olarak görülmektedir.⁴⁴⁹ Klasik Batı eğitiminde; genel olarak Yunan-Roma toplumunun yok oluşuyla, Avrupa uygarlığının doğumu arasında bir süreklilik olduğu ve bu iki kültürün birbirini tamamladığı anlayışı hâkimdir.

Klasik öykü, 2000 yılın başlarına kadar uzanır. Bu dönemde denizci yetiştiren, gemi yapan iki bölge ortaya çıkmaktadır: Lübnan kıyıları ve Ege adaları. Buralarda Fenikelilerin ve Yunanlıların ataları yaşamaktaydılar. Ege ve Anadolu kıyılarında, yaşayan bu insanlar kuşkusuz ticaretin ilk adımlarının atıldığı bu Akdeniz uygarlığını ortaya çıkartırlar. *"Bu uygarlıkların bir kısmı Mısır, Mezopotamya, Hititlerin Anadolu'su gibi imparatorluklar, kimisi gücünü kentlerden alan Suriye ve Lübnan kıyıları, Girit ve daha sonraları Miken gibi deniz uygarlıklarıdır. Âmâ bunların hepsi birbiriyle ilişki halindedirler."*⁴⁵⁰ Şehir devletlerinin yaşamını ve sanatını Yunan kültüründen alan Fenikeliler bunu kısa zamanda bütün Akdeniz havzasına yaymışlardır. Egemen etkiyi benimsemek ve bunu yaygınlaştırmak, Fenike kolonilerinden bir gelenek durumundaydı.

İ.Ö.8 yy 'da Yakındoğu büyük bir bolluk dönemine girer. *"Başta Fenike ve Yunan limanlarındaki hareket ticarete büyük bir zenginlik katmış, bu siteler gemiler ve gemicileri ile Batı Akdeniz'i yeniden biçimlendirmişlerdir."*⁴⁵¹ Akdeniz'in tam ortasında yer alan İtalya bu dönemde özel bir yazığıya sahiptir; *"Denizin orta eksenini odur ve kim ne derse desin, İtalya her zaman bir yüzüyle Batı'ya, bir yüzüyle de Doğu'ya dönüktür. Zenginliğini uzun zaman buradan sağlamamış mıdır?"*⁴⁵² İtalya'nın Akdeniz'in tam ortasındaki coğrafi konumu ileriki süreçte, Roma İmparatorluğunun güçlenmesinde belirleyici bir faktör durumuna gelecektir. *"Atina, Saparta ve diğer Yunan kolonilerinin geleneklerine sahip çıkan Roma evrensel bir bakış açısını koruyarak*

⁴⁴⁹Arnold J.Toynbee, *a.g.e.*, s.10

⁴⁵⁰Fernand Braudel, *a.g.e.*, s.60

⁴⁵¹Fernand Braudel, *a.g.e.*, s.68

⁴⁵²Fernand Braudel, *a.g.e.*, s.16

Yunan-Roma dünyasını tek bir ülke haline getirmeyi başarır"⁴⁵³ Klasik Batı tarih anlayışı, böylece Antik Yunan ve Roma uygarlıklarını kurucu birer uygarlık olarak ön plana almıştır.

Başlangıçta bir şehir devleti olarak kurulan, Roma denizlerde en büyük rakibi olarak gördüğü Fenike kolonilerinden Kartaca'yı yok ederek, önemli bir düşmandan kurtulmuştur. Bu arada, *"Yunanlıların ve Fenikelilerin fazla önemsemedikleri İtalya, Galya ve İspanya kıyılarındaki kolonilerde yaşayan halkları da Roma, fethedip egemenliği altına aldı."*⁴⁵⁴ Roma'yı harekete geçiren şey, kuşkusuz önce nüfus artışı ve buna bağlı olarak toprak edinme hırsı oldu. Bununla birlikte ileriki dönemlerde Roma'nın temelini atacak olan aristokrat aileler de kendilerini belli etmeye başladılar.

Roma'nın bu aristokrat egemen aileler, *"Helen Kültürünü yakından tanıyan, Büyük İskender'in fetihlerinden sonra kurulmuş Doğu Akdeniz krallıklarından gelen çeşitli telkinleri yorumlayabilecek güçlü ailelerdi"*.⁴⁵⁵ Roma'nın yükselişi de, fetihlerin artması ve sınırların genişlemesiyle birlikte bu ailelerin, teşkilatlanma konusunda daha önceden edindikleri bu deneyimler olmuştur.

Roma'nın yükselişiyle ilgili düşünce hayatının oluşumuna dair farklı görüşler bulunmaktadır. Bunların arasında James Frazer'e göre; Yunan ve Roma uygarlığı kişinin topluma, vatandaşın devlete bağlılığı üzerine kurulmuştur. Ulusun güvenliğini, sağlamak gerek bu dünyada gerekse gelecek bir dünyada devlet'in en büyük görev sayılırdı. Çocukluktan beri bu idealle yetiştirilen Romalılar, hayatlarını halk hizmetine ve ortak çıkarlarına, adanmışlar ve bunu gerçekleştirmedikleri zaman kendi çıkarlarını ülkelerinin çıkarlarına feda etmişleridir. Bu düşünce tarzı, hayatının tek amacını Tanrı'ya yakınlaşmak ve ruhun kurtuluşu olduğunu söyleyen Doğulu dinlerin ortaya çıkışıyla değerlerini yitirmişlerdir. Dindarlar, dünya hayatını, gittikçe, küçümsemeye başladılar. *"Dünyadan el etek çekmiş, cennet düşüncesinin coşku durumuna ulaşmış aziz ve münzevi tipi, ülkesi için ölmeye hazır yurtsever ve kahraman insan olma idealinin yerini alarak, toplumun en yüksek ideali biçimine geldi."*⁴⁵⁶

Batı ile Doğu düşünce hayatı arasında ki temel farklılıklarda bu şekilde oluşmaya başlamıştır. Yunan-Roma uygarlığı, bu bakımdan yarattığı günümüzün Avrupa uygarlığı ile çağdaş bir yapıya sahiptir; *"Thukydides'in dünyasıyla, günümüz dünyası, felsefi anlamda "çağdaş" bir özelliğe sahiptir. Bu Klasik Batı uygarlığının bir anlamda Eski Yunan uygarlığında köklerini bulma isteği idi. Bir şekilde burada da doğulu köklerinden kendini kurtarmış sayacaktı."*⁴⁵⁷ Batı ilk kurulduğu andan beri moderndi, Doğu ise yapısı gereği her zaman çağ dışıydı. Batı merkezli tarih anlayışının temel iddiası burada ortaya çıkmaktaydı.

⁴⁵³Arnold J.Toynbee, *a.g.e.*, s.11.

⁴⁵⁴Fernand Braudel, *a.g.e.*, s.79.

⁴⁵⁵Fernand Braudel, *a.g.e.*, s.9.

⁴⁵⁶Arnold J.Toynbee, *a.g.e.*, s.191-192.

⁴⁵⁷Arnold J.Toynbee, *a.g.e.*, s.13.

Batı uygarlığı ancak 1914 yılında, dünyaya karşı üstünlüğünü kabul ettirmeye başlamıştır. Şimdiye kadar hiçbir uygarlık Batı uygarlığı kadar doğdukları yerin dışına yayılma ve üstünlüklerini kabul ettirmeyi başaramamıştır. Ortaçağ'da Bizans'ta boy veren Ortodoks Batı uygarlığı Ruslar tarafından Pasifik'e kadar götürülmüş, fakat yine de Batı'nın etkisinden kurtulamamıştır. İslam uygarlığı Ortadoğu'dan, Asya'ya, Orta-Afrika'dan, Fas'a uzanmış, fakat Atlantik kıyılarına kadar yayılamamıştır. Zamanla Avrupa'daki gücünü de kaybedecektir. Eski Yunan ve Roma Uygarlığı, siyasal sömürgelerini Kuzey-Batı Avrupa'ya kadar uzatırken, sanatsal gücünü Hindistan'a ve Uzakdoğu'ya kadar yaygınlaştırmayı başarmıştır. Eski Hint Uygarlığı inançlarını, sanatını, ticaretini, kolonilerini Uzakdoğu'ya, Hint adalarına kadar yaymış, fakat Batı uygarlığına hiç dokunamamıştır. Sümer uygarlığı etkisini İndus vadisinden Hazar Denizinin güney doğusuna kadar yaymıştı. Çin ve Mısır uygarlıkları için de aynı şeyi ifade edebiliriz.⁴⁵⁸ Kültürel, ekonomik ve siyasi değerleri ile dünyayı hâkimiyeti altına almaya başaran tek uygarlık Batı uygarlığı olmuştur

Batı uygarlığı bu başarısını elde edene kadar, iki başarısız deneme gerçekleştirmiştir; *"Bunlardan birincisi, Ortaçağ'da Akdeniz'e doğru yapılan, Haçlı seferleridir. İkinci deneme, XVI. yüzyılda İspanyolların ve Portekizlilerin başlattığı keşiflerdir."*⁴⁵⁹ Batı dünyasının, oluşturduğu hegemonyaya rağmen, insanlığın ortak geleceği konusunda köklü sorunların çözilememesi, farklı itirazları da beraberinde getirmiştir. Günümüzde medeniyetler arasında barışın sağlanamamasının bir nedeni de Batı merkezli bu anlayış olarak görülmüştür. Maaoluf, Avrupa merkezli tarih ve kültürel anlayışın eksikliklerini görmüş ve bunun günümüz dünyasında çok da bir karşılığının olmadığını belirtmiştir.

d) Antik Ortadoğu'dan, Mezopotamya, Yunan ve Roma'ya-Âmin Maalouf'un Öyküsü

Maalouf'un tarihi romanlarında, kültürler, kentler ve coğrafyalar birbirine bağlıdır. Her uygarlık bir diğerini etkiler; zaten *"Avrupa, Asya'nın bir yarımadasıdır"*⁴⁶⁰ Hiçbir uygarlık sadece kendi değerleri ile var olmamıştır. Coğrafyaların birbirine bağlandığı gibi, inançlar ve değerler de birbirine bağlanmıştır. Uygarlıkların birbirine değdiği yerde büyük dinler doğmuştur. *"Suriye ve Babil uygarlıklarının etkileşiminden, Yahudilik ve Zerdüştlük; Suriye ve Yunan uygarlıklarının etkileşiminden, Hristiyanlık ve İslam; Hint ve Yunan uygarlıklarının etkileşiminden, Budizm ve Hinduizm gibi inançlar ortaya çıkmıştır."*⁴⁶¹ Bu inançlar insanlığın seçkin ruhları tarafından yayılmışlardır; *"Konfüçyüs ve Lao-tse, Buddha, Yahuda, Zerdüşt ve Sokrates'i bu seçkinler arasında sayabiliriz. Âmâ bu seçkin ruhların hiçbirisi bu gün yaşayan beş uygarlığın içinde yer*

⁴⁵⁸Arnold J.Toynbee, *a.g.e.*, s.90.

⁴⁵⁹ Arnold J.Toynbee, *a.g.e.*, s.90.

⁴⁶⁰Fernand Braudel, *a.g.e.*, s.34 .

⁴⁶¹Arnold J.Toynbee, *a.g.e.*, s.138.

alamamaktadırlar."⁴⁶² Bu uygarlıklar zamanla devingen yapılarını kaybetmişler ve Antik uygarlıklar olarak tarihte yerlerini almışlardır.

Braudel'e göre, uygarlıklar çok, ama çok uzun süreli gerçeklerdir; "*Uygarlıklar aynı zamanda coğrafyalarla belirlenmiş mekâna sıkı sıkıya bağlıdır.*"⁴⁶³ Uygarlıklar arasındaki temas, önemli dönemeçlerin de kapısını aralamıştır. "*Fenike uzak denizleri ele geçirmek için "Yunan" denizciliğinin zayıfladığı dönemden yararlanır. Demek ki Yunanlılardan önce "karanlık yüzyıllar" çağında, Batı ilk olarak "Doğulularca" fethedilmiştir.*"⁴⁶⁴ Doğu Akdeniz havzasında biriken kültürel doku, böylece kısa zamanda, İtalya, İspanya ve Batı'daki diğer kolonilere de geçer. Âmin Maalouf'un bahsettiği *Doğu'nun Limanları* bu an da ışımaya başlar. Limanları birbirine bağlayan gezgin tüccarlardır. "*Felsefe tüccarlardan doğmaktadır. Bilim ve ticaretten doğmaktadır.*"⁴⁶⁵ Bu nedenle, Maalouf'un romanlarında gezginlere ve tüccarlara kültürlerin taşıyıcıları olarak özel bir yer ayrılmaktadır.

Doğu Akdeniz uygarlıkları güçlenirken, Fenike yaşamının merkezi, her iki Akdeniz'in birleşme noktası olan Kartaca'ya kaymıştır. Fenike uygarlığı burada büyümüştür. Tıpkı, "*Avrupa uygarlığının sonradan Amerika'da devam etmesi gibi.*"⁴⁶⁶ İÖ. 146 yılında Kartaca'nın, Romalılar tarafından yağmalanıp ortadan kaldırılması yeni bir imparatorluğun yükselişini sağlamıştır.

Roma İmparatorluğu, Kartaca şehrinin siyasi, ticari temelleri üzerine kurulmuştur. Roma İmparatorluğu zamanla batıda ve doğuda bir yandan Ren ile Tuna engellerine, diğer yanda da Britanya adalarına kadar genişlerken fethettiği bölgeleri kendi değerleri ile yeniden yoğurur. Avrupa uygarlığı ise; "*Roma imparatorluğunun düşüşünden sonra ortaya çıkmıştır; bunlar ağacın yeni dalları ve katmanlarıdır. Ortaçağ Avrupası, Roma dünyasını, kilise kurarak, misyoner yollayarak, yeniden kolonileştirmiştir.*"⁴⁶⁷ Katolik Kilisesi bu nedenle, doğudaki köklerinden kurtulmaya çalışmıştır.

Uygarlık süreklilik demektir. Bir "*uygarlık değiştiği zaman –hatta bu değişiklik yeni bir dinin getirdiği derin bir değişiklik de olsa –kendi içinde yaşamaya devam eder ve özünü oluşturan eski değerleri içine sindirir*".⁴⁶⁸ Hristiyan dünyası bunu başarmıştır. İslamiyet ise Yakındoğu'dur. "*Doğu Akdeniz Uygarlıklarının inanılmaz büyüklükte mirasını kendinde toplamıştır.*"⁴⁶⁹ Yakındoğu mirasının günümüze kadar taşınıp taşınmadığı, değerinin ne kadar anlaşıldığı bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Bu mirasın yeterince değerlendirilmesi, İslam dünyasının da önünü açacaktır.

⁴⁶²Arnold J.Toynbee, *a.g.e.*, s.134.

⁴⁶³Fernand Braudel, *a.g.e.*,s .104.

⁴⁶⁴Fernand Braudel, *a.g.e.*, s.70.

⁴⁶⁵Jacques Attali *a.g.e.*, s.48.

⁴⁶⁶Fernand Braudel, *a.g.e.*, s.72.

⁴⁶⁷Fernand Braudel,*a.g.*, ,s.394.

⁴⁶⁸Fernand Braudel, *a.g.e.*, s.99.

⁴⁶⁹Fernand Braudel, *a.g.e.*, s.100.

Hristiyan dünyası Hristiyanlığın bir ürünüdür fakat Hristiyanlık Avrupa'da ortaya çıkmamış başka bir uygarlığın, İslamiyet'in sınırları içinde doğmuştur. Batılı Hristiyanlar, dinlerinin ortaya çıktığı, Filistin'i Müslümanlardan almak için, Haçlı seferlerini başlattılar. Başarılı olsalardı, Hristiyan dünyası Asya'nın içlerine kadar uzanacaktı. Ne var ki, bu seferler başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen; *"Hristiyan dünyası günümüzü kadar yaşayan beş uygarlıktan(Ortodoks dünyası-Rusya, İslam, Hint, Uzakdoğu/Çin) biri olarak kabul edilmektedir."*⁴⁷⁰ Bu kendilerini dönüştürebilme gücünden kaynaklanmıştır.

Toplumların kendilerini dönüştürebilme gücü, toplum içerisinde değişime açık ılımlı kesim ile gelenek ve göreneklere bağlı kalan muhafazakâr kesim arasındaki mücadeleye göre değişmiştir. Bunun önemli bir tarihsel tabanı bulunmaktadır. M.S.1 ve 2. yy'larda Helenizm'in etkisi altında kalan Yahudiler, İranlılar ve Mısırlılar iki parçaya bölündüler. Bir kısmı "Zealot" oldu, bir kısmı da "Herodian"; *"Zealot" bilinmeyenlerden kaçan, yabani; yabancı birisi ile karşılaştığında kendisinden daha üstün taktiklerle savaşa girdiğinde ve kendi durumu kötüye gittiğinde, kendi savaş tekniğini titiz bir şekilde uygulayan ve bunda ısrar eden insandır "Zealot"luk, dış bir zorlamayla eskinin diriltilmesidir"*⁴⁷¹ Orta Arabistan'da Vahhabi'leri, İslam dünyasında bunların çağdaş örneği olarak verebiliriz.

"Herodian" ise bilinmeyenlerin yarattığı tehlikelerden korunmak için en etkili yöntemin onun sırrını keşfetmekte olduğunu gören ona göre hareket eden insandır; *"Kendisinden daha iyi silahlanmış olan insanlarla karşılaştığında geleneksel savaş tekniğini bir yere bırakarak düşmanın taktik ve silahlarıyla savaşmayı öğrenen insandır. İslam dünyasında "Zealot"luğun kaleleri olan vahalar, bütünüyle ulaşılamayacak olan yerlerdedir."*⁴⁷² İslam dünyasının "Herodian"lığın yeşerdiği alanlar ise, büyük ticaret yollarının geçtiği limanlar, kıyı şehirleri; İstanbul Boğazından, Süveyş Kanalı'na kadar olan bölgelerdir. Doğu kültürünün Batı'ya aktarılmasını sağlayan ülkeler de bunlardır. Maalouf, *Doğudan Uzakta, Yolların Başlangıcı, Doğunun Limanları* gibi romanlarına bu iki ülkeye Mısır ve Türkiye'ye özel bir yer ayırmıştır. Hemen hemen bütün kitaplarında bu iki ülkeden bir şekilde bahsetmektedir.

Arnold J.Toynbee'de, Mısır ve Türkiye'yi *"kendi toplumlarında yarattıkları dönüşümler ile İslam dünyasında "Herodian" lığın öncülerinden saymaktadır."*⁴⁷³ Bu noktada "Herodian" lığın iki zayıflığı öne çıkmıştır. Birincisi, *"Herodian"lığın öykünmecisi yapısı, diğeri ise bu yolu seçenlerden ancak ufak bir azınlığın kurtuluşa varabileceği gerçeğidir"*⁴⁷⁴ Yine de yok olmaya yüz tutmuş bir gelenek olan; *"Zealot",ölmüş bir uygarlığın kalıntısı durumuna gelirken,"Herodian" yok olmaktan*

⁴⁷⁰Arnold J.Toynbee, *a.g.e.*, s.134.

⁴⁷¹Arnold J.Toynbee, *a.g.e.*, s.161.

⁴⁷²Arnold J.Toynbee, *a.g.e.*, s.166.

⁴⁷³Arnold J.Toynbee, *a.g.e.*, s.167.

⁴⁷⁴Arnold J.Toynbee, *a.g.e.*, s.169.

kurtulup, esinlendiği toplumun içinde gittikçe kendi değerlerini kaybetmek ile karşı karşıyadır."⁴⁷⁵ Herodian'lar, zamanla bulundukları kültürün önemli yaratıcılarından biri haline gelmişlerdir. Bunlar arasında Eski Yahudiler'den olan (maranno)'lar; Montaigne, Spinoza, Encina, Freud, Marx, Joseph Nassi, sahip oldukları evrensel özellikleri ile Batı uygarlığının da önemli kilometre taşları arasında yer almışlardır.⁴⁷⁶ Maalouf'un eserlerinde de Akdeniz'in iki yakasını bir araya getirme isteği vardır. İspanya'da yaşayan Müslümanlar'ın hazin öyküsünü *Afrikalı Leo'da* anlatırken, Lübnan'da yaşayan bir Cenevizlinin öyküsünü de *Yüzüncü Ad* 'ta anlatmıştır.

Akdeniz, yaşamını sürdürmeye devam etmektedir. İçinde barındırdığı, Mezopotamya, Babil, Mısır, Doğu Akdeniz ve Roma kültürleri ile birlikte olabildiğince yaşadığı iç kavgalara, hesaplaşmalarla yüzleşerek, yaşam düzeyini yükseltmeye çalışmaktadır; *"Sanayileşmesini devam ettirerek, güçlükle parçaladığı sömürgecilik çemberi ortadan kaldırmaya çalışmaktadır."*⁴⁷⁷ Bu denizin güneyinde, Fas'tan Türkiye ve Irak'a kadar uzanan yakın doğu (öteki Akdeniz) yitirdiği ve gittikçe arası açılan zamanı yakalamaya çalışmaktadır. Avrupa uygarlığına, aslında onun da kendine ait bir parça olduğunu hatırlatarak, Akdeniz yaşamaya devam etmektedir.

⁴⁷⁵Arnold J.Toynbee, *a.g.e.*, s.170.

⁴⁷⁶Jacques Attali *a.g.e.*, s.266.

⁴⁷⁷Fernand Braudel, *a.g.e.*, s.116.

5. AMIN MAALOUF'TA ÜTOPYA VE DİSTOPYA

5.1. Âmin Maalouf'ta Distopya

Âmin Maalouf, tarihsel romanlarını daha çok yaratmak istediği ütopya ile anlamlandırmaya çalışır. Ütopya kavramı üzerinde kesin bir tanım olmamasına rağmen, genel olarak “arzunun imgeleri” ya da “umudun tasvirleri”⁴⁷⁸ olarak betimlenir. Batı’ya özgü edebi bir tür olarak ortaya çıkan ütopya; Rönesans hümanizminin önemli temsilcilerinden Thomas More tarafından 1516’da dile getirilmiştir. Grekçe iki kelimenin birleşiminden oluşan *Utopia*, “olmayan yer”, “bulunmayan mekân”, “hiçbir yer” gibi anlamlara da gelir.⁴⁷⁹ Ruth Levitas’a göre Ütopya; “mutlu yaşama yönelik imkânsız rüya”, “bir kaçış fantezisi”, “umutsuzca gerçek dışı” anlamlarına da gelmektedir.⁴⁸⁰ Gündelik hayatta ütopya, iki temel özelliği ile ortaya çıkar; “mevcut durumu eleştirmek ve değiştirmek.”⁴⁸¹ Böylece insanlığın daha iyi bir varoluşa duyulan arzusu ortaya çıkmıştır.

Distopya ve Anti-ütopya kavramları, ütopya kelimesinden türetilmiştir. Ütopyalarda nasıl mükemmel bir toplumun karakteristik özellikleri ön plana çıkartılmaya çalışılırken, distopya “iyi yerin”, ardına gizlenen “kötü yer” olarak öne çıkarılır.⁴⁸² Bilim ve teknolojinin, gündelik yaşamımıza kattığı olası tehlikeli sonuçlara kayıtsız kaldığımızda başımıza gelecek bir durum olarak öngörülür. Distopya, olumsuz olarak algılanan bir yer, kötü bir gelecek öngörüsü, mutsuz bir mekân, insanlığın başına gelebilecek bir felaket anlatısı olarak kabul edilir. Distopyalar, Aydınlanma geleneğinin vadettiği, bilim, modernleşme ve mutluluk hayalinin yok olması üzerine 20. yüzyılda ortaya çıkan totaliter rejimlere karşı bireyin başkaldırı çabası olarak ortaya çıkmıştır. George Orwell’in *1984* ve Huxley’in *Cesur Yeni Dünya’sı* bunun örnekleri arasındadır. 20. yüzyılda kaleme alınan distopyalar, kendi anti-ütopyalarını üreterek, toplumu uyarmaya çalışmış, bu anlamda, ütopyalara benzeyen bir tarza sahip olmuşlardır. Karl Popper’e göre; “ütopyacılık aslen politik bir tutumdur temelinde rasyonalist ve idealist düşünce yatar.”⁴⁸³ İdeal olan, mantıksal yapısı gereği, toplumun ihtiyaçlarına göre yeniden inşa edilmelidir. Yeniden inşa süreci, dolayısıyla yeni bir toplum mühendisliğini de ortaya çıkarır.

B.F.Skinner, liberallerin *laissez-faire* inançlarına değil, felsefi muhafazakârlıklarını öne çıkartarak, toplumsal çevreye müdahaleye karşı çıkan kişilere karşıdır; “Cemaat yaşamlarına yönelik devamlı bir müdahale söz konusu olmalıdır. Toplumsal denetimden, korkulmayıp, bilimin

⁴⁷⁸Hakan Çörekçioğlu, *Modernite ve Ütopya*, Sentez Yayınları, İstanbul 2015,s.13.

⁴⁷⁹Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*, s.23.

⁴⁸⁰Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*, s.15.

⁴⁸¹Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*, s.17.

⁴⁸²Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*,s.28.

⁴⁸³Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*,s.33.

*ilerlemesi için insan gücüne sınırsız bir güven duyulmalıdır.”*⁴⁸⁴ Skinner, aile, çocuk eğitimi, iş örgütlenmesi gibi birçok alanda bu sürecin bireysel kaprislere bırakılmadan, bilinçli bir tasarım ile çevrenin denetlenmesinin en mantıklı yol olduğunu belirtir. Skinner için, denetim ve hayatta kalma isteği adeta iç içe geçmiştir. Hayatta kalma bir kültürün nihayetinde gerçekleştirebileceği en önemli değerdir, bunun içinde toplum denetleyicilerine ihtiyacımız vardır; “*Yönetim teknolojisi ilerledikçe, nasıl olsa yönetenlerin kararına daha az şey bırakılır. Sonunda, planlamacılara hiç ihtiyacımız kalmayacak, idareciler yeterli olacaktır.*”⁴⁸⁵ Aydınlardan oluşacak bir kurul bu görevi yerine getirebilecektir.

Âmin Maalouf,1992 yılında yayınladığı *Beatrice'den Sonra Birinci Yüzyıl* romanında, dünyayı felakete sürükleyecek bir distopya ortaya koymuştur. 1900'lü yılların sonunda Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile insanlığa sonsuz bir refah dönemi vaat edilir. Bilimin uluslararası alanda, ticari kullanımı tam tersi durumlara neden olur. Az gelişmiş ülkelerde, Ortadoğu ve Uzakdoğu ülkelerinde, yeni doğan çocukların büyük kısmı erkek doğmaktadır. Buradaki geleneksel aile yapısının kız çocuklarının doğmasını istememesi, sadece erkek çocukların doğumunu sağlayan yeni bir hap bulunmasını sağlamıştır. Erkeklerin üstün olduğuna inanılması, bu toplumların giderek üreyememelerine ve yok olup gitme tehlikesi yaşamaya başlamalarına neden olacaktır.

Batılı bilim adamları da bu durumu, az gelişmiş ülkeleri kontrol altına alabilecekleri bir seçenek olarak görmektedirler. Az gelişmiş güney ülkelerinde başlayan bu yönelim, zamanla zengin kuzey ülkelerine de sıçramaya başlar. Bunda en kazançlı olan ise bu maddeyi üreten şirkettir. Bundan müthiş bir servet kazanır. Bilimsel kaygıların yerine, ticari hırsın ortaya çıkması, dünyayı gittikçe daha büyük bir felakete doğru sürükleyecektir. Gerilimin artması, toplumların geleceğinin tehlikeye düşmesi, bazı yetkililer arasında kızların kitlesel olarak güneyden, kuzeye aktarılması fikrini ortaya çıkartır.

Uluslararasıdaki bu güvensizlik, göç hareketleri büyük öfke patlamalarını da beraberinde getirmektedir. İsyan girişimleri, Avrupa kentlerine de sıçrar. Yeni bir hırçın nesil ortaya çıkmıştır. Artık bunu önlemek nerdeyse imkânsızdır. Elleri sopalar ve bıçaklar, tabanca ve tüfeklerle şehirlerin yağmalanması, ırza geçmeler, işkenceler, yıkımlar birbirini izler. Ortada tam bir cehennem tablosu vardır. Geleceğini tehdit altında gören uluslar öfkelerini, yağmalayarak harekete geçirmişlerdir. Kuzey ektiğini biçmiştir. Bu durum kuzey ülkelerinin de kendi içine kapanmasına ve daha fazla muhafazakârlaşmasına neden olur. Yaşanan çağ artık

⁴⁸⁴Krishan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*, Çev: Ali Galip, Kalkedon Yayınları, İstanbul.2006, s.578.

⁴⁸⁵Krishan Kumar, *a.g.e.*, s.583.

“yüzyıllık delilik, yüzyıldır.”⁴⁸⁶ Bu tam bir distopya’dır. Ulusların birbirini boğazlamak zorunda olduğu kara bir ütopya ortaya çıkmıştır.

Buna karşın Âmin Maalouf, yaşadığımız yüzyılı kurtarabilmek için, geleceğimizi de yeniden kurgulamamız gerektiğini hatırlatır. Bunun için de *Bilgeler Şebekesi* adı altında dünya ülkelerinin tamamını sorumluluk altına alabilecek bir denetleyiciler grubu oluşturulması gerektiğini söyler. İnsanların huzur içinde yaşlanabilmesi için, önceden kurgulanmış bir evrene ihtiyacımız var.

Maalouf, yaşadığımız çağda ulusların gittikçe birbirine karşı izlediği hoşgörüsüz ve ayırımçı politikaları, geleceği kısırlaştıran bir distopya olarak görür. Bunu engellemenin en iyi yolu, ulusların birbirlerine karşı duydukları önyargıyı ve sığındıkları cemaat politikalarını kırmaktır. Bunun içinde Karl Popper’in öne sürdüğü gibi ideal olan, mantıksal yapısı gereği, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeniden inşa edilmelidir. Bu da Skinner’in belirttiği gibi geleneksel toplumların, yaşantılarına bilinçli bir şekilde, yapılacak müdahalelerle gerçekleşebilir. Yaşadığımız çağın karanlığından kurtulabilmek için, bilimin ışığında ilerleyen, hoşgörülü, evrensel değerlere inanan bir insanlık inancına ihtiyacımız olacaktır.

5.2. Romanlarındaki Gelecek Kurgusu

Âmin Maalouf, Lübnanlı bir yazar olarak, 1975 yılında Ortadoğu’dan Fransa’ya göç etmek zorunda kalmıştır. Onu Lübnan’dan uzaklaştıran olay, Ortadoğu’daki iç çekişmelerdir. Bu gerginliklerin birinci nedeni; Lübnan’ın sosyal yapısıdır. Lübnan’da yaşayan Hristiyan halkın büyük bir kısmı, İsrail’in bir devlet olarak ortaya çıkmasına fazla ses çıkartmamıştır. Arap dünyasının, İsrail’e karşı gösterdiği tepkilere uzak durmuş, kendi topraklarının, İsrail devletine karşı gerçekleştirilecek saldırılarda kullanılmasına izin vermek istememiştir. İkinci neden ise; 1948-49 Arap-İsrail savaşında 150.000 kadar Filistin mültecisi, Lübnan’a sığınmak zorunda kalır. FKÖ ve El-Fetih örgütlerinin, Filistinli mülteciler arasında gerçekleştirdikleri siyasi faaliyetler, Lübnan hükümetinin tepkilerine neden olmuştur.⁴⁸⁷ Lübnan sosyal yapısı ile karakteristik unsurlar taşımaktadır. Lübnan halkı, iki büyük dinin, Hristiyanlığın ve Müslümanlığın, toplam 22 mezhebine bölünmüş bir durumdadır.⁴⁸⁸ Diğer yandan, sosyal yapı olarak bu dönemlerde halen feodalite tam anlamıyla çözülmemiş, derebeyleri veya ağaların çevresinde kümelenmeler devam etmektedir.

⁴⁸⁶ Âmin Maalouf, *Beatrice’ten Sonra Birinci Yüzyıl*, Çev. Orçun Türkay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s.162.

⁴⁸⁷ Fahir Armaoğlu *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989, s.487.

⁴⁸⁸ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.491.

Mısır lideri Nasır'ın Arap Milliyetçi politikaları, 1975 yılında, Lübnan'da Müslüman Arapları da etkilemeye başlar. Nüfus sayımı yapılmamasına rağmen, nüfus çoğunluğunun, Lübnan'da Müslümanların tarafına geçtiği iddia edilmeye başlar. Yüzbinlerce Filistinli mültecinin, Lübnan'a yerleşmesi, el-Fetih ve FKÖ'nün Lübnan'da yürüttüğü siyasi faaliyetler sorunların büyümesine neden olur.⁴⁸⁹ Lübnan'da dengeler sarsılmaya başlamıştır.

Bütün bu faktörler, Lübnan'daki dengelerin sarsılmasına ve iç karışıklıklara neden olur. 1975 yılında Sayda' da başlayan çatışmalar, kısa zamanda bir iç savaşa dönüşür. Hristiyan-Müslüman gerginliğine dönüşen bu çatışmalarda ilk beş gün içerisinde sivil halktan 18 kişi yaşamını yitirir.⁴⁹⁰ Hristiyan ve Müslüman liderler karşılıklı olarak birbirini suçlar. Başta Beyrut olmak üzere, büyük şehirlere sıçrayan çatışmalara, mülteci kampları da dâhil olur. Hükümetler birbirinin arkasından istifa eder. 13 Nisan'dan 6 Temmuz'a kadar olan süreçte 2.314 kişi ölmüş ve 16.441 kişi yaralanmıştır.⁴⁹¹ Bu çatışmalar, Lübnan İç Savaşına ve Suriye'nin Lübnan'a müdahalesine dönüşür.

Âmin Maalouf'un doğup büyüdüğü Lübnan bir halklar mozaikidir. Onun oradan uzaklaşmasının nedeni de, bu halklar mozaikinin parçalanması ve gittikçe dinler, diller ve farklı inançlar arasında çatışmaların başlamasıydı. Oysa tarih bize yüzyıllar boyunca farklı uygarlıkların kardeşçe bir arada yaşayabileceğini göstermiştir. Maalouf'un arayışı da bu gerçeği ortaya koyabilmektir. Etnik, dinsel aidiyet duygusuna karşı, çoğul kimliklerimizi öne çıkartmamız gerekir.⁴⁹² March Bloch'un dediği gibi bu yazılacak tarih, "*hiçbir yerde yazılı değilse*", "*insanlar babalarından çok, zamanlarının çocuğu ise*"⁴⁹³ yeniden kurgulanabilir.

Afrikalı Leo adlı romanında, kahraman tam da öyle biridir. "*Ben, Hasan, tartıcıbaşı Muhammed'in oğlu, ben Giovanni Leone de Medici; bir berberin sünnet ettiği, bir papanın vaftiz ettiği ben. Şimdi Afrikalı diye anılıyorum, ama Afrikalı değilim, Avrupalı da Arabistanlı da değilim*"⁴⁹⁴ Yaşananlar Endülü's'ün son zamanlarında gerçekleşir. Bütün dillerin konuşulduğu, halkların iç içe geçtiği, Arapça, Türkçe, İbranice ve Latincenin sokaklarda konuşulduğu, mutluluk dönemleridir. "*Bu birliktelik sekiz yüz yıl boyunca Granada'nın bilgi ve kültürüyle yeryüzünü aydınlatmasını sağlar*".⁴⁹⁵ Endülü's'ün düşüşü sadece İslam medeniyeti için değil, Batı uygarlığı için de büyük bir kayıp olacaktır. *Semerkant* romanında da, Maalouf birbirinin içine geçen doğu ve batı uygarlıklarının kesişme anından bahseder. "*Titanic'te Rubaiyat! Doğu'nun çiçeği, Batı'nın*

⁴⁸⁹Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.514.

⁴⁹⁰Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.515.

⁴⁹¹Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.517.

⁴⁹²Amin Maalouf, *Ölümçül Kimlikler*, Çev. Aysel Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.2015, s.33

⁴⁹³Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.86.

⁴⁹⁴Âmin Maalouf, *Afrikalı Leo*, Çev. Sevim Raşa, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2016, s.11.

⁴⁹⁵Âmin Maalouf, *a.g.e.*, s.59.

*çiçekliğinde! Ey Hayyam! Yaşadığımız bu güzel anı görebilseydin!”*⁴⁹⁶ İki kültürün bir araya gelmesi, mutlu anlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır.

1993'te yayımlanan *Tanios Kayası* 'da benzeri bir şekilde Doğu ve Batı uyarlıklarının kaynaşma noktalarından birine denk gelir; *“Buna karşılık Fransızlar Mehmet Ali Paşa'yı Tanrı'nın bir lütfu olarak görüyorlar, Şark'ı miskinlikten kurtaracak ve Mısır'da, Fransa'yı model alan yeni bir devlet kuracak kişi olarak kabul ediyorlardı.”*⁴⁹⁷ Bu romanda Maalouf, Lübnan'ın tarihini; *“Doğu ve Batı uygarlıklarının kesiştiği bir Araf yeri olarak görmüştür.”*⁴⁹⁸ *Doğunun Limanları* adlı romanda, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma anlarındaki o özel noktayı, Tehcir 'den önce Ermeniler ile Türklerin belki de son kez bir arada bulunduğu, birlikte şarkı söyleyip birlikte eğlendikleri bir dönem ile başlar. Bir Türk baba ile bir Ermeni anneden doğan çocuğun öyküsü anlatılır.⁴⁹⁹ *Doğunun limanları* bir zamanlar Avrupalıların, Doğu'ya giriş yaptıkları tespih tanelerini andıran kentlerin öykülerini anlatır.⁵⁰⁰ Beyrut'tan İstanbul'a kadar uzanan bu şehirler, iki medeniyeti kopmaz bağlarla birbirine bağlar.

Yüzüncü Ad adlı romanında, Doğu'daki son Cenevizlilerden antika tüccarı Baldassare'nin yolculuğunu anlatır. Lübnan'da yaşayan Baldassare, Hristiyan dünyasına, Doğu kökenli kitaplar satmaktadır. Cenova kenti, 16. yy' da, Akdeniz havzasının, batının kurucu unsuru olarak görüldüğü şehirdir; *“Göçmenlerin kurduğu melez, bir yeryüzü şehridir”*⁵⁰¹ 17. yy 'da Avrupa'da henüz kanlı mezhep savaşları bitmemiş, inançlar arasında barış sağlanmamıştır. Avrupa'da inançlar arasında barışın sağlanacağı, laikliğin temellerinin atılacağı günler yakındır.⁵⁰² *Işık Bahçeleri* adlı romanında Maalouf, 2. yy'da bütün inançları kendi düşüncesinde, birleştirmeye çalışan Mani'nin öyküsünü anlatır. İnançların bir arada olduğu mabetlerin ortak kullanılmaya devam ettiği çağlar.⁵⁰³ Mani, çağının egemenlerine kafa tutan, inancını onların hizmetine vermeyen, insanoğlunun aydınlık geleceği için mücadele eden bir kişiliktir. *“Mısır'da İsa'nın havarisi diyorlardı ona; Çin'de Işığın Buda'sı diye isim takmışlardı; umudu üç okyanusun kıyılarında yeşeriyordu.”*⁵⁰⁴ Mani, Doğu ve Batı inançlarını evrensel bir değerde birleştirmeyi ve inançlar arasında barışı sağlamaya çalışmıştır.

Maalouf, *Yolların Başlangıcı* romanının da, kendi çoğul kimliğini vurgular; *“Kendimi hiçbir zaman dinsel bir topluluğun -ya da uzlaşması olanaksız birkaçının-üyesi gibi görmedim; hiçbir zaman bütünüyle bir ulusun parçası hissetmedim -aslında bu konu da birden fazla*

⁴⁹⁶Amin Maalouf, *Semerkant*, Çev: Esin Talu -Çelikkan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.2001, s.249.

⁴⁹⁷Amin Maalouf, *Tanios Kayası*, Çev. Işık Ergüden, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s.93.

⁴⁹⁸Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.247.

⁴⁹⁹ Amin Maalouf, *Doğunun Limanları*, Çev. Esin-Talu Çelikkan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2003, s.54.

⁵⁰⁰Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.169.

⁵⁰¹Amin Maalouf, *Yüzüncü Ad “Baldassare'nin Yolculuğu”*,Çev. Samih Fırat , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s.451.

⁵⁰²Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.402.

⁵⁰³Amin Maalouf, *Yüzüncü Ad “Işık Bahçeleri”*,Çev. Saadet Özen , Yapı Kredi Yayınları,İstanbul,2016, s.10.

⁵⁰⁴Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.238

*bağlantım var.*⁵⁰⁵ Batı'nın sömürgeci politikalarına karşı; *"Japonya'dan, Anadolu'ya kadar direnişlerin romanıdır, Yolların Başlangıcı. Çağdaş Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, gerçekleştirdiği devrimler le ulusunun yeni kurucusu olarak ön plana çıkar."*⁵⁰⁶ Batılı devletlere karşı üstün bir zafer kazanmış, monarşiye son vermiş, laiklik yönünde adımlar atmış, toplumunu demokratikleştirerek, Ortadoğu'ya örnek olmuştur. Doğu'da manda rejimlerine karşı mücadele veren inanç, 1939 yılında aynı mücadelesini Avrupa'da ırkçı Nazi politikalarına karşı da vermiştir.⁵⁰⁷ Geçmişimizin kökleri, yeni bir çoğulcu kimlik yaratma isteğimizde bize yardımcı olacaktır.

Doğu'dan Uzakta adlı roman; gençliklerinin en güzel dönemlerini bir arada geçiren, farklı etnik ve inançlara bağlı bir grup insanı anlatır. Gençler, Lübnan'ının mozaik yapısını çağrıştırır. Doğu Akdeniz uygarlıklarının kurucu özelliğini öne çıkaran Maalouf; *"Kartaca'lı Hannibal ile Attila'yı modern Avrupa'nın kurucu ataları olarak görmüş ve göçmenliğin, Batı uygarlığına katkılarını irdelemiştir."*⁵⁰⁸ Aidiyet ve kabilecilik anlayışına karşı, mezhep savaşlarına karşı, laiklik ve bir arada yaşamanın önemi ortaya çıkar Batı Uygarlığını yaratan bu değerlerin, Doğu'da da benimsenmesinden başka bir çare yoktur.⁵⁰⁹ *Beatrice'ten Sonra Birinci Yüzyıl*'da sorumluluklarını yerine getiren yeni bir dünyanın tasviri yapılır;

Özgürlük ve mutluluğun, su yüzeyindeki dalgalar gibi yavaş yavaş yayıldığı bir dünya. Tıbbın, bütün hastalıkları alt edip, salgınları yendiği bir dünyanın, yaşlanmayı ve ölümü geriletmekten başka bir derdi kalmazdı. Cehaletin ve şiddetin uzaklaştırıldığı bir dünya. Karanlığın son lekelerinden kurtulmuş bir dünya. Evet, uzlaşmış, yürekli, fethedici, gözlerini yıldızlara, sonsuzluğa dikmiş bir insanlık. Böyle bir türün parçası olmaktan gurur duyardım.⁵¹⁰

Âmin Maalouf bir söyleşisinde, büyükbabasının bir hayalinden bahseder. Eğer tarihi yeniden yazabilseydim der; *"Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak yerine onu başka bir şekle dönüştürdüm der. Tek bir otorite altında, farklı halkların bir arada kardeşçe yaşadığı, parlamenter, demokratik bir rejim ve çoğunluk sistemiyle seçilmiş bir devlet başkanı. Çok uluslu, çok kültürlü bir devlet."*⁵¹¹ Herkesin ötekini tanıması gereken bir noktada, dünyayı geniş ve çoğul bir millet olarak görebilmeliyiz.

⁵⁰⁵Amin Maalouf, *Yolların Başlangıcı*, Çev. Samih Rifat-Aykut Derman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.2015, s.10

⁵⁰⁶Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.103.

⁵⁰⁷Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.401.

⁵⁰⁸Amin Maalouf, *Doğu'dan Uzakta*, Çev. Ali Berkay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.2016, s.150.

⁵⁰⁹Amin Maalouf, *a.g.e.*, s.442.

⁵¹⁰Âmin Maalouf, *Beatrice'ten Sonra Birinci Yüzyıl*, Çev. Orçun Türkay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2014, s.167

⁵¹¹http://www.global-leaders.tv/arsiv/amin_maalouf.asp (erişim tarihi:05.11.2016).

5.3. Âmin Maalouf'a Yöneltilen Eleştiriler

Âmin Maalouf, evrensel, hümanist söylemlerine rağmen farklı çevreler tarafından sıkı bir eleştiriye tabi tutulmuştur. Maalouf'un çok uluslu, çok kültürlü evrensel bir barış iddiası, oryantalist özellikleri çerçevesinde inandırıcı bulunmamıştır. Maalouf'a eleştiri yönelten çevreler, "Marksist" ve "İslami" olarak iki temel grupta toplanmaktadır.

Maalouf'un 1990'larda Sovyetler Birliğinin yıkılışı ile birlikte Marksizmi, tarihte yitip giden bir düşünce olarak görmesi eleştiri konusu olmuştur. Küresel kapitalizmin dünyada tek güç haline gelmesine rağmen, yaşanan yoksulluk ve eşitsizlikleri çözemediği, medeniyetler arasındaki çatışmanın devam ettiği, bu nedenle de ilan edilen tarihin sonu fikrinin yanlış olduğu vurgulanır. Marksizmin, diyalektik, materyalist düşüncelerinin sınıf karşıtlıklarının giderilmesi ve dünya barışının sağlanması konusundaki iddialarının hala güncel olduğu ve Maalouf'un hayalini kurduğu dünya barışının da ancak bu yolla sağlanabileceği savunulur.⁵¹² Bu nedenle Maalouf'un düşüncelerinin gerçeklikle örtüşmediğine dair eleştiri söz konusudur.

Maalouf'a yöneltilen eleştirinin bir yönü de; eserlerinde yer alan yapı bozucu, Post-modern özelliklerdir. Postmodernizmin belirgin bir gelecek tasarımının olmaması, küresel kapitalizmin nihai ekonomik düzen olarak görülmesine neden olur. Bu da geleceğin belirsizleştirilmesini ve bilinmezliğini ortaya çıkarır.⁵¹³ Hep şimdi gibi kalacağımız tezinin, Maalouf'un iddia ettiği tarihin değiştirilebileceği anlayışına aykırı olduğu belirtilmiştir.

Maalouf'a yöneltilen eleştirilerin önemli bir kısmı da oryantalist bir yapıya sahip olduğuyla ilgilidir. İslami çevrelerden yoğun olarak gelen bu itirazlar arasında, 26 yaşından beri Fransa'da yaşaması, onların okulunda okuması, Batı ile dindaş olması, Doğu'yu ve Müslümanlığı tam bir Avrupalı gözüyle değerlendirmesi yer almaktadır. Ayrıca Doğu'yu sömürgeleştirmeye çalışan Batı'nın demokratik söylemlerinin, Ortadoğu'da daha büyük şiddet olaylarına neden olduğunu görmemesi ya da bu konudaki eleştirilerinde samimi olmaması eleştiriler arasındadır.⁵¹⁴ Maalouf'un, eserlerinin birçok yerinde Müslümanları genelleştirmekten geri kalmaması, İslamiyet'i demokrasi ile bağdaşan bir din olarak görmemesi ve Batının normları ile Müslümanları eleştirmesi, itiraz konusu olmuştur. İslami çevreler tarafından Maalouf, Doğu'yu iyi tanımamakla suçlanmıştır.

Maalouf'un eserlerinde de oryantalist bakış açısını koruduğu, bunun yarattığı roman kahramanlarına da yansıdığı iddia edilmiştir. *Semerkant* romanında, Ömer Hayyam'ı marjinal bir kahraman olarak kurgularken, bütün Müslüman toplumunu softa ilan ettiği, bunun da öteden beri gelen Doğu toplumlarını bağnaz görmenin bir parçası olduğu belirtilir. Buna yönelik olarak;

⁵¹²<http://cenkbahadirkaymak.blogspot.com.tr/search?q=amin+maalouf>(erişim tarihi.30.10.2017).

⁵¹³Yusuf Karadaş, "Premodern Kadercilikten Postmodern Bilinmezçiliğe Doğru", Evrensel Kültür Dergisi, S:65,Kayhan Matbaası İstanbul:1997, s.20.

⁵¹⁴<https://sehrengizdergisi.wordpress.com/tag/amin-maalouf/> (erişim tarihi 30.10.2017).

*“Batı’nın hiçbir zaman bağnaz olarak görülmemesi ve geleneksel Doğu toplumlarının sahip olduğu değerlerin anlaşılabilmesi eleştirilir.”*⁵¹⁵ Eleştirilerin bir kısmında, bugünkü anlaşmazlıklar söz konusu olduğunda İslam dininin birlikte var olma ve çok kültürlülük adına üzerine düşen sorumlulukları yerine getirip getirmediği noktasındaki soruya, bugünden hareketle geçmiş üzerinden cevap verildiğidir. Bu cevap verilirken de İslam dünyasına yönelen iç ve dış saldırıların, emperyalist politikaların yeterince değerlendirilmesi eleştiri almıştır. Bu alandaki oryantalist bakış açısının yazara tarihi okumalarda sıkıntı yarattığı, ayrıca vahiy orijinli dinleri romanlarında yaptığı gibi tarihi/kültürel malzeme olarak görmesi, onların sadece pratik, maddi yansımalarının, Batılı değerler ile kıyaslamasının objektif olmayacağı vurgulanmaktadır.⁵¹⁶ Maalouf’un, Hristiyan kimliği üzerinden, Batı’ya daha yakın durduğu bunun da Ortadoğu’da yaşanan felaketlere yeterince duyarlı olmadığına dair ileri sürülen bir eleştiri daha bulunmaktadır.

Maalouf’a yöneltilen eleştirilerin geneline baktığımızda, geçmiş tarihsel olayları romanlaştırırken, gerçeklerden uzaklaştığı ve Oryantalist bakış açısının eserlerine hâkim olduğu anlayışı ağır basmaktadır.

⁵¹⁵ <http://www.dunyabizim.com/polemik/11397/amaalouf-orhan-pamuk-meftunu-dindarlar> (erişim tarihi:30.10.2017).

⁵¹⁶ <http://www.haksozhaber.net/amin-maaloufun-kimlik-halleri-9474yy.htm> (erişim tarihi:30.11.2017).

6. SONUÇ

Âmin Maalouf, günümüz dünyasının temel problemlerinden biri olarak medeniyetler çatışmasını görmektedir. 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile birlikte ortaya çıkan tek kutuplu dünya, tarihin sonunu ve refah çağını vaat etmişti. Beklentilerinin hiçbirini gerçekleştirmemiştir. Yeryüzünde savaşlar, kitlesel ölümler, salgın hastalıklar, göçler, dinler ve farklı milletler arasındaki gerginlikler olabildiğince artmaya devam etmiştir. Pusulasız girdiğimiz, yeni yüzyılda artık gerçeği anlamamızı sağlayacak evrensel bir değer de kalmamıştır.

Yazar, yaşadığı coğrafyadan hareketle, şu soruya yanıt aramaya çalışır: İnsanlığın birbirini ötekileştirmeden bir arada özgürce yaşayabileceği evrensel bir toplum yaratabilir miyiz? Ortadoğu, asırlardır kanayan bir yara olarak ortada durmaktadır. Arapların ve İslam coğrafyasının yaşadığı en büyük trajedi, dünya milletleri arasında seçkin yerlerini kaybetmeleri ve bunu bir daha ele geçiremeyeceklerini düşünmeleridir. Bu da onların daha çok içe kapanmalarına ve farklı alanlarda şiddet hareketlerine yönelmelerine neden olmuştur. Batı Hristiyan uygarlığı da, ele geçirdiği siyasi ve ekonomik üstünlüğü devam ettirmek için, herkes adına konuşmayı kendi kaderi olarak görmektedir. Bu her iki tarafın yarattığı bir sorundur. Maalouf'a göre günümüzde yaşadığımız sorunlara, geçmişten çözüm bulamamız imkânsızdır. Belki de geçmişi, günümüz sorunlarına göre yeniden kurgulayabilirsek, geleceğimize dair alternatif çözümler üretebiliriz. Bunun için de farklı bir tarih anlayışına ihtiyacımız olacaktır.

Maalouf, Avrupa merkezci tarih anlayışına karşı güçlü itirazlarda bulunmaktadır. Doğu uygarlıklarını öteleyen Klasik Yunan-Roma ve Batı uygarlığı çizgisinin, eksik bir tarih okuması olduğunu ve ötekileştirici bir yapıya sahip olduğunu belirtmiştir. İçinde büyüdüğü Lübnan kültürü ile birlikte, Mısır, Mezopotamya, Fenike, Yunan, Arap, Roma uygarlıklarının ortak mirasa katkıları büyüktür. Çok kültürlülük tarihin her döneminde var olmuş ve toplumların kültürel, siyasi, ekonomik gelişiminde kilit bir rol oynamıştır. Medeniyetler çatışmasının özünde yer alan, aidiyet duygusu yerine, çok kültürlü, çok dilli bir kimlik inşa edilmelidir. Maalouf'un romanlarında Doğu ve Batı uygarlıklarının, İslam, Musevilik ve Hristiyanlık inançlarının birbirini anladığı, farklı kimliklerin bir araya geldiği bir mozaik yaratma isteği söz konusudur. Yazara göre bu mozaik, Akdeniz'de günlük hayatın bir parçası olmuştur. Akdeniz, tarih boyunca birçok uygarlığın kesişme noktası olmuştur. Bu mozaik, aynı zamanda Maalouf'un ailesinde de vücut bulmuştur. Türk olan büyük anne, Mısır Marunî'si Büyük baba ve farklı mezhep ve kimliklerden aile fertleri, çoğul kimliklere sahip olmuşlardır. Maalouf romanlarında kendi aile fertleri üzerinden Akdeniz'i, dolayısıyla yaratmaya çalıştığı ütopyayı ifade etmeye çalışmıştır.

Maalouf, Herodot'tan Thukydides'e, Ranke'ye kadar uzanan, tarih yazıcılığı alanında bilimsel tarih söylemi ve mit arasındaki çizginin muğlaklığı üzerinde durmuştur. Geçmiş yazılacaksa günümüzün ihtiyaçlarına göre yeniden kurgulanmalıdır. Sadece olguların

biriktirildiği, birinci elden kaynakların değerlendirildiği, akademik, pozitivist tarih anlayışı *zamanın ruhunu* anlamamıza yeterli olmayacaktır. Fernand Braudel tarafından oluşturulan Annales ekolü, insanın toplumsal yaşamının bütün yönleriyle ele alınması, insan-doğa ilişkisinin ön plana çıkarılması, tarih yazıcılığı alanından yeni bir açılım yaratmıştır. Tarihi, geçmişten, geleceğe doğru ilerleyen, tek boyutlu bir zaman dilimi olarak görmek yerine, zamanın göreceliği ve çok katmanlılığı fikri bu ekol ile daha çok ön plana çıkarılmıştır, Foucault' da tek tarih düşüncesini, sona ermiş bir çağın düşüncesi olarak görmüştür. August Comte, Spencer ve Marx, toplumun ve insanlık tarihinin genel yasalarını bulup ortaya çıkarmaya çalışırken, Postyapısalcılık ve Yeni Tarihselcilik, tarihin metinselliği üzerinden bu duruma şüpheyle yaklaşmıştır. Frankfurt Okulu 'da, 19. yüzyılda hâkim olan Pozitivist tarih anlayışını eleştirel bir tarzda yaklaşmıştır. Herbert Marcuse, Horkheimer ve Adorno, Batı merkezli Aydınlanma düşüncesini eleştirerek, bunun insanı köleleştirdiğini ve tek boyutlu bir insan yarattığını belirtmişlerdir. Avrupa merkezli tarih anlayışı, farklı bir açıdan, Edward Said tarafından da eleştirilmiştir. Oryantalist tartışmalar arasında, Avrupa uygarlığının ortaya çıkışı, Batının liberal hümanist değerlerinin, Doğu'yu ötekileştirmesi, Edward Said gibi Maalouf'un eserlerinde de yerini bulmuştur. Maalouf, Postkolonyal tarih tartışmaları üzerinden, Doğu toplumlarında sınıfsal, ulusal kimlik çatışmaları yerine, etnik ve kültürel milliyetçi hareketlerin daha çok öne çıkarıldığını romanlarında belirtmiştir. Maalouf'un romanlarında, soyluların, hükümdarların, yaşamları yerine, sıradan insanların öykülerine yer verilmiştir. Bu da yazarın tarihin *ötekilerini* konuşturma isteğinden kaynaklanmaktadır. Maalouf'un tarihsel roman kurgularında iki önemli itiraz yer almaktadır. Avrupa merkezli tarih anlayışına karşı, Mezopotamya, Mısır, Doğu Akdeniz uygarlıklarının ortaya çıkarılması; diğeri ise tarihin sadece kalıplardan oluşan, geçmişte olup bitmiş bir olaylar yığını olmadığı, güncelliği ve günümüzün ihtiyaçlarına göre yeniden kurgulanabileceği fikridir.

Yazar, Batı'nın dayattığı sömürgeci politikalara karşı çıkan ve Batılı devletlere rağmen ülkesini modern bir toplum haline getirmeyi başaran Mustafa Kemal Atatürk'ü bütün doğulu toplumlara örnek göstermektedir. Arap halklarının Mısır'da Nasır ile yakalamaya çalıştığı, kalkınma hamlesi, Nasır'ın başarısız politikaları nedeniyle kesintiye uğramıştır. Ortadoğu'da birçok sorunun çözümü, Batı'nın sahip olduğu, demokrasi, laiklik, insan hakları gibi evrensel değerlerin, bu ülkeler tarafından da benimsenmesi halinde gerçekleşecektir. Batı'daki Avrupa Birliği düşüncesi ve 2008 yılından itibaren, sömürge ve insan hakları alanında yenilikler vadeden Obama yönetimi, Maalouf tarafından büyük bir ümit kaynağı olmuştur.

Âmin Maalouf, geleceğin ideal dünyasını kurgularken, tarihten aldığı referansları, roman şeklinde yapıtlaştırmıştır. Maalouf, gerçek tarihsel bilgiler ve mekânlar çerçevesinde kurmaca romanlar yazmıştır. Kahramanlarının büyük bir kısmı tarihsel kişilerden seçilmesine rağmen romanlarda hayali kişiler ve durumlar yaratılmıştır. Mekân olarak genellikle Osmanlı

İmparatorluğunun yayıldığı geniş coğrafyayı ve Müslüman dünyasını seçmiştir. Anadolu, Mısır, Fas, Tunus, Cezayir, Lübnan, Endülüs anlattığı mekânlar arasındadır. Romanları masalsı, destansı öğeler taşır. Derin tarih bilgisi, tarihsel mekânları anlatırken ortaya koyduğu gerçeklik, zengin hayal gücü, eserlerindeki anlatım gücünü yükseltmiştir. Roman kahramanları genellikle iyi eğitim almış, hitabet ve ikna yetenekleri yüksek kişilerden oluşmaktadır. Genellikle, gezgin ya da tüccar olan bu kahramanlar çok kültürlü, farklı etnik aidiyetlere mensup bir arada yaşayan kişilerdir. Doğu dünyasını çok iyi anlattığından dolayı kendisine, *Bay Şehrazat*, *Bay Hoşgörü*, *Binbir Gece Masalları Yazarı*, denilmiştir. Maalouf, Medeniyetler çatışması fikrine karşı, kültürlerin farklı olmasına rağmen insanların her zaman anlaşabileceğine inanmaktadır.

Geçmiş anlatmak, hataları dile getirmek, özeleştirici yapmak, çağlar boyunca birçok farklı tarzda dile getirilmiştir. Bu anlatı; antik tiyatrolardan başlayarak, karnavallara, meddah gösterilerinden, gölge oyunlarına, sinemaya kadar uzanan, uzun bir yolculukta devam etmiştir. Maalouf, epikten, şiirden ve sözlü geleneklerden aldığı gücü roman ile birleştirmiştir. Romanın taşıdığı özgür biçim, çok farklı disiplinlerden yararlanabilmesi, Maalouf'un onu tercih etmesinde belirleyici olmuştur. Maalouf, geçmişe dair olayları işlerken, her anlatının tarihsel olduğu bilinciyle roman kurgularını, şimdiki zamanın ihtiyaçlarına göre düzenlemiştir. Geçmiş anlamak için farklı akımlardan yararlanan Maalouf, tarihin öznelliği ilkesi üzerinde durmuş, tarihsel olaylara birçok farklı yorum ve anlam getirilebileceğini ortaya koymuştur. Tarihin metinselliğini vurgulayan Postyapısalcılık, tarihin öznelliği ve çok katmanlılığına değinen Yeni Tarihselcilik, gerçeğin göreceli ve hiçbir zaman tam olarak bilinemeyeceğini öne süren Postmodernizm, Maalouf'un yararlandığı düşünce akımları arasındadır. Tarihsel gerçeklikleri, günümüzün ihtiyaçlarına göre romanlarında yeniden kurgulamaya çalışan Maalouf, Akdeniz'in iki yakasında Doğu ve Batı uygarlıklarını bir araya getirerek, kültürler arasında çatışmanın olmadığı yeni bir dünya yaratmaya çalışmıştır. Herodot'tan Postmodern tarihe uzanan tarih yazımına, epikten romana uzanan edebi anlatıları eşlik etmiştir. Maalouf eserlerinde her iki disiplin de başarıyla kullanmıştır.

Maalouf, gerek romanları gerekse denemeleriyle okunmayı hak eden bir aydın olmuştur. Yaşamı ve aldığı eğitimler ile hem Doğu hem de Batı uygarlığını kendi düşünce dünyasında birleştirmeye çalışmıştır. Sosyoloji ve ekonomi eğitimlerini alması, uzun bir dönem gazetecilik yapması, Ortadoğu'nun bütün değerlerinin eserlerine yansımaya katkıda bulunmuştur. Yaşadığımız coğrafyada, devam eden kardeş kavgalarını, insanlığın önünde büyük bir tehlike olarak görmeye devam etmektedir. Maalouf'a göre bu kardeş kavgalarını engelleyemezsek, önümüzdeki yıllarda hiçbir uygarlık kendisini bu yıkımdan kurtarmayı başaramayacaktır. Bunu engelleyebilmemizin tek yolu, sahip olduğumuz kimlikleri yok saymadan, kimseyi ötekileştirmeden, çok kültürlü, çok dilli bir hayatı benimsemektir. Kadim uygarlıkların bize bıraktığı en büyük ortak miras da bu olmuştur.

KAYNAKÇA

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- [1].Bahtin, Mihail, *Karnaval'dan Romana*, Çeviren Cem Soydemir, Ayrıntı Sanat ve Kuram, İstanbul, 2014.
- [2].Lukacs, Georg, *Roman Kuramı*, Çeviren: Cem Soydemir, Metis Eleştiri, İstanbul 2014.
- [3].Oppermann, Serpil, *Postmodern Tarih Kuramı, Tarih Yazımı, Yeni Tarihseleçilik ve Roman*, Phoneix Yayınevi, Ankara 2006.
- [4].Eagleton, Terry, *Edebiyat Kuramı*, (Çeviri: Tuncay Birkan), Ayrıntı Sanat ve Kuram, İstanbul 2014.
- [5].Acar, Barış, *Kırmızı'nın Rengi*, Evrensel Kültür Dergisi, S:88, Kayhan Matbaası İstanbul, 1999.
- [6].Bloch, Marc, *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*, Çeviren: Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- [7].Iggers, Georg, *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, (Çeviri: Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- [8].Özbaran, Salih, *Tarih, Tarihçi ve Toplum*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.
- [9].Tosh, John, *Tarihin Peşinde Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular* (Çev: Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013.
- [10].Urhan, Veli, *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi*, Arkeoloji, Soykütüğü, Tarih, Say Yayınları, İstanbul, 2013.
- [11].Özlem, Doğan, *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- [12].Demir, Fevzi, *Bulaşıcı Salaklık Epidemiyolojisine Giriş*, Phoneix, Ankara, 2012.
- [13].Kabadayı, Müslüm, *"Savaşa Karşı Batı Asya Edebiyatı"*, Amanos Edebiyat Dergisi, S:6,2015.
- [14].Belge, Murat, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- [15].Snow, C.P. *İki Kültür*, Çev. Tuncay Birkan, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2001.
- [16].Aşkın Zehragül, Durgun Serpil, Geçit Bekir, *Tarih Felsefesinde Nedensellik Sorunu*, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2017.
- [17].Tayak, Mehmet, *Postmodern Romanlar*, Evrensel Kültür Dergisi, S:82,Kayhan Matbaası İstanbul,1998.
- [18].Walia, Shelley, *Edward Said ve Tarih Yazımı*, Everest Yayınları, İstanbul, 2004.
- [19].Said,W.Edward, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, Çeviren: Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul 2008.
- [20].Dirlik,Arif, *Postkolonyal Aura Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi*, Çeviren Galip Doğduaslan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2008.
- [21].Bayat, Asef, *Ortadoğu'da Maduniyet Toplumsal Hareketler ve Siyaset*, Derleyenler, Özgür Gökmen-Seçil Deren, İletişim Yayınları, İstanbul,2006.
- [22]. Atabaki, Touraj, *Devlet ve Maduniyet Türkiye ve İran'da Modernleşme, Toplum ve Devlet*, Çeviren. Serhan Afacan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,2010.
- [23]. Karadaş, Yusuf, *Premodern Kadercilikten Postmodern Bilinmezçiliğe Doğru*, Evrensel Kültür Dergisi, S:65,Kayhan Matbaası İstanbul,1997.
- [24].Kongar, Emre, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2014.
- [25].Attali, Jacques, *1492*,Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara,1999.
- [26].Maalouf, Âmin, *Çivisi Çıkmış Dünya Uygarlıklarımız Tükendiğinde*, Çev. Orçun Türkay, YKY, İstanbul, 2014.

- [27].Maalouf, Âmin, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, Çev. M. Ali Kılıçbay, Telos Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- [28].Maalouf, Âmin, *Ölümcül Kimlikler*, Çev. Aysel Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.
- [29].Maalouf, Âmin, *Afrikalı Leo*, Çev. Sevim Raşa, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.
- [30].Maalouf, Âmin, *Semerkant*, Çev. Esin Talu-Çelikkkan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- [31].Maalouf, Âmin, *Tanios Kayası*, Çev. Işık Ergüden, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.
- [32].Maalouf, Âmin, *Doğunun Limanları*, Çev. Esin Talu-Çelikkkan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- [33].Maalouf, Âmin, *Yüzüncü Ad-Baldassere'nin Yolcululuğu*, Çev. Samih Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.
- [34].Maalouf, Âmin, *Işık Bahçeleri*, Çev. Saadet Özen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.
- [35].Maalouf, Âmin, *Yolların Başlangıcı*, Çev. Samih Rifat-Aykut Derman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.
- [36].Maalouf, Âmin, *Doğu'dan Uzakta*, Çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.
- [37].Maalouf, Âmin, *Beatrice'ten Sonra Birinci Yüzyıl*, Çev. Orçun Türkay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.
- [38].Campell, Joseph, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, Çev. Sabri Gürses, İthaki Yayınları, İstanbul 2017.
- [39].Nietzsche, Friedrich, *Tarih Üzerine*, Çeviren Nejat Bozkurt, Say Yayınları, İstanbul. 1996.
- [40].Lukacs, György, *Nietzsche Emperyalist İrrasyonelizmin Kurucusu*, Çev. Vural Yıldırım, Epos Yayınları, Ankara, 2014.
- [41].Braudel, Fernand, *Uygarlıkların Grameri*, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara 2014.
- [42].Zweig, Stefan, *Nietzsche*, Çev. Mine Bali, Zeplin Yayınları, İstanbul. 2017.
- [43].Toynbee, Arnold J, *Uygarlık Yargılanıyor*, Çeviren: Ö Andaç Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2016, s.179.
- [44].Çörekçioğlu, Hakan, *Modernite ve Ütopya*, Sentez Yayınları, İstanbul 2015.
- [45].Kumar, Krishan, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*, Çev. Ali Galip, Kalkedon Yayınları, İstanbul. 2006.
- [46].Armaoğlu, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989.
- [47].Yalçın, S. Dilek-Çelik, *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- [48].Şimşek, Ahmet, *Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, Tarihçi Kitabevi İstanbul 2015.
- [49].Holz, Hans Heinz, *Frankfurt Okulu Eleştirisi*, Olcay Geridönmez, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2014.
- [50].Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- [51].Riccœur, Paul, *Zaman ve Anlatı: İki Tarih ve Anlatı*, Çev. Mehmet Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.
- [52].Atalay, İrfan, *Tarihsel Roman Olarak Âmin Maalouf'un Semerkant'ı*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatlar Bölümü, 2. Uluslararası Edebiyat ve Bilim 1. Sempozyum Bildirileri, Ankara 2011.
- [53].Uysal, Zeynep, *Edebiyatın Omuzundaki Melek-Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

Elektronik Kaynaklar

- [1].İlber Ortaylı, “*Tarihî roman Furyası*”, Milliyet, Pazar eki, 24 Ocak 2001 s.3, <http://www.milliyet.com.tr/2001.01.24/pazar/yazortay.html> (erişim tarihi:02.08.2016).
- [2].Tülay Özekin, “*Tarihsel Romana Karşılaştırmalı Bir Bakış: Âmin Maalouf, OrhanPamuk, Nedim Gürsel*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1842/> (erişim tarihi:02.08.2016).
- [3].İbrahim Yılmaz, “*Âmin Maalouf un Tarihi Romanları*”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,Sayı34Erzurum2007,s.80.
http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/1112880309_%c4%b0brahim%20YILMAZ.pdf (erişim tarihi:16.08.2016).
- [4].<http://www.biyografi.info/kisi/amin-maalouf>(erişim tarihi:05.11.2016).
- [5].http://www.lavie.fr/culture/livres/amin-maalouf-le-chretien-libanais-qui-devient-immortel-06-06-2012-28242_30.php (erişim tarihi:30.10.2017).
- [6]. <http://www.romanischstudien.de/index.php/rst/article/view/22/264> (erişim tarihi: 05.11.2017).
- [7].http://www.lexpress.fr/culture/livre/amin-maalouf-le-sentiment-d-appartenir-a-une-minorite-determine-tout-dans-la-vie_805544.html (erişim tarihi:30.10.2017).
- [8]. https://tr.wikipedia.org/wiki/Amin_Maalouf (erişim tarihi:05.11.2016).
- [9]. <http://www.academie-francaise.fr/les-immortels/amin-maalouf>(erişim tarihi:30.10.2017).
- [10]. <https://www.msxlab.org/forum/edebiyat-ww/10821-amin-maalouf.html> (erişim tarihi: 06.11.2016).
- [11]. <http://www.yalnizlarmektebi.com>(erişim tarihi:06.11.2016).
- [12].<http://www.insanokur.org/amin-maaloufun-gozunden-kultur-kimlik-ve-bugun-uzerine/> (erişim tarihi: 07.11.2016).
- [13].<https://tr.wikipedia.org/wiki/Oryantalizm> (erişim tarihi:08.11.2016).
- [14].<https://sosyolojiden.files.wordpress.com/2015/09/samuel-p-huntington-medeniyetler-c3a7atc4b1c59fasc4b1.pdf> (erişim tarihi 11.11.2016).
- [15]. <http://www.ticaret.edu.tr/uploads/Kutuphane/dergi/s10/M00157.pdf> (erişim tarihi 11.11.2016).
- [16].<http://tjs.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2015/12/13163-29616-1-SM.pdf> (erişim tarihi 10.11.2016).
- [16]. http://www.global-leaders.tv/arsiv/amin_maalouf.asp(erişim tarihi:05.11.2016).
- [17].<http://cenkbahadirkaymak.blogspot.com.tr/search?q=amin+maalouf> (erişim tarihi. 30.10.2017).
- [18].<https://sehgizdergisi.wordpress.com/tag/amin-maalouf/> (erişim tarihi 30.10.2017).
- [19].<http://www.dunyabizim.com/polemik/11397/amaalouf-orhan-pamuk-meftunu-dindarlar>(erişim tarihi.30.10.2017).
- [20].<http://www.haksozhaber.net/amin-maaloufun-kimlik-halleri-9474yy.htm>(erişim tarihi:30.11.2017).
- [21].<https://eksisozluk.com/beatrice--127079>(erişim tarihi,02.01.2018).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : MİTHAT KAYNAK

E-mail :mithatkaynak76@gmail.com

Öğrenim Durumu :

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Tarih Öğretmenliği	Ondokuzmayıs Üniversitesi	1993-1997
Yüksek Lisans	Tarih	Mersin Üniversitesi	2014-Halen

Görevler :

Görev Ünvanı		Yıl
Tarih Öğretmeni	Defne Necmi Asfuroğlu Anadolu Lisesi/HATAY	